

C. 2

วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก

โดย

รัศมี

เจริญทรัพย์

งานชิ้นนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

กระทรวงศึกษาธิการ

ประจำปีงบประมาณ 2542

บทคัดย่อ

การศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก มีวัตถุประสงค์ เพื่อ

1. เพื่อศึกษาประวัติสังคมวัฒนธรรมวิถีชีวิตริมน้ำคลองดำเนินสะดวก
2. เพื่อศึกษามรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านริมคลองดำเนินสะดวกทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ
3. เพื่อศึกษาระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตและวิถีผลิตของชุมชนริมน้ำคลองดำเนินสะดวก
4. ศึกษาความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและปัจจัยเหตุแห่งการล่มสลาย

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ผู้นำชุมชนในแต่ละเชื้อชาติและ ประชากรที่อาศัยอยู่ริมคลองดำเนินสะดวก โดยใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ในการศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) และ การศึกษา สังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยเน้นการสัมภาษณ์แบบ Non-schedule Standardized Interview ผลการศึกษาพบว่า

1. ประวัติสังคมวิถีชีวิตริมน้ำคลองดำเนินสะดวก คลองดำเนินสะดวกขุดขึ้นสมัย ปี พ.ศ. 2409 แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2411 วัตถุประสงค์ในการขุดคลองเพื่อ ประโยชน์ในการคมนาคมขนส่งระหว่างกรุงเทพกับภาคตะวันตกและใต้ หลังจากขุดคลองดำเนินสะดวกเสร็จได้มีการอพยพของเชื้อชาติต่างๆ เข้ามาทำมาหากิน ที่สำคัญได้แก่ ชาวไทย ชาวจีน ชาวไต่ทรงดำ และมอญ ชนชาติต่างที่อพยพเข้ามาอาศัยริมคลองดำเนินสะดวกได้นำเอาวัฒนธรรมของแต่ละเชื้อชาติใช้ในการดำเนินชีวิต พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนประยุกต์ตามสภาพสังคมวิถีชีวิตริมคลอง การอพยพเข้าทำกินในบริเวณริมคลองดังกล่าว มีผลให้เกิดการติดตลัดน้ำขึ้นในที่สุด

2. มรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านริมคลองดำเนินสะดวกทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ ประกอบด้วย เสื้อผ้าการแต่งกายของชนชาติจีน ไต่ทรงดำและมอญ เครื่องประดับของชนชาติจีน ไต่ทรงดำ และมอญ พาหนะในการขนส่งในแต่ละยุคแต่ละสมัย ประติมากรรมหินสลักแบ่ง

เขตหลัก เสาหลักของชนชาติมอญ สถาปัตยกรรมของแต่ละเชื้อชาติศาสนา สถาปัตยกรรมริมน้ำ ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ เกี่ยวกับการเกิด การมงคลสมรส การทำศพ การเก็บศพไว้ญาติ ศาล เจ้า การไหว้เจ้าและการไหว้ในเทศกาลต่างๆตลอดทั้งปีของชาติจีน ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ในการเล่นเรือ การแข่งขั้ว การชกมวย การกินหลอง การทำศพ ของชนชาติไตทรงดำ และ ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ในการทำบุญวันสำคัญๆต่างๆ ความเชื่อเกี่ยวกับการปลูกเรือน ฝั เรือน การเกิด การบวช การสมรส การตาย และการเลี้ยงผี การนับถือผี การรำผี ของชาวมอญ

3. ระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตและวิถีผลิตของชุมชนริมคลอง ดำเนินสะดวก ได้แก่ วิถีการผลิตเกษตรกรรม วิถีการค้าชุมชนริมน้ำ วิถีการรับจ้างแรงงานชุมชนริม น้ำ วิถีการบริโภค วิถีการคมนาคม วิถีชีวิตริมน้ำกับประเพณีและความเชื่อ วิถีชีวิตนันทนาการ วิถี ชีวิตกับศาสนา และวิถีชีวิตกับสถาปัตยกรรมริมน้ำ

4 ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและปัจจัยเหตุแห่งการล่มสลาย ดังนี้ คือ ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมประกอบด้วย ปัจจัยเกี่ยวกับความเชื่อ ปัจจัยด้านกระบวนการขัดเกลา ทางครอบครัว ปัจจัยในการรักในเชื้อชาติ ภาษาอันเป็นเอกลักษณ์ของชาติ ปัจจัยความเชื่อเรื่อง ผีในการให้คุณให้โทษ ปัจจัยกฎเกณฑ์ในการประกอบพิธี ปัจจัยการลงโทษทางสังคม สำหรับเหตุ แห่งการล่มสลาย ประกอบด้วย ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและความทันสมัย ปัจจัยเกี่ยวกับพิธีกรรมความเชื่อที่ไม่สามารถให้คุณให้โทษได้ และ ปัจจัยการเปลี่ยนแปลงอาชีพ

คำนำ

งานวิจัยฉบับนี้เป็นภาพแห่งวิวัฒนาการประวัติศาสตร์สังคมน้ำสายธารดำเนิน สะดวกตั้งแต่อดีต จนถึงปัจจุบัน ที่สะท้อนให้เห็นถึงมิติการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอันมีผลโดยตรงต่อ วัฒนธรรม ท่ามกลางกระแสความเชี่ยวชาญการพัฒนาความทันสมัยที่ตะวันตกหยิบยื่นให้ หากแต่ พบว่า แท้จริงแล้ว แก่นรากแก้วแห่งวัฒนธรรมสังคมไทยยังคงหลบซ่อนและคงอยู่เพื่อรอคอยการ อนุรักษ์อย่างถูกต้องตามวิถีไทย

งานวิจัยฉบับนี้ มีโอกาสสำเร็จลุล่วงได้หากขาดความช่วยเหลือของบุคคล หลายฝ่าย ซึ่งผู้วิจัยของกล่าวนาม ไว้ ณ ที่นี้

ขอขอบพระคุณอย่างสูงต่อคณะกรรมการการวิจัยผู้ทรงคุณวุฒิของสำนัก งานวัฒนธรรมแห่งชาติทุกท่านที่เปิดโอกาสให้ผู้วิจัย ได้สามารถทำงานวิจัยชิ้นนี้ ตลอดจน แนะนำ แนวทางด้านต่างๆ ในการวิจัย

ขอขอบพระคุณอย่างสูง ต่อ รองศาสตราจารย์ สุริชัย หวันแก้ว ผู้เป็น อาจารย์ผู้วิจัยและสนับสนุนการทำงานวิจัยของผู้วิจัยมาโดยตลอด

ขอขอบพระคุณ เจ้าหน้าที่หน่วยงานรัฐทุกท่านที่เอื้อเฟื้อข้อมูล ข้อมูลภาค สนามเบื้องต้นเกี่ยวกับชนชาติมอญของคุณษ์วัฒน์ จิตราภิรมย์ และท้ายสุดข้อมูลงานวิจัยภาค สนามทุกชาติพันธุ์วรรณาและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คงสำเร็จไม่ได้ หากขาดความร่วมมือจาก ลุง ป่า น้า อาริมสองฝากฝั่งสายธาราดำเนินสะดวก ที่เต็มใจและเต็มทีกับการให้ข้อมูล

หากมิติแห่งภาพสะท้อนนี้ มีมุมมองของการวิจัยที่บกพร่อง ผู้วิจัยจกรบ น้อมรับไว้ ที่นี้

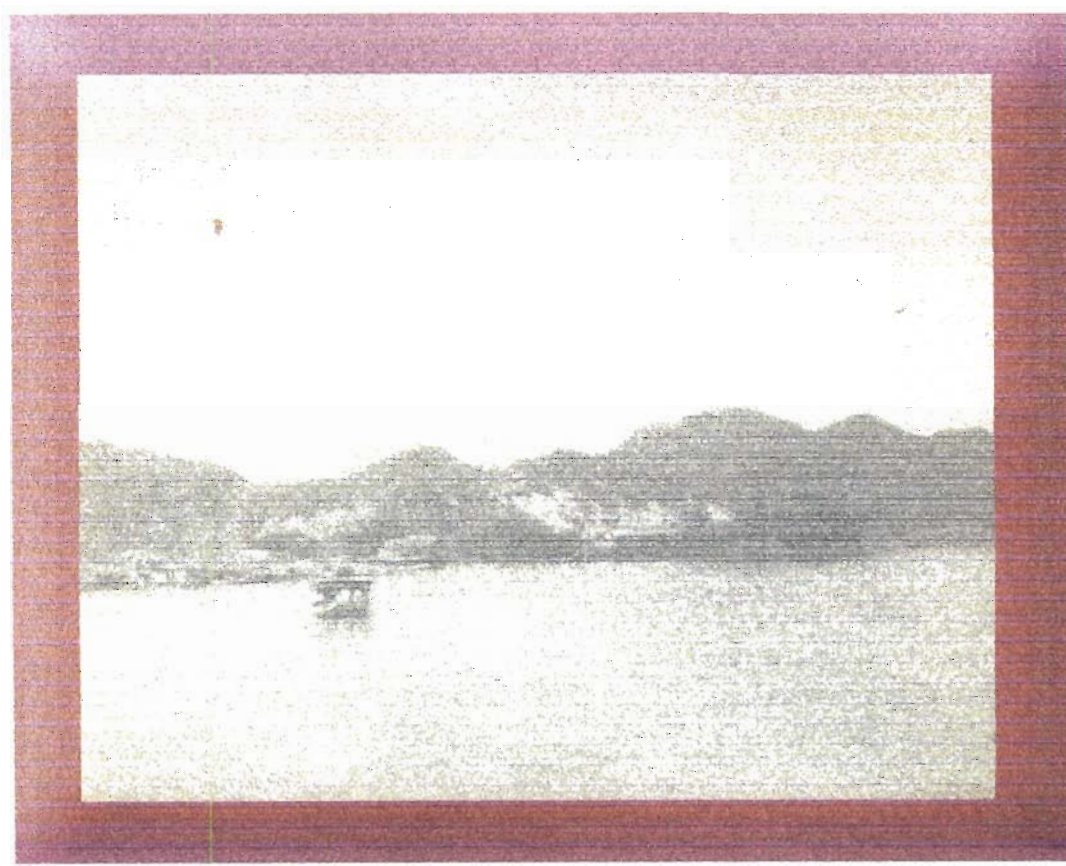
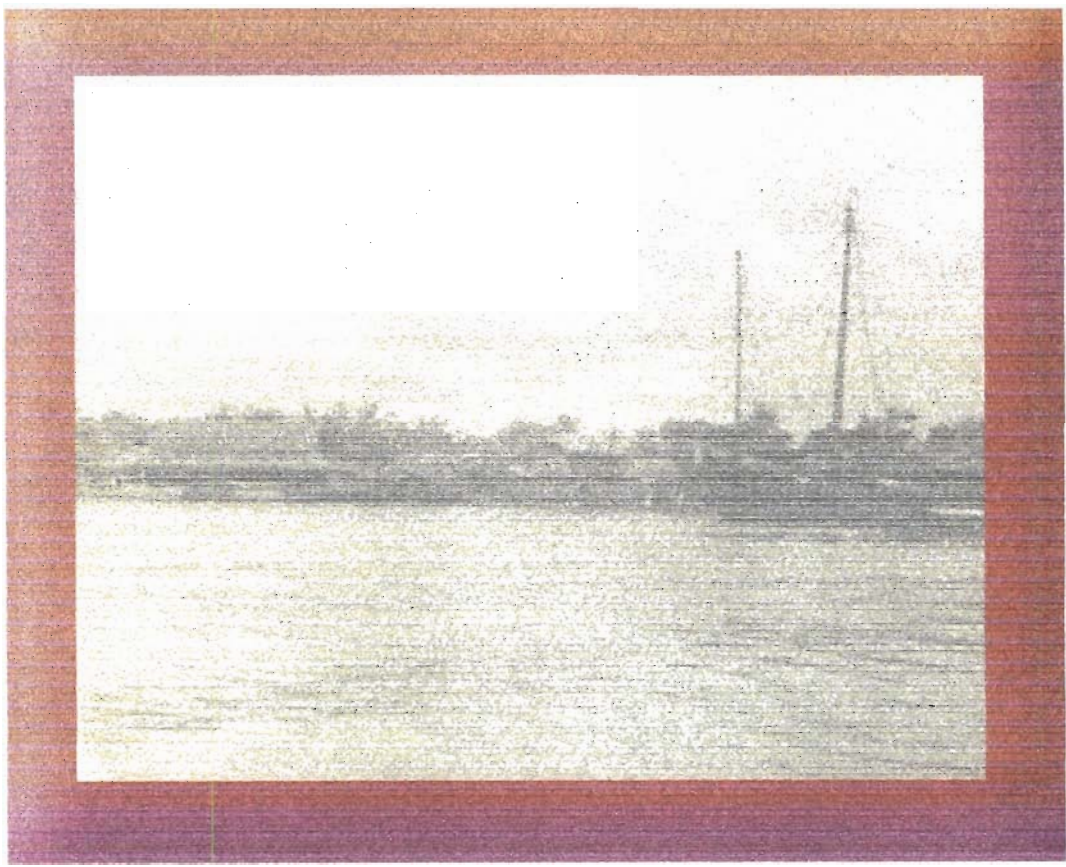
รัศมี เจริญทรัพย์

ผู้วิจัย

รูปทบ เหนือน้ำ ลึกมาก แต่ตลิ่ง
สะอาดเพราะอยู่ไกลแม่น้ำเสีย

อดีตแห่งวิถีชีวิตริมน้ำ...การเดินทางจากบางกอกสู่ดินแดนตะวันตกและใต้

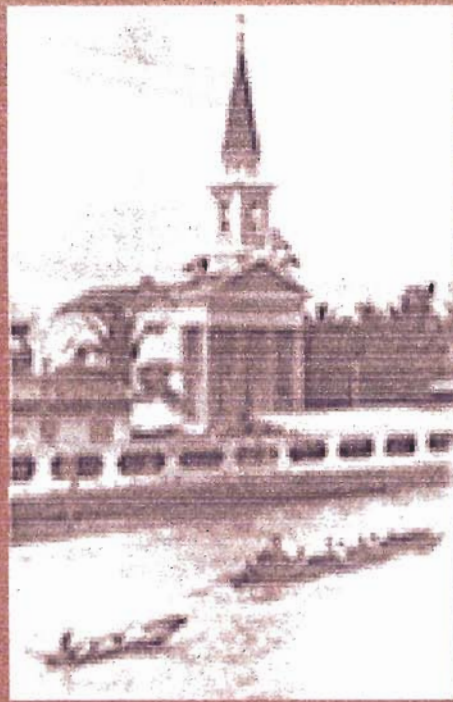
ห้อง
ระสัง
สุตวัน
บางม

การเผยแพร่ศาสนา...

การเข้ามาของอารยธรรม...โรมสายธารดำเนินสะดวก

หลายร้อยเรือขบวนเรือพระราชพิธี
... วิถีริมน้ำ

ขบวนแม่พระแม่มาเรียอ บนสายธาราคำเนินสะดวก

ศาสนา พิธีกรรมและความเชื่อ..
มนต์เสน่ห์แห่งวิถีชีวิตริมน้ำ

ขบวนพิธีแห่พระตลอดคลองดำเนินสะดวก
การผสมผสานทางวัฒนธรรมของหลากหลายเชื้อชาติ

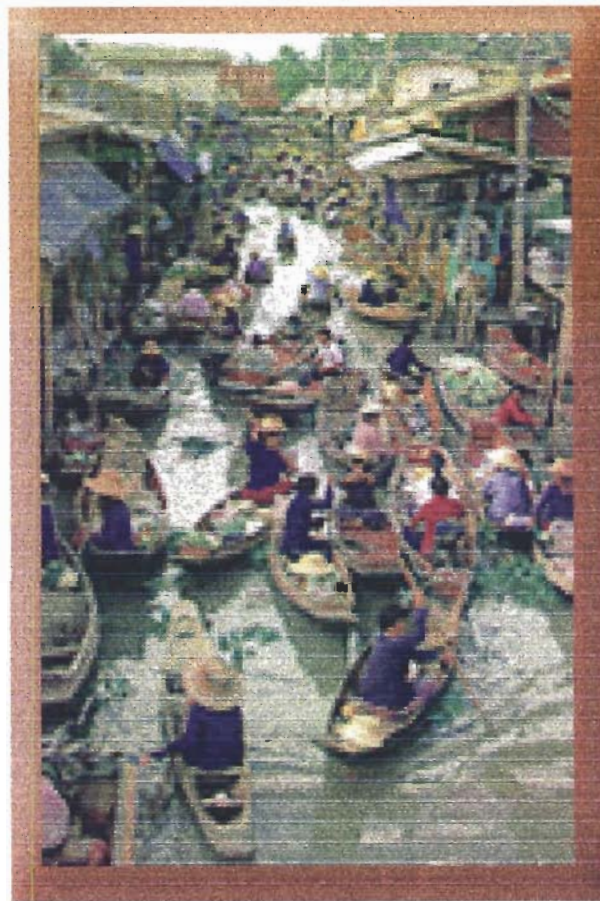

ขบวนพิธีแห่พระวิถีชีวิตริมน้ำดำเนินสะดวก

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก (คลองต้นเข็ม)
วิถีไทยกับธุรกิจการท่องเที่ยว

ตลาดน้ำโพธิ์หัก วันวานกับความทรงจำ วิถีไทยริมน้ำ
แหล่งสุดท้ายบนผืนแผ่นดินไทยที่มิได้ปนเปื้อนด้วยธุรกิจการท่องเที่ยว
บทเรียนของการพัฒนาตามทฤษฎี Modernzation

รำลาว ส่วนหนึ่งของอารยธรรมมริมน้ำ

ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมกลุ่มชนชาติไททรงดำ

การรำรำวัฒนธรรมไทยทรงดำ
ริมสายธารดำเนินสะดวก

สารบัญ

บทคัดย่อ

กิตติกรรมประกาศ

รูปภาพ

บทที่ 1 บทนำ.....	1
ความสำคัญและที่มา.....	1
วัตถุประสงค์ในการศึกษา.....	3
ขอบเขตการวิจัย.....	3
นิยามคำศัพท์.....	3
พื้นที่ในการวิจัย.....	4
ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	4
ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	4
บทที่ 2 วิธีดำเนินการวิจัย.....	6
บทที่ 3 ประวัติสังคมวัฒนธรรมวิถีชีวิตริมน้ำดำเนินสะดวก.....	12
การขุดคลอง.....	13
การอพยพของเชื้อชาติ.....	15
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการเสด็จประพาสคลองดำเนินสะดวก.....	17
ย้อนรอยพัฒนาการการคมนาคมขนส่งคลองดำเนินสะดวก.....	20
เรือ วิถีชีวิตของการเดินทาง.....	23
สงครามโลกครั้งที่สองกับคลองดำเนินสะดวก.....	25
ตลาดน้ำ.....	25
ตลาดน้ำยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลง.....	26
บทที่ 4 ผลการศึกษา.....	30
วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกของชนชาติจีน.....	30
วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกของไต่ทรงดำ.....	48
วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกของมอญ.....	64
นิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม วิถีชีวิตและวิถีผลิตของชุมชนริมน้ำ.....	81
บทที่ 5 วิเคราะห์ผลการวิจัย.....	96

วิถีชีวิตชุมชนและเชื้อชาติ ความเข้มแข็ง การเปลี่ยนแปลงและล่มสลาย.....	96
วิถีชาวบ้านผลกระทบจากการพัฒนา.....	100
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ.....	102
บรรณานุกรม.....	111

วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก Folk culture on Domnensaduak Canal

บทที่ 1

ความสำคัญและที่มา

นับตั้งแต่อดีตกาล วิถีชีวิตของชาวสยามมีความผูกพันกับแม่น้ำคลอง มาโดยตลอด ทั้งนี้ ภูมิศาสตร์ของประเทศส่วนใหญ่ของไทยเป็นที่ราบลุ่ม ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวได้รับขนานนามว่า ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว การตั้งบ้านเรือนสมัยก่อนจึงนิยมสร้างริมแม่น้ำลำคลอง ทั้งนี้เพื่อการเพาะปลูก อุปโภคบริโภค และการคมนาคมขนส่ง จากหลักฐานสำคัญช่วงสมัยต้นรัตนโกสินทร์ จนถึงรัชกาลที่ 5 พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ของไทยได้ทรงเล็งเห็นความสำคัญของคลอง โดยได้มีการขุดลอกคลองเก่าและขุดคลองใหม่เพิ่มขึ้นจำนวนมาก จนน่าชื่อเสียงเปรียบขนานนามเวนิชตะวันออกนครแห่งสายน้ำ

แม้ว่าช่วงแรกของกรุงรัตนโกสินทร์ การขุดคลองเป็นไปเพื่อยุทธศาสตร์บ้านเมือง แต่ระยะช่วงสมัยรัชกาลที่ 4 และ รัชกาลที่ 5 การขุดคลองเกิดเพิ่มมากขึ้นเพื่อยังประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การคมนาคมขนส่ง การค้าขายและการประกอบกิจกรรม นอกจากการขุดคลองในกรุงรัตนโกสินทร์เพิ่มขึ้นแล้ว เพื่อยังประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ประชาชนรอบเมืองกรุงรัตนโกสินทร์ ได้มีการขุดคลองสำคัญเพื่อเชื่อมมหานครแห่งสายน้ำ และชานเมืองเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจที่สำคัญคลองหนึ่งคือ การขุดคลองดำเนินสะดวก ซึ่งเป็นคลองที่เชื่อมระหว่างชุมชนไทยลุ่มน้ำแม่กลอง และแม่น้ำท่าจีน ซึ่งเป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสำคัญภาคตะวันตกและภาคใต้สู่กรุงเทพฯ โดยผ่านคลองดำเนินสะดวกเข้าสู่คลองบางยางของแม่น้ำท่าจีนเชื่อมสู่คลองภาษีเจริญในเขตกรุงเทพฯ อันเป็นคลองหลักสำคัญของการคมนาคมขนส่งและประกอบอาชีพเกษตรกรรม จนกระทั่งมีคำพูดติดปากว่า บริเวณคลองเชื่อมระหว่างกรุงเทพฯ (ฝั่งธนบุรี) ดังกล่าวคือสวนใน และ คลองเชื่อมฝั่งชานเมืองสู่คลองดำเนินสะดวก คือสวนนอก (ลุ่มแม่น้ำแม่กลอง : พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม , หน้า 55) จากการศึกษาเรื่องราวของคลองประวัติศาสตร์พบว่า คลองที่อยู่ในฐานะคลองประวัติศาสตร์ คือ คลองที่ขุดขึ้นตั้งแต่รัชสมัย รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 5 นั้นก็หมายถึง คลองดำเนินสะดวก คือคลองที่อยู่ในฐานะประวัติศาสตร์ที่สำคัญของสยามคลองหนึ่งนั่นเอง (สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อมจุฬาฯ , หน้า 59)

เมื่อคลองดำเนินสะดวกขุดเสร็จในปี 2411 (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ , พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4 , หน้า 377) ก็มีการอพยพของประชาชน จากลุ่มแม่น้ำท่าจีนและแม่กลองเชื้อชาติไทย จีน มอญ และลาว มาตั้งถิ่นฐานริมคลองและคลองซอย เพื่อทำการกสิกรรมและค้าขาย จุดเชื่อมระหว่างคลองและคลองซอย จึงกลายเป็นตลาด และเกิดการติดตลาดน้ำขึ้นในที่สุด ในปัจจุบันภาพลักษณ์ของตลาดน้ำแห่งคลองดำเนินสะดวกที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งสะท้อนถึงวิถีไทย ที่มีมานานกว่าร้อยปี (แดง แก้วแสน ,เที่ยวเมืองไทย ภาคกลางและชายฝั่งตะวันออก , หน้า 87) อันเป็นที่รู้จักอย่างดีของคนในสังคมไทยและสังคมโลก ซึ่งมีประเทศใดเสมอเหมือน และหากพิจารณาถึงอายุธรรมริมสายน้ำวิถีชีวิตของชาวสยาม วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก ก็ยังเป็นตัวแทน แห่งภาพลักษณ์ ที่สะท้อนถึง วิถีไทยที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี เพราะเส้นทางแห่งสายน้ำทางวัฒนธรรมเส้นนี้ประกอบไปด้วย วิถีชีวิตของชาวไทยหลายเชื้อชาติ ริมสองฝั่งคลองและคลองซอยที่ครอบคลุมพื้นที่ อำเภอบ้านแพ้วจังหวัดสมุทรสาคร อำเภอดำเนินสะดวกจังหวัดราชบุรี และ อำเภอบางคนที่ ที่สามารถเชื่อมสู่ชุมชนริมน้ำอัมพวาของจังหวัดสมุทรสงคราม อันก่อให้เกิดศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น วิถีการผลิต ศิลปพื้นบ้าน สถาปัตยกรรมริมน้ำ และการดำเนินชีวิตในระบบนิเวศที่เกื้อกูลกันและกัน อันสืบสานกันมานานกว่า 100 ปี

แม้ว่าภาพลักษณ์ของวิถีไทย ดังกล่าว จะเป็นที่รู้จักของ สังคมไทย และสังคมโลก หากแต่การพัฒนาของรัฐ ที่มีได้ตระหนักถึง ความแตกต่างของโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น ประกอบกับกระแสวัฒนธรรมโลกที่ไหลบ่าอย่างรุนแรงก็อาจกลายเป็น ต้นเหตุของโอกาสแห่ง การเสื่อมสลายทางวัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก ดังกล่าวจึงจำเป็นต้องทำการศึกษา ถึงวิถีการดำเนินชีวิต วิถีการผลิต อันเป็นเงื่อนไขของความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ของการคงอยู่และ ปัจจัยเหตุแห่งการนำมาซึ่งการล่มสลายของวิถีชีวิตริมสายธาร เพื่อนำมาวางแนวทางพัฒนาวิถีไทยริมน้ำที่ถูกต้องและยั่งยืน พร้อมทั้ง การรักษาไว้ซึ่งคุณค่าที่แท้จริงของมรดกทางวัฒนธรรม จำเป็นต้องทำความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ถึงคุณค่าแห่งวิถีชีวิต ในมิติต่างๆ ของ ชุมชนสังคม สภาพแวดล้อมและธรรมชาติ ริมสายธารดำเนินสะดวก เพื่อนำมาเผยแพร่ให้นานาอารยประเทศได้รับรู้ซึ่งถึงมรดกทางวัฒนธรรม อันจะนำมาซึ่ง การเสริมสร้าง ภาพลักษณ์ เกียรติภูมิ และศักดิ์ศรี วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารอันทรงคุณค่าของไทยที่ยังคงเหลืออยู่และสืบสานมา กว่า 100 ปี ให้คงอยู่ ให้ชาวไทยเกิดความภาคภูมิใจร่วมกัน ถึงศักดิ์ศรีในเอกลักษณ์ของไทย มรดกวัฒนธรรมพื้นบ้านริมน้ำ บนผืนดินสยาม มหานครแห่งสายน้ำ

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

1. เพื่อศึกษาประวัติสังคมวัฒนธรรมวิถีชีวิตริมน้ำคลองดำเนินสะดวก
2. เพื่อศึกษามรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านริมคลองดำเนินสะดวกทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ
3. เพื่อศึกษาระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตและวิถีผลิตของชุมชนริมน้ำคลองดำเนินสะดวก
4. ศึกษาความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและปัจจัยเหตุแห่งการล่มสลาย

ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านที่เป็นวัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ ของวิถีชีวิตริมสองฝากฝั่งคลองดำเนินสะดวก

นิยามคำศัพท์

วัฒนธรรมพื้นบ้าน	หมายถึง แบบแผนของวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนในสังคมนั้นๆที่แสดงออกมาในรูปแบบทางวัตถุและไม่ใช่วัตถุตั้งแต่อดีตและยังคงอยู่ในปัจจุบัน
ริมสายธารดำเนินสะดวก วัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ	หมายถึง วิถีการดำเนินชีวิตริมสองฝากฝั่งคลองดำเนินสะดวก หมายถึง วัตถุสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อมาใช้ในชีวิต อันได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ พาหนะในการคมนาคมขนส่ง เสื้อผ้า ศิลปกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ฯลฯ ของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองดำเนินสะดวก
วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ	หมายถึง วัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี บรรทัดฐานทางสังคม ของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมคลองดำเนินสะดวก
วิถีผลิต	หมายถึง แบบแผนของการผลิตโดยอาศัยทรัพยากรท้องถิ่นและภูมิปัญญาชาวบ้านริมคลองดำเนินสะดวก
วิถีชีวิต	หมายถึง แบบแผนปฏิบัติการดำเนินชีวิตในสังคม

วิถีรึมน้ำ

หมายถึง แบบแผนปฏิบัติการดำเนินชีวิตของชุมชนรึมน้ำที่อาศัยอยู่ริมคลองดำเนินสะดวก

พื้นที่ในการวิจัย

ชุมชนสองฝากฝั่งคลองดำเนินสะดวก อันประกอบด้วย เขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร เขตอำเภอดำเนินสะดวกจังหวัดราชบุรี เขตอำเภอบางคนที่จังหวัดสมุทรสงคราม

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1. ทราบถึงประวัติสังคมวัฒนธรรมคลองดำเนินสะดวก
2. ทราบถึงวัฒนธรรมพื้นบ้าน ริมคลองดำเนินสะดวกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
3. ทราบถึงเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและปัจจัยของการล่มสลายของวิถีไทยรึมน้ำ
4. ทราบถึงระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของชุมชนรึมน้ำคลองดำเนินสะดวก
5. เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาชุมชนไทยรึมน้ำของประเทศ
6. เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงสำหรับชุมชนของประเทศ
7. เป็นแนวทางการส่งเสริมความรู้ทางวัฒนธรรมพื้นบ้านอันเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวจากต่างประเทศและในประเทศซึ่งจะเพิ่มพูนและกระจายรายได้แก่ประชากรในพื้นที่และส่วนรวมของประเทศ
8. เป็นแนวทางในการส่งเสริมภาพลักษณ์ เกียรติภูมิ ศักดิ์ศรี วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก ที่มีมานานกว่า 100 ปี ให้คงอยู่เป็นหนึ่งเดียวในโลกเพื่อความภาคภูมิใจของชาวสยาม

ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. เป็นการรณรงค์ ให้ข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ แก่ ชาวบ้านริมคลองดำเนินสะดวกทราบ และตระหนักถึงความสำคัญ มรดกทางวัฒนธรรมในชุมชน รักและหวงแหนอย่างภาคภูมิใจ

2. ผู้นำชุมชน นักพัฒนาชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานรัฐและภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง นำข้อมูล ไปใช้ประโยชน์ในเรื่องการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชนและปัจจัยการล่มสลายทางวัฒนธรรมชุมชน
3. ชาวไทยและชาวต่างประเทศรู้จัก ความเป็นมาของตลาดน้ำ และเข้าใจถึงวัฒนธรรม ริมน้ำคลองดำเนินสะดวก เพิ่มมากขึ้น จากงานวิจัย
4. นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ที่ต้องการมาท่องเที่ยวตลาดน้ำ รู้จัก วัฒนธรรมพื้นบ้านริมน้ำมากขึ้น อันนำมาซึ่งการกระจายรายได้ในประเทศ

บทที่ 2

วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยวัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก เป็นการศึกษาที่จำเป็นต้องอาศัยความละเอียดอ่อนในการเก็บข้อมูล จากข้อมูลเอกสารในการศึกษาประวัติศาสตร์คลองดำเนินสะดวก วิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม และการสัมภาษณ์จากเจ้าหน้าที่รัฐบาลในพื้นที่ ผู้นำชุมชน และประชาชน ที่ดำเนินชีวิตริมสองฝากฝั่งคลองดำเนินสะดวก ซึ่งผู้วิจัย ได้เลือกใช้วิธี การศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังนี้

1. การศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) เพื่อศึกษาประวัติศาสตร์คลองดำเนินสะดวก และวิวัฒนาการสังคมวัฒนธรรม โดยใช้ข้อมูลจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ดังนี้

1.1 แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) อันได้แก่ เอกสารหรือข้อมูลที่ เป็นต้นกำเนิดเป็นหลักฐานแรกที่ปรากฏขึ้นมา อันได้แก่ จดหมายเหตุ บันทึกต่างๆ

1.2 แหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Sources) อันได้แก่ ตำราประวัติศาสตร์ หนังสืออ้างอิง วารสารต่างๆ

1.3 สิ่งของโบราณ (Remains) อันได้แก่ ต้นร่างทะเบียนราษฎร ประเพณี เล่าสืบต่อกันมา ภาพถ่ายโบราณ ไมโครฟิล์ม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรม ดั้งเดิม

2. การศึกษา สังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยเน้น การสังเกตและสัมภาษณ์ แบบ Non-schedule Standardized Interview ซึ่งมีขั้นตอนในการวิจัย ดังนี้

2.1 การเตรียมการก่อนออกสนาม (Pre-fieldwork) โดยการศึกษาข้อมูล พื้นฐานของวิถีไทย ริมน้ำ โดยทั่วไปจากข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่รัฐบาลในพื้นที่ ผู้นำชุมชน

2.1.1. การออกแบบการวิจัย (The Research Design) การออกแบบการวิจัยแบบการสังเกตแบบมีส่วนร่วม นั้น จะมีลักษณะยืดหยุ่นได้ ไม่มีรูปแบบที่ตายตัวเพราะรายละเอียดจะหมุนเวียนไปตามเวลาและปัจจัย ลักษณะคำถาม จะเป็นคำถามที่เกี่ยวกับเนื้อหาของปัญหา (Substantive Issues) แต่ไม่สามารถกำหนดที่เฉพาะเจาะจงหรือกำหนดมโนทัศน์ล่วงหน้าไว้ก่อนได้ เพื่อมิให้เกิดปัญหา ในการเลือกที่จะรับรู้ (Selective Perception) หรือการใช้มโนทัศน์ที่ผิดพลาด (Misconceptions)

2.1.2 การเลือกสถานที่ในการวิจัย (Choosing a Research site) ในการเลือกสถานที่ทำวิจัยจะมีปัจจัยทางภูมิศาสตร์ร่วมอยู่ด้วย อันมีผลให้สถานที่ที่จะได้รับเลือกนั้นมักจะเป็นที่ใดก็ได้และมีผู้รู้จักแนะนำถึงผู้ที่จะนำผู้วิจัยเข้าไปในสนาม (Gate Keeper) นั้นๆ แก่ผู้วิจัย แต่สิ่งหนึ่งที่ควรจะนึกถึงคือ ผู้วิจัยควรเลือกที่ตั้ง (Setting) ที่ผู้ถูกศึกษาเป็นคนแปลกหน้าสำหรับตน และในสถานที่นั้นๆ ไม่ควรมีผู้เชี่ยวชาญทางเดียวกับตน เพราะจะทำให้ไม่ได้ข้อมูลแท้จริง หรือเป็นสิ่งที่รู้อยู่แล้ว นอกจากนี้ผู้วิจัยต้องระวังถึงความคุ้นเคยของคนกับผู้ถูกวิจัย เพราะอาจทำให้เกิดความไม่เป็นกลาง

2.1.3 การวิจัยแบบเปิดเผยกับการวิจัยแบบปกปิด และ พิจารณาในแง่จริยธรรม (Overt Versus Covert , Research and Ethical Considerations) ในขณะที่ทำวิจัย ผู้วิจัยจำเป็นต้องพิจารณาว่าเปิดเผยหรือปิดบังสถานภาพของตนเอง เมื่อใด ทั้งนี้ หากผู้วิจัยปิดบังตนเอง จำเป็นต้องตระหนักถึงประเด็นที่เกี่ยวกับจริยธรรม เพราะการวิจัยในลักษณะที่ไม่เปิดเผยสถานภาพของผู้วิจัยนั้น มักจะถูกโจมตีว่า ผิดจรรยาบรรณของการทำวิจัย ดังนั้น ผู้วิจัยต้องพิจารณาว่า ส่วนใดเปิดเผยได้ และจะเปิดเผยได้มากน้อยเพียงใด เพื่อมิให้เกิดความบิดเบือนของข้อมูล

2.1.4. ผู้เฝ้าประตู (Gate -Keeper) คือ ผู้นำผู้วิจัยเข้าไปในสนาม (Setting) มีความสำคัญต่อการพาเข้ากลุ่มที่ต้องการศึกษา

2.1.5 อะไรที่ผู้วิจัยจะบอกแก่ผู้ถูกศึกษา (What do you tell subjects ?) ผู้วิจัยจำเป็นต้องบอกให้ Gate Keeper และกลุ่มผู้ถูกศึกษารู้เพียงกว้างๆ เท่านั้น ว่าผู้วิจัยมาทำอะไร ผู้วิจัยไม่จำเป็นต้องอธิบายรายละเอียดทั้งหมดในส่วนของเนื้อหาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เทคนิควิธีการเก็บข้อมูล เพราะมิฉะนั้นผู้ถูกวิจัยอาจทำให้ข้อมูลบางอย่างผิดเพี้ยนไปจากที่เป็นจริง ขณะที่อยู่ต่อหน้าผู้วิจัยได้

2.1.6. การทำข้อตกลง (Bargain) จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้วิจัย ต้องทำการตกลงกับผู้เฝ้าประตู และผู้ถูกวิจัยว่า การวิจัยนี้ไม่ก่อให้เกิด ความเสียหายใดๆ ทั้งนี้ สิ่งสำคัญในการตกลงคือ ชื่อผู้ตอบหรือหน่วยงานนั้น ผู้วิจัยต้องเก็บเป็นความลับ ทั้งนี้เป็นเรื่องของจริยธรรม แม้กระทั่งบันทึกภาคสนาม (Field Note) ต่างๆ ผู้วิจัยไม่ควรที่จะปล่อยให้รั่วไหลออกไปได้ แม้กระทั่งกับเพื่อนร่วมงาน หากข้อมูลใดมีลักษณะอ่อนไหวต่อความรู้สึกมาก ผู้วิจัยอาจใช้ชื่อสนาม (Pseudonyms) แทนได้

2.2 การลงสนาม (In the Field) การวิจัยเชิงคุณภาพนั้น การทำงานในสนามเป็นสิ่งสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ของสังคมทางวัฒนธรรม ผู้วิจัยจำเป็นต้องเข้าไปพักอาศัยกับผู้ถูกวิจัย บ้างบางขณะ โดยการเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในริมคลองดำเนินสะดวกนั้นจำเป็นต้องปรับตัวให้เข้ากับการดำเนินชีวิตของประชากรริมคลองดำเนินสะดวกอย่างกลมกลืนที่สุด โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.2.1. การเข้าสู่สนาม ผู้วิจัยต้องเรียนรู้วิธีการปฏิสังสรรค์ ที่เหมาะสม โดยผู้วิจัยต้องทำความคุ้นเคยกับผู้ถูกวิจัย เพื่อให้ผู้ถูกศึกษารู้สึกสนิทสนมและเชื่อใจกันมากขึ้น

2.2.2. ผ่อนคลายความรู้สึกอึดอัด (Feeling Uncomfortable) ในช่วงแรกๆ ของการอยู่ในสนามนั้น อาจทำให้ผู้วิจัยและผู้ถูกวิจัยรู้สึกอึดอัดหรือประหม่า ในการติดต่อ ผู้วิจัยจำเป็นต้องแก้ไขสถานการณ์ดังกล่าว คือ ผู้วิจัยต้องหมั่นเข้าพูดคุย และ ทำที่ว่าไม่เคยรู้เรื่องราวกิจกรรมของกลุ่มคนนั้น และรู้สึกสนใจจะเรียนรู้

2.2.3. การสร้างความเป็นกันเอง (Establishing Rapport) ระหว่างเก็บข้อมูลในสนาม ผู้วิจัยต้องปฏิบัติตัวให้เป็นธรรมชาติ และเป็นกลาง เพื่อมิให้เหตุการณ์ประจำวันต่างๆ ที่เกิดขึ้นในวิถีชีวิต ประจำวันของผู้ถูกวิจัยถูกบิดเบือน ผู้วิจัยต้องสร้างความรู้สึกเป็นกันเองสามารถเชื่อถือได้ จะทำให้ผู้ถูกวิจัยนับผู้วิจัยมีสถานภาพเป็นคนในกลุ่มมิใช่คนนอกกลุ่ม เพื่อให้ผู้ถูกวิจัยสามารถพูดระบายความรู้สึกต่างๆ ผู้วิจัยจะต้องทำตัวเป็นผู้ฟังที่ดี ไม่อวดอ้างว่าตัวมีความรู้มากกว่า นอกจากนี้การสร้างความเป็นกันเองอาจเกิดขึ้นจากการเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของผู้ถูกวิจัย โดยผู้วิจัยต้องมีความเข้าใจ และรู้สึกร่วมไปกับกิจกรรมนั้นๆ การเข้าร่วมกิจกรรมกับผู้ถูกวิจัยไม่ควรพยายามไปเปลี่ยนแปลงแบบแผนประจำบางอย่างของเขา (Pay proper homage to their routines) เป็นผลให้ผู้วิจัยมีโอกาสเรียนรู้แบบแผน การดำรงชีวิตริมสองฝั่งคลองดำเนินสะดวก

2.2.4. ระดับการมีส่วนร่วมของผู้วิจัย การเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ กับผู้ถูกวิจัย ผู้วิจัยต้องพิจารณาด้วยว่า การเข้าร่วมในกิจกรรมใด อาจก่อให้เกิดปัญหาต่อการวิจัยก็ควรงดเข้าร่วมกิจกรรมนั้น

2.2.5. การเรียนรู้ภาษา (Learning the Language) การเข้าใจความหมายในคำพูดหรือสัญลักษณ์ที่ต่างไปนั้นเป็นสิ่งจำเป็น ผู้วิจัยควรพยายามศึกษาว่าคำพูดหรือวิธีการต่างๆ นั้นหมายความว่าอะไร ใครเป็นผู้ใช้ และ ใช้ในบริบทหรือ สถานการณ์อย่างไร และ บ่งบอกถึงอะไร เพื่อให้ทำความเข้าใจอันลึกซึ้งถึงสังคมและวัฒนธรรมนั้นๆ

2.3 การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) เมื่อผู้วิจัยเข้าสู่สนามและสร้างสัมพันธ์กับชุมชนริมสองฝั่งคลองดำเนินสะดวกให้เกิดความไว้วางใจแล้ว ผู้วิจัยจะเริ่มทำการสัมภาษณ์บุคคลในชุมชนถึงประวัติของคลอง วิธีการดำเนินชีวิต แนวคิด วิธีการผลิต ฯลฯ ตามกรอบความคิดของงานวิจัย โดยจะเป็นลักษณะการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-schedule Standardized Interview)

Dezin (The Research Act : 1989 , P 102) ได้เสนอฐานคติของการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้างไว้ 3 ประการคือ

2.3.1. ความหมายของคำถามแต่ละข้อ ที่ถูกทำให้มีความหมายอย่างเดียวกัน (Standardized) หมายถึงที่ถูกกำหนดในรูปของคำพูด ที่เป็นที่เข้าใจของผู้ถูกสัมภาษณ์เหตุจากบุคคลๆ หนึ่ง จะมีการนิยามโลกเฉพาะของตน ดังนั้น หากต้องการที่จะเข้าใจโลกเหล่านี้อย่างใกล้ชิดเพียงกันที่มันเป็น ผู้วิจัยจำเป็นต้องเข้าถึงมันจากทัศนภาพ (Perspectives) ของผู้ถูกสัมภาษณ์

2.3.2. ไม่มีการลำดับ คำถาม แต่ละข้ออย่างตายตัว คำถามที่มีประสิทธิภาพมากที่สุดสำหรับผู้ถูกสัมภาษณ์ จะถูกกำหนดโดยความพร้อมและเต็มใจของตัวผู้ถูกสัมภาษณ์ ในแต่ละคนที่จะพูดถึงประเด็นนั้นๆ เมื่อถูกยกขึ้นมาวิธีนี้เอง ผู้สัมภาษณ์จะได้รับข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวกับการศึกษาวิจัยที่ผู้สัมภาษณ์ ไม่คาดคิดหรือกำหนดไว้ในการสัมภาษณ์มาก่อน จากผู้ถูกสัมภาษณ์

2.3.3. ผู้สัมภาษณ์จะต้องมีไหวพริบในการปรับคำถามและลำดับข้อคำถามเพื่อที่จะสามารถคงความหมายของคำถามหนึ่งๆ ในการถามผู้ถูกสัมภาษณ์แต่ละคน

ฐานคติ ทั้ง 3 ประการ ดังกล่าว ชี้ให้เห็นระเบียบวิธีที่ให้ความสำคัญกับทัศนภาพของผู้ถูกศึกษา เป็นการเปิดโอกาสให้ข้อมูลความจริงเปิดเผยออกมาเอง ซึ่งการสัมภาษณ์ในลักษณะนี้จำเป็นต้องตอบสนอง ตามวัตถุประสงค์ 2 ประการใหญ่ ดังนี้

(1) การสัมภาษณ์ต้องแปลงวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยไปสู่คำถามต่างๆ ที่มีความเฉพาะเจาะจง

(2) คำถามต่างๆ ของผู้สัมภาษณ์ จะต้องสามารถช่วยกระตุ้นให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ เผยข้อมูลเท็จจริงที่จำเป็นออกมา

จากประเด็นเกี่ยวกับคำถามในการสัมภาษณ์ ดังกล่าว Lazarifeld (อ้างแล้วใน The Research Act : 1989 , P 102) เสนอว่าคำถามแต่ละคำถามควรสอดคล้องกับหลักความเฉพาะเจาะจง การแบ่งแยก และการสันนิษฐาน

ความเฉพาะเจาะจง

หมายถึง ข้อคำถามแต่ละข้อ ต้องทำให้มีความชัดเจนและมีความน่าสนใจถึงหน้าที่ ของคำถามแต่ละคำถาม

การแบ่งแยก

หมายถึง ลักษณะของคำถามไม่ใช่คำถามที่ตายตัวคงที่ ลักษณะของคำถามผู้สัมภาษณ์ สามารถยืดหยุ่น ในการใช้คำถามต่างๆ ออกไปอย่างสอดคล้องกับประสบการณ์ของผู้ถูกสัมภาษณ์แต่ละคน

การสันนิษฐาน

หมายถึง การกำหนดความหมายที่อยู่เบื้องหลังคำตอบของผู้ถูกสัมภาษณ์ ซึ่งผู้ถูกสัมภาษณ์จะมีความคิด " นึกเอาเองว่า " (Tacit Assume) ผู้ถูกสัมภาษณ์ หมายความว่าอย่างไร ซึ่งโดยแท้จริงแล้วผู้ถูกสัมภาษณ์ จะตัดความหมายจากความคิดที่ค่อนข้างแตกต่างกัน ผู้สัมภาษณ์ตีความดังที่ Garfinke ได้เสนอว่าผู้สัมภาษณ์ส่วนมาก โดยแท้จริงอาจไม่เข้าใจ อย่างเพียงพอต่อคำตอบที่ได้รับ จึงจำเป็นต้องมีการตรวจสอบถึงความหมายที่อยู่เบื้องหลังของคำตอบ ซึ่งโดยทั่วไปมักจะคิดว่าผู้ที่ตนพูดคุยด้วย เข้าใจความหมายของคำต่างๆ ที่ตนเองใช้เดียวกับที่ตนเองเข้าใจ

นอกจากนี้การพยายามตรวจสอบความจริงในการสัมภาษณ์อาจทำได้โดยการตรวจแทนคำตอบหนึ่งโดยใช้คำถามต่างๆ ที่ทำให้ตรวจเช็คได้ว่าการบิดเบือนในบางคำตอบเนื่องจากผู้ถูกสัมภาษณ์ มักจะบิดเบือนในบางประเด็น เกี่ยวกับทัศนคติของเขาต่อคำถามใดคำถามหนึ่ง โดยพยายามเลือกตอบให้ตรงกับที่ตนคิดว่า ผู้สัมภาษณ์ต้องการ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องใช้คำถามในการตรวจทานคำตอบ โดยสัมภาษณ์ในลักษณะของการพูดคุย ซึ่งเป็นการสนทนาระหว่างคนสองคนเชื่อมากกว่า โดยมีจุดสนใจหลักๆ อยู่ที่ประเด็นต่างๆ ที่ต้องการทั้งหมด โดยผู้สัมภาษณ์จะต้องมีความสามารถทางสังคมหรือมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ถูกสัมภาษณ์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีสำหรับเป็นพื้นฐานของความสัมพันธ์อันดีสำหรับเป็นพื้นฐานของการสัมภาษณ์ซ้ำอย่างมีประสิทธิภาพ

2.4 การจดบันทึกภาคสนาม (Field Notes) การบันทึกข้อมูลอย่างละเอียดถูกต้อง และสมบูรณ์นั้น มีความสำคัญ โดยปกติผู้วิจัยจะไม่จดต่อหน้าผู้ถูกศึกษา แต่จะจดหลังจากการลงสังเกตจบไปแล้วแต่ละครั้ง การจดบันทึกนั้นจะบันทึกให้ครอบคลุมสิ่งต่างๆ ที่เห็นหรือรู้มากที่สุด ซึ่งบางครั้งใช้เวลาสังเกตหนึ่งชั่วโมง แต่กลับไปบันทึกถึง 6 ชั่วโมง โดยจะละเล็กละลวยเสมอว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในสนามนั้นสามารถเป็นข้อมูลสำคัญได้แม้แต่คำพูดเล็กน้อยก็อาจช่วยให้เข้าใจถึงทัศนภาพของผู้ถูกวิจัยได้เป็นอย่างดี หรือช่วยให้เข้าใจในสิ่งที่ผู้ถูกวิจัยพูดมาก่อนก็ได้ ดังนั้นสิ่งที่ไม่สำคัญในตอนแรกอาจมีความสำคัญภายหลัง อย่างไรก็ตาม ในการจดบันทึกแต่ละครั้งผู้วิจัยต้องมีสมาธิอย่างมาก เพื่อจดจำสิ่งต่างๆ ที่ได้เห็นได้ยิน หรือคิดขึ้นได้ และต้องสามารถจดบันทึกอย่างมีลำดับก่อนหลังด้วย

2.5 การตรวจสอบข้อมูล ผู้วิจัยจะทำการตรวจสอบข้อมูลในวิธีการต่างๆ ดังนี้

(1) ตรวจสอบข้อมูลจากแหล่งข้อมูลบุคคลที่ต่างกันในสถานที่ตำบลเดียวกันโดยการสัมภาษณ์บุคคลในชุมชนหลายๆ คนในข้อมูลเรื่องเดียวกัน

(2) ตรวจสอบข้อมูลในสถานที่ที่ต่างๆกัน โดยการสัมภาษณ์บุคคลในชุมชนที่อาศัยอยู่ในตำบลใกล้เคียง ในข้อมูลเรื่องเดียวกัน

(3) ตรวจสอบข้อมูลกับเจ้าของข้อมูล โดยหลังจากการสัมภาษณ์ครั้งแรกเสร็จสิ้นไปแล้ว เป็นการตรวจทานคำตอบหนึ่งโดยใช้คำถามต่างๆ ที่ทำให้ตรวจเช็คได้ว่าการบิดเบือนในบางคำตอบหรือไม่

การพยายามตรวจสอบความจริงในการสัมภาษณ์ อาจทำได้โดยการตรวจทานคำตอบหนึ่ง โดยใช้คำถามต่างๆ ที่ทำให้ตรวจเช็คได้ว่าการบิดเบือนในบางคำตอบ เนื่องจากผู้ถูกสัมภาษณ์มักจะบิดเบือนในบางประเด็นเกี่ยวกับทัศนคติของเขา ต่อคำถามใดคำถามหนึ่ง โดยพยายามเลือกตอบให้ตรงกับที่ตนคิดว่าผู้สัมภาษณ์ต้องการ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องใช้คำถามในการตรวจทานคำตอบโดยสัมภาษณ์ในลักษณะของการพูดคุย ซึ่ง Dezin ได้เสนอแนะว่า ลักษณะการพูดคุยซึ่งเป็นการสนทนาระหว่างคนสองคนหรือมากกว่า โดยมีจุดสนใจหลักๆ อยู่ที่ประเด็นต่างๆ ที่ต้องการทั้งหมด โดยผู้สัมภาษณ์จะต้องมีความสามารถทางสังคม หรือมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีกับผู้ถูกสัมภาษณ์ เพื่อสร้างความสัมพันธ์อันดีสำหรับเป็นพื้นฐานของการสัมภาษณ์ซ้ำอย่างมีประสิทธิภาพ

2.6 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ตามลักษณะของระเบียบวิธีการศึกษา Dezin โดยแยกการวิเคราะห์ออกเป็น 6 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

(1) การสร้างนิยามปรากฏการณ์ที่ต้องการอธิบายอย่าง Rough Definition

(2) การสร้างการอธิบายปรากฏการณ์ในเชิงสมมติฐาน (Hypothetical explanation)

(3) ทำการศึกษาเชิงประจักษ์ตามสมมติฐานวัตถุประสงค์ ที่กำหนดหรือสมมติฐานที่สอดคล้องกับข้อเท็จจริง ตามกรณีนั้นๆ

(4) หากสมมติฐานไม่สอดคล้องกับข้อเท็จจริง ต้องสร้างสมมติฐานขึ้นใหม่หรือไม่ก็นิยาม ปรากฏการณ์ที่อธิบายใหม่ แล้วตัดกรณีศึกษานี้ทิ้งไป

(5) ในทางปฏิบัติสมมติฐาน ที่สร้างขึ้นอาจบรรลุได้หลังจากการตรวจสอบกรณีศึกษาหนึ่งๆ แล้ว แต่หากพบกรณีที่ขัดแย้งกับการอธิบายก็ต้องสร้างข้อเสนอและการอธิบายขึ้นมาใหม่

(6) การตรวจสอบกรณีศึกษา การนิยามปรากฏการณ์ใหม่ และการสร้างสมมติฐาน ที่ใช้ในการอธิบาย ยังดำเนินต่อไป จนกระทั่งความสัมพันธ์ที่มีลักษณะทั่วไป ดำรงอยู่อย่างแน่นอน และสามารถยอมรับโดยกรณีขัดแย้งที่ค้นพบในแต่ละกรณีถูกนำมาใช้ในการสร้างข้อเสนอใหม่

บทที่ 3

ประวัติสังคมวัฒนธรรมวิถีชีวิตริมน้ำดำเนินสะดวก

พัฒนาการแห่งสังคมประวัติศาสตร์อันยาวนานแห่งมนุษยชาติ มีความผูกพันกันสายน้ำเป็นหลัก ทั้งนี้เพื่อยังแก่วิถีการผลิต อุปโภคและบริโภค ดังเช่นวิถีไทย ทั้งนี้ จากสภาพทางภูมิศาสตร์ และการประกอบอาชีพ มีผลให้วิถีคนไทยมีพัฒนาการบนราบลุ่มสายธารมาโดยตลอด โดยเป็นที่เพาะปลูกทำการเกษตร และเพื่อเป็นเส้นทางในการสัญจรไปมา และอาศัยน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค นับตั้งแต่สุโขทัย อโยธยา เรื่อยมายังรัตนโกสินทร์ นับตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระบรมธรรมมิกษราชมาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) ไม่ว่าจะเป็ในหลวงหรือเจ้านายหรือราชการหรือประชาราษฎร เมื่อมีธุระจะไปไหนมักจะนั่งเรือไปพระเณรที่ออกบิณฑบาตรก็มักจะพายเรือไป ทั้งนี้เป็นเพราะถนนหนทางยังไม่มีใครมีคนทั้งปวงจึงต้องอาศัยแม่น้ำลำคลองเป็นทางสัญจรไปมา เพราะฉะนั้นเรือจึงเป็นยานพาหนะที่สำคัญที่สุดในกรุงเทพฯและในหัวเมืองต่างๆ ที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และคนทั้งปวงในท้องถิ่นที่เหล่านี้ชอบปลูกบ้านริมแม่น้ำลำคลอง เพื่อจะซื้อที่ดินหรือเช่าที่ดิน ก็ชอบแต่ที่ดินซึ่งอยู่ติดคลองหรือปลูกบ้านริมแม่น้ำ ลำคลอง (ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ , 2527 ,P 268)

สายน้ำมีความจำเป็นต่อชีวิตมาโดยตลอด จากต้นน้ำ สู่มแม่น้ำสายหลัก และยังมีผลมาถึงคู คลองน้อยใหญ่ ที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และ เกิดขึ้นจาก ฝีมือการขุดคลองของมนุษย์ หลักฐานทางประวัติศาสตร์ พบว่าคลองบางคลองขุดขึ้นเพื่อการยุทธศาสตร์ หากแต่ครั้งถึงรัชกาลสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) เรื่อยมาจนถึงรัชกาลสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) คลองหลายคลองขุดขึ้นเพื่อยังผลแก่เศรษฐกิจและการคมนาคมขนส่งเป็นสำคัญตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน " คลอง " หมายถึง ทางน้ำหรือลำน้ำที่เกิดขึ้นเองหรือขุดเชื่อมกับแม่น้ำหรือทะเล ในขณะที่ภาษาอังกฤษนิยามว่า " An artificial waterway designed for draining or irrigating land " (สถาบันวิจัยสภาพแวดล้อมจฟ้า คลอง คณะนิติศาสตร์ ,2537 P 373)

การขุดคลองดำเนินสะดวก

ในสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ได้ทรงมี พระราชดำริ ด้วยทรงเห็นว่า การเดินทางไปฝั่งตะวันตกและตอนใต้ อันได้แก่ เพชรบุรี ราชบุรี สมุทรสงคราม แต่เดิมนั้นต้องใช้เส้นทางกรุงเทพล่องตามลำน้ำเจ้าพระยาเข้าคลองสุนัขหอน ที่มีลักษณะโค้งคดเคี้ยว ต้องใช้เวลานาน เพื่อให้การสัญจร สะดวกรวดเร็ว กว่าก่อน ประกอบกับในขณะนั้น คลองภาษีเจริญ ได้เกิดขึ้น อันเป็นคลองแรกที่ขุดในรัชกาลสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อยังประโยชน์ทางการค้า โดยสามารถเชื่อมติดต่อไปมาทางภาคตะวันตกได้ ในปี พ.ศ. 2409 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้รักษาราชการแผ่นดิน ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่งสมุหพระกลาโหม ในบรรดาศักดิ์ เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้อำนวยการขุดคลอง ที่เชื่อมฝั่งหัวเมืองทางด้านตะวันตกและใต้ เพื่อใช้คมนาคมขนส่งทางเศรษฐกิจและการค้า ประกอบกับช่วงเวลาดังกล่าว เป็นช่วงสมัยนิยมการขุดคลองเพื่อจับจองที่ดิน ดังจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้กล่าวว่า เมื่อพิจารณาที่ตั้งของคลองซึ่งขุดนอกกรุงดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จะเห็นว่ารัฐบาลมุ่งหมายจะบำรุงการค้าขายและการเพาะปลูกทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา บรรดาข้าราชการทั้งฝ่ายหน้า ฝ่ายใน ที่มั่งคั่งสมบูรณ์ จึงพากันขุดคลองทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ตามพระราชนิยม เช่น พระยาศรีสุริยวงศ์ ขุดคลองดำเนินสะดวก ที่ดินสองข้างคลองสมเด็จพระเจ้าพระยาได้ผลประโยชน์มาก โดยแจกให้แก่ภรรยา พี่น้อง ลูกหลาน และคนซึ่งฝากตัว แต่ถ้าผู้อื่นจะจับจองต้องเสียเงินไม่เสมอกัน มากบ้างน้อยบ้าง (ชัย เรื่องศิลป์ ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ ,2527 , P 246) นอกจากนี้ในช่วงเวลาขณะนั้นเจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ก็มีด้วยกันหลายท่านที่เห็นประโยชน์จากการขุดคลองดำเนินสะดวกนี้ ได้พากันมาจับจองที่ดินหลายท่าน ได้แก่ เจ้าจอมทรในรัชกาลที่ 5 พระยาศรีสุราษฎร์ พระยาสุนทรบุรี พระยาโชฎีกกราชเศรษฐี พระยาพระกลาโหม พระชลทาน หลวงโยธาณัติการ ขุนพิทักษ์ประชาราษฎร์ ฯลฯ ซึ่งในปัจจุบันจะพบนามของหลายท่านปรากฏเป็นชื่อของตำบลและหมู่บ้าน ริมคลองดำเนินสะดวก

การขุดคลองดำเนินสะดวกเป็นการขุดคลองโดยใช้กำลังแรงงานของคนล้วนๆ จากคำบอกเล่าของพระคุณท่านหลวงพ่อดวงษ์พระครูวิชัย ศิลปิน อดีตเจ้าอาวาสวัดหลักหกรัตนาราม อำเภอดำเนินสะดวก (อ้างโดย บันทึกของพระครูสิทธิวรรณวิวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดหลักหกรัตนาราม) ว่า “ ที่ทำการขุดคลองกันจริงๆ ส่วนมากจะเป็นคนจีนที่มาอยู่เมืองไทยใหม่ๆ เป็นผู้รับจ้างขุด

หากเป็นเดือนหงายกลางคืน จะทำการขุดดินกันทั้งคืน คนจีนสมัยนั้น ส่วนมารภจะไว้ผมเปีย เมื่อทำงานตอนกลางคืน จะนุ่งเพียงผ้าเดี๋ยวม้วนเดียว ขุดดินใส่ปุงก็แล้วก็หาบดินหรือแบกดินนั้น เอาดินขึ้นไปทั้งนอกเขตที่ต้องการ กลางคืนอากาศดีไม่ร้อน ทำงานได้ดีตลอดทั้งคืน แล้วมาพักผ่อนตอนกลางวัน เอาแรงไว้ทำงานตอนกลางคืนต่อไป “

การขุดคลองดำเนินสะดวกเริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2409 โดยเริ่มจากจุดริมแม่น้ำท่าจีนที่คลองบางยาง ตำบลบางยาง อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร เป็นเส้นตรงผ่านตำบลโคกไผ่ (ปัจจุบันคือตำบลดอนไผ่) และขุดผ่านเข้ามาในเขตอำเภอบางคนที (ที่ทำการอำเภอดำเนินสะดวกปัจจุบัน) จนถึงแม่น้ำแม่กลองที่ปากคลองบางนกแขวก ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม การขุดคลองเพื่อเป็นการทุนแรง จึงขุดดินขึ้นระยะหนึ่งแล้วเว้นไว้ไม่ต้องขุดดินขึ้นทิ้งไว้ระยะหนึ่ง พอหน้าหลากมาก็เซาะดินที่ไม่ได้ขุดพังไป เช่น ยาว 2 วา เว้นไว้ 1 วา คลองที่ขุดเป็นคลองกว้าง 6 วา (12 เมตร) ลึก 6 ศอก (3 เมตร) โดยความยาวตลอด 859 เส้น หรือ 35 กิโลเมตร 800 เมตร (ตามหลักฐานกรมชลประทานเขียนบอกระยะทางไว้ที่ปากคลองออกแม่น้ำแม่กลอง) ทุกๆ 100 เส้น (4 กิโลเมตรได้ปักเสาหินไว้ 1 ด้าน เริ่มจากตำบลบางยางเป็นหลักที่ 1 ถึงหลักที่ 8 ที่แม่น้ำแม่กลอง แต่ละหลัก จะสลักและเขียนสีแดงเป็น 3 ภาษา คือ เลขไทย เลขโรมัน และ เลขจีน บอกไว้ทุกหลัก

ตามหลักฐานพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 4 เล่ม 2 หน้า 126 ของเจ้าพระยาทิพการวงศ์ ระบุว่า เมื่อทำการขุดคลองนี้สำเร็จแล้วจึงนำแผนผังขึ้นทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งทรงเห็นว่าเป็นคลองที่มีเส้นทางตรง ได้รับความสะดวกในการสัญจร จึงทรงพระราชทานนามคลองที่ขุดนี้ว่า “ คลองดำเนินสะดวก ” โดยเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ได้มาเป็นประธานในพิธีใช้คลองที่บางนกแขวก เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ. 2411 ตรงกับวันจันทร์ เดือน 7 ขึ้น 4 ค่ำ สิ้นค่าใช้จ่ายในการขุดคลอง รวมค่าจ้างขุดค่าตอไม้เป็นเงิน 1400 ชั่ง โดยได้รับพระราชทานจากในหลวงรัชกาลที่ 4 จำนวน 400 ชั่ง จาก ขณฯ หัวเจ้าท่าสมุหพระกลาโหม จำนวน 1000 ชั่ง รวมเป็น 1400 ชั่ง โดยใช้เวลาขุดประมาณ 2 ปี และหลังจากการขุดคลองดำเนินสะดวกเสร็จสิ้นมีการขุดคลองข่อยเชื่อมในคลองดำเนินอีกประมาณ 200 คลอง

การขุดคลองดำเนินสะดวก นอกจากจะยังประโยชน์ทางการคมนาคมขนส่งระหว่างกรุงเทพฯกับฝั่งตะวันตกและเป็นคลองหน้าด่านสู่ทางตอนใต้ ขึ้นแทนคลองสุนัขหอนแล้วตามพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จประพาสมณฑลราชบุรี รศ. 128 (พ.ศ. 2452) ยังระบุว่าเป้าหมายสำคัญของการขุดคลองดำเนินสะดวก อีกประการคือ เพื่อขนส่งอ้อยและน้ำตาล เนื่องจากหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง การค้าน้ำตาลเป็นสินค้าที่ต้องการ

อย่างยิ่ง ประกอบกับ สถานที่ปลูกอ้อย และโรงงานน้ำตาลจะอยู่บริเวณ ฝั่งตะวันตกของกรุงเทพฯ ด้วยเหตุนี้จึงมีการขุดคลองเจดีย์บูชา คลองภาษีเจริญ และคลองดำเนินสะดวก เพื่อ ลำเลียงน้ำตาล เข้าสู่กรุงเทพฯ ได้สะดวกนั่นเอง

การอพยพและเชื้อชาติ

หลังจากขุดคลองดำเนินสะดวกเสร็จ ก็ได้มีการอพยพของประชาชนจาก กลุ่มแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำแม่กลอง เชื้อชาติไทย จีน มอญ และลาว มาตั้งถิ่นฐานริมคลองและ คลองซอย เพื่อทำการกสิกรรมและค้าขาย เพิ่มขึ้น โดยเข้ามาในลักษณะของซื้อและเช่าที่ดินริม คลองจากผู้จับจอง เพื่อทำมาหากิน ดังนี้

การอพยพเข้ามาของชาวไทยเชื้อสายจีน

นับตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมาจำนวนคนจีนในเขตภาคกลางซึ่งหมาย รวมถึงลุ่มน้ำแม่กลอง มีจำนวนเพิ่มขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่ จะตั้งถิ่นฐานอยู่ใกล้กับบริเวณปากแม่น้ำแม่ กลองในเขตจังหวัดสมุทรสงคราม ครั้งรัชกาลที่ 4 มีการขุดคลองภาษีเจริญ จากเมืองธนบุรีไปยังแม่น้ำท่าจีน แล้วขุดคลองดำเนินสะดวก จากแม่น้ำท่าจีนไปแม่น้ำแม่กลองในเขตจังหวัดราชบุรี การ ขยายเส้นทางคมนาคมขนส่งทางน้ำเพื่อเศรษฐกิจ มีผลให้ชาวไทยเชื้อสายจีนกลุ่มหนึ่งเคลื่อนย้าย เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ริมคลองดำเนินสะดวก โดยชาวไทยเชื้อสายจีนที่อพยพมาตั้งถิ่นฐาน ในคลอง ดำเนินสะดวก จะเริ่มขุดคลองเล็กหรือคลองซอยแยกออกไป และคลองซอยส่วนใหญ่ จะใช้ชื่อของหัวหน้าผู้นำชุมชนของชาวไทยเชื้อสายจีน หรือตามแซ่ หรือตามกลุ่มของชาวจีน อันได้แก่ คลอง สกเกี้ยน คือ คลองที่ชาวสกเกี้ยนเป็นผู้ขุด คลองศรีสุราษฎร์ เป็นคลองที่ชาวจีนแซ่ตันขุด หรืออาจ เรียกว่า คลองตระกูลตัน คลองเด็กเซ่ง คือคลองที่นายเด็กเซ่งเป็นหัวหน้าขุด

ชาวจีนในอำเภอดำเนินสะดวกมีหลายภาษาหลายกลุ่ม ได้แก่ จีนแคะ จีน แต่จิว จีนสกเกี้ยนและจีนไหหลำ คนจีนส่วนใหญ่ที่อพยพเข้ามาจะมีฐานะยากจน เสือผืนหมอนใบ ประกอบอาชีพรับจ้างตามเรือกสวนไร่นา บ้างก็รับจ้างแบบชั่วคราวหรือขึ้นของตามท่าเทียบเรือต่างๆ หากแต่ถ้าเป็นคนจีนที่มีเงินอยู่บ้างก็จะทำการค้าขาย โดยพายเรือไปตามคลองและเดินแบกของขาย ในสมัยก่อนคลองดำเนินได้มีการใช้เรือเอี่ยมจุนขายสินค้าต่างๆ ที่มาจากเมืองจีน เมื่อชาวจีนกลุ่มทำ การค้าต่างๆ พอมีฐานะก็ขยับขยายทำกิจการเล็กๆ ของตนเองและขยายจนใหญ่ขึ้น มีฐานะดีและ

รำรวยมาจนถึงปัจจุบัน ชาวไทยเชื้อสายจีนมีความรักพวกพ้องและตระกูลของตนเมื่อเขยิบฐานะขึ้นมากก็จะมีการสร้างสมาคมประจำตระกูล ศาลเจ้าหรือ ตัวแช่ต่างๆ ขึ้นซึ่งปัจจุบันจะพบได้ตามริมคลองดำเนินสะดวก

ลาวโซ่งหรือไทยทรงดำ

ลาวโซ่งเป็นชนชาติไทยกลุ่มไทยทรงดำ เดิมมีถิ่นฐานอยู่ที่แคว้นสิบสองจุไทยในประเทศลาว ในสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ประมาณปี พ.ศ. 2321 โปรดให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก และเจ้าพระยาสุรสีห์ ยกทัพไปตีเมืองลาว ตีได้เมืองทัน เมืองม่วย ซึ่งเป็นเมืองของลาวโซ่ง และได้ให้ลาวโซ่งอพยพเข้าไปอยู่ที่เมืองเพชรบุรี เป็นแห่งแรก ในปี พ.ศ. 2335 ต่อมาสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ เจ้าเมืองเวียงจันทน์ได้ยกทัพไปตีเมืองพวน และ เมืองแก้ว ได้กวาดต้อนครอบครัวลาวโซ่งลงมาที่กรุงเทพฯ และได้โปรดเกล้าให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่หนองปรัง จังหวัดเพชรบุรี สมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์โปรดเกล้าฯ ให้ตีเมืองลาวและได้อพยพกวาดต้อนลาวโซ่งให้ไปอยู่ที่ตำบลท่าแร่ อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ต่อมาอพยพไปอยู่เขาย้อย เพชรบุรี และย้ายถิ่นฐาน ไปอยู่จังหวัดอื่นรวมถึง ในเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

ประมาณปี 2400 ลาวโซ่งหรือไทยทรงดำเมืองเพชรบุรี กลุ่มหนึ่ง นำโดย "เพี้ยหุน" และพรรคพวกเดินทางเข้ามาตั้งบ้านเรือนที่บ้านดอนคลัง บ้านดอนข่อย บ้านตาลเรียง และบ้านบัวงาม (ปัจจุบันเปลี่ยนมาเป็นชื่อของตำบลซึ่งอยู่ในเขตของอำเภอดำเนินสะดวก) พื้นที่บริเวณดังกล่าว เป็นคลองซอยของคลองดำเนินสะดวกนั่นเอง โดยพบว่ามี ลาวโซ่ง จำนวนหนึ่ง อพยพต่อมาอยู่บริเวณคลองดำเนินสะดวก และ ยังรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีแบบไทยทรงดำไว้ คำว่า "โซ่ง" และไทยทรงดำนั้นมีที่มาจาก สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เรียกว่า "โซ่ง" สันนิษฐานว่าเรียกตามเสื้อผ้าที่นุ่ง เพราะชอบแต่งกายด้วยเสื้อผ้าสีดำ คำว่า "โซ่ง" แผลงมาจากคำว่า "ส้วง" ซึ่งแปลว่า "กางเกง" ดังนั้น โซ่งดำ ก็คือนุ่งกางเกงดำ นั่นเอง

การอพยพเข้ามาของเชื้อชาติต่างๆ มาตั้งถิ่นฐานริมคลองดำเนินสะดวก ย่อมนำวัฒนธรรมของแต่ละเชื้อชาติเข้ามาด้วย อันได้แก่ พิธีกรรมของชาวไทย ลาวโซ่ง มอญ จีน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวไทยเชื้อสายจีนยังคงดำรงวัฒนธรรมประเพณีบางประการไว้อย่างเหนียวแน่น แม้ว่าวัฒนธรรมบางประการได้สูญหายไปบ้างก็ตาม ซึ่งผู้วิจัยจะขอกล่าวไว้ในบทต่อไป

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการเสด็จประพาสคลองดำเนินสะดวก

เมื่อคลองดำเนินสะดวกขุดเสร็จ การคมนาคมขนส่ง จากกรุงเทพฯสู่หัวเมือง ตะวันตกและภาคใต้ ก็เริ่มสะดวกขึ้น โดยผ่านคลองภาษีเจริญ เข้าสู่คลองดำเนินสะดวกฝั่งจังหวัด สมุทรสาคร เรื่อยไปจนถึงจังหวัดราชบุรีและสมุทรสงครามโดยไม่ต้องเดินทางอ้อมปากอ่าวเข้าคลอง สุนัขหอน อ้อมสู่จังหวัดสมุทรสงคราม สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรงอธิบายไว้ในหนังสือ ประชุมพงศาวดารภาคที่ 26 ว่า เกิดแต่รัฐบาลประสงค์จะทูลบำรุงหัวเมืองทางฝ่ายตะวันตกให้เจริญ ขึ้น ได้ขุดคลองภาษีเจริญ เมื่อปลายรัชกาลที่ 4 และ ขุดคลองดำเนินสะดวกต่อมาในรัชกาลที่ 5 เมื่อขุดคลองดำเนินสะดวกการไปมาค้าขายในระหว่างเมืองราชบุรีกับกรุงเทพฯ สะดวกขึ้น สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีศรีสุริยวงศ์ ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการอยู่ในสมัยนั้น ได้ไปยังเมืองราชบุรีเนื่องจาก เห็นว่า ราชบุรีควรเป็นที่เสด็จประพาสอีกแห่งหนึ่งด้วย เป็นที่สบายและไปมาถึงกรุงเทพฯ สะดวก ดังกล่าว ต่อมาในการเสด็จประพาสราชบุรีบางครั้งที่เสด็จประพาสผ่านคลองดำเนินสะดวก ด้วยเช่นกัน จากหลักฐานการเสด็จประพาสราชบุรี ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เคยเสด็จที่ พระราชวังบนเขาสัตตนาถ ครั้งเมื่อ พ.ศ. 2420 ในการเสด็จประพาสครั้งนั้น วันพฤหัสบดีขึ้น 7 ค่ำ เดือน 3 เวลาเช้าสองโมงสี่สิบห้านาที เสด็จจากเมืองราชบุรีล่องลงไปถึงบ้านสี่หมื่น ไปตามคลอง ดำเนินสะดวก ผ่านวัดโชติทายการามถึงวัดหลักเจ็ด บ้านโคกไผ่ เมื่อถึงหลักห้าเป็นอันสิ้นสุดเขต เมืองราชบุรี

เสด็จประพาสต้น พ.ศ. 2447 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสต้น เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ. 2447 ยังคลองดำเนินสะดวก ได้ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำเรือพระที่นั่ง เข้าเทียบท่าหน้าวัดโชติทายการาม หลวงพ่อช่วง (พระอธิการช่วง เจ้าอาวาส) ได้ทูลทูลว่าในหลวงเสด็จ จึงนำพระลูกวัด 4-5 รูป ลงมาสวดชัยมงคล ต้อนรับ รู้สึกเป็นที่พอพระราชหฤทัย ได้ตรัสถวายเงินบูรณะวัด 10 ชั่ง และถวายเงินบูรณะวัด 10 ชั่ง และ ถวายพระสงฆ์รูปละ 1 ตำลึง และโปรดเกล้าฯ ให้มหาดเล็กจัดที่ประทับแรมบนศาลาการ เปรียญ ให้พนักงานเครื่องต้นประกอบด้วย พระกายาหาร สำหรับเสวย ณ ที่ศาลาท่าน้ำ เวลา ประมาณบ่าย 3 โมงเศษ พระองค์พร้อมด้วยขุนนางผู้ใหญ่ 2 ท่าน ซึ่งมีสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ราชานุภาพได้เสด็จทรงเรือมาดพาย โดยพายไปตามลำพัง ไม่มีผู้ติดตาม ทั้งนี้ เพราะพระองค์ ต้องการทราบถึงความเป็นอยู่ ทุกข์ สุข ของราษฎรพระองค์ ทรงทอดพระเนตรเห็นว่า น้ำหลากมาท่วมมาก มองไม่เห็นพื้นดิน เป็นน้ำขาวเว้งว้างไปหมดทุกสารทิศ ผลไม้ในนา ไร่ และสวน ถูกน้ำ

ท่อมจนหมดสิ้น พระองค์ได้ทรงเสด็จเข้าไปทางคลองลัดราชบุรี (ปัจจุบันคือคลองลัดพลี) ขณะนั้น บ้านเรือนราษฎรไม่มี วัดราษฎรเจริญธรรม ยังไม่ได้สร้าง มีศาลเจ้าเล็กๆ อยู่หนึ่งหลัง แล้วทรงเลี้ยวเรือพระที่นั่งไปทางซ้ายมือผ่านบ้านราษฎรต่างๆ จะมีสักหลังหนึ่งเห็นเงียบไม่มีใครอยู่จึงมิได้เสด็จแวะเยี่ยม เมื่อเสด็จมาถึงบ้าน นางผึ่ง แซ่เล่า ทอดพระเนตรเห็นเจ้าของบ้านนำเอาหอม กระเทียม ไปตากบนหลังคาเรือน พอเห็นเรือคนแปลกหน้า เข้าใจว่าเป็นพวกขุนนางก็ร้องเชื้อเชิญให้แวะ ที่บ้าน พระองค์จึงเสด็จขึ้นบ้านของนางผึ่ง ขณะนั้นนางผึ่งหุงข้าวสุกพอดี จึงเรียกลูกชาย คือ " แจ็กฮวด " ขณะนั้นอายุประมาณ 20 ปีเศษ ให้ยกกระบะใส่กับข้าว ยกหม้อข้าว แล้วร้องเชิญให้พระองค์เสวย แต่คำเชิญก็เป็นคำพูดธรรมดา เพราะนางผึ่ง ไม่รู้ว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ในขณะที่รัชกาลที่ 5 กำลังเสวย แจ็กฮวด แซ่เล่า ซึ่งเป็นลูกชายของนางผึ่ง ขณะนั้น อายุประมาณ 20 ปี นั่งจ้องมองพระองค์ท่านอย่างไม่กระพริบตา มองแล้วก็หันไปมองดูพระบรมฉายาลักษณ์ ที่ตั้งมาตั้งบูชา ดูแล้วดูเล่า ก็ลุกขึ้นไปหยิบผ้าขาวม้า มาพาดไหล่ แล้วร้องว่า " คล้ายนัก คล้ายนัก ขอรับ " แล้วก็กราบเอกราบหลายครั้งหลายหน พระองค์ท่านจึงตรัสถามว่า " คล้ายนัก คล้ายนัก คล้ายอะไร " แจ็กฮวดตอบทันทีเลยว่า คล้ายพระเจ้าอยู่หัว แล้วก็กราบ พระองค์ท่านกับกรมพระยาดำรงฯ สบพระเนตรแล้วทรงสรวล นางผึ่งได้ยิน แจ็กฮวดกล่าว ก็เลยถือโอกาสกราบตามลูกชายไปอีกคน พระองค์ทรงตรัสว่า " แน่ใจหรือ " แจ็กฮวดก็ตอบว่า " แน่ใจขอรับ " พระองค์จึงตรัสชมแจ็กฮวดว่า " ฉลาดและตาแหลมดี จะตั้งให้เป็นมหาดเล็กเอาไหม " แจ็กฮวดพยักหน้า แล้วกราบทูลว่า " เอาขอรับ " แล้วจึงตรัสสั่งให้กรมพระยาดำรงฯ เขียนพระบรมราชโองการ แต่งตั้งให้แจ็กฮวด เมื่อพระองค์เสด็จกลับจากการที่เยี่ยมบ้านนางผึ่ง ทรงเสด็จเรือพระที่นั่งออกมาทางหน้าวัดโชติทายการาม และในคืนนั้นพระองค์ได้เสด็จประทับแรมพักผ่อนพระอริยาบอยู่ที่ศาลาการเปรียญ วัดโชติทายการาม 1 คืน รุ่งเช้ารับสั่งให้เคลื่อนขบวนเรือไปทางปากคลองบางนกแขวก (บริเวณคลองเชื่อมระหว่างคลองดำเนินสะดวก กับเขตจังหวัดสมุทรสงคราม ปัจจุบันคือ บริเวณประตูน้ำบางนกแขวก) การเสด็จประพาสต้นครั้งนี้ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้เขียนจดหมายบันทึกเรื่องประพาสต้นจากนายทรงอานภาพเขียนถึงพ่อประดิษฐ์ ตามจดหมายฉบับที่ 2 ดังนี้

ถึงพ่อประดิษฐ์

ฉันได้บอกมาในจดหมายฉบับก่อนว่า จะจดหมายส่งข่าวคราวการเสด็จประพาสมาให้ทราบเนื่องๆ วันนี้ประทับแรมอยู่ที่วัดโชติทายการาม คลองดำเนินสะดวก ฉันมีเวลาว่างอยู่บ้าง จึงได้เขียนจดหมายฉบับนี้ฝากเข้ามาให้หวังว่าจะไม่ไปหายสูญเสียกลางทาง

เสด็จออกจากบางปะอิน เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม ร.ศ. 123 ล่องลงมาตามลำน้ำ เรือฉันมาล่องหน้าทราบว่ เสด็จประทับวัดปรมัยยิกาวาส ครู่หนึ่ง แล้วเลยประพาสสวนสะท้อนของนายบุตรที่แม่น้ำอ้อมแขวงเมืองนนทบุรี ว่ามีสะท้อนอย่างดี ๆ ที่สวนนั้นมาก กำลังสะท้อนออกผลเจ้าของสวนเชิญเสด็จเก็บสะท้อน ทราบว่าเป็นที่พอพระราชหฤทัย และทรงพระกรุณาแก่เจ้าของสวนมาก เวลาเย็นเสด็จมาประทับแรมที่หน้าวัดเขมา จอดเรือพระที่นั่งเข้ากับสะพานหน้าวัดอย่างเราไปเที่ยวกัน ใช้ศาลาน้ำหน้าวัดเป็นห้องพระโรง ไม่มีพลับพลาฝาเลื่อนอย่างใด เจ้าพนักงานเจ้าของท้องที่ก็ดูเหมือนไม่รู้ตัวว่าจะเสด็จมาประทับแรมที่นั่น การล้อมวงจำกัดตามแต่จะทำได้ก็สนุกดี จนเวลา 2 ทุ่มเศษ กรมหลวงนเรศร์เสนาบดี กรทรวงนครบาลจึงเสด็จไปถึง ได้ยินรับสั่งว่า “ อาสน์แข็งๆ กันไม่รู้พอรู้ก็รับมาจะต้องนั่งอยู่ยั้ง ”

วันที่ 15 เวลาเช้าออกขบวนล่องคลองบางกอกใหญ่ และคลองภาษีเจริญ ฉันมากระบวนหน้าตามเคย ประจวบเวลาน้ำลง เมื่อพ้นหนองแขมเจอเรือไฟที่ไปก่อนติดขวางคลองอยู่ลำหนึ่ง ฉันจึงปล่อยเรือไฟที่จูงเรือ ให้ลอยตามเรือไฟลำหน้า ส่วนตัวฉันเองให้คนแจวเรือล่องเลยไปจอดคอยเรือไฟที่น้ำลึกบ้านกระทุ่มแบน รอๆ อยู่เท่าใด ก็ไม่เห็นเรือไฟตามออกมา น้ำก็แห้งงวดลงไปทุกที พอแน่ใจว่าเรือไฟคงติดเสียกลางคลองแล้ว ก็พอนึกขึ้นได้ว่า คราวเสียบียงอาหารอยู่ในเรือไฟหมดทั้งนั้น และดูนายอักษฎาฐทำออกจะหิว จึงชวนกันขึ้นบกเดินไปเที่ยวซื้อข้าวแกงกินที่ตลาดบ้านกระทุ่มแบน ไปเจอคนผัดหมี่ดี คุยว่ารู้จักคุ้นเคยกับเจ้าคุณเทศาผ่านมาเป็นต้องกินหมี่เสมอ ซื้อเสียบียงอาหารได้พอแล้วได้ยินละครที่โรงบ่อน นายอักษฎาฐเกิดอยากดูละครพากันไปดู ไปเจอเจ้าของละครเจ้ากรรม รู้จักว่าเป็นหุ้มแพรมหาดเล็กต้องรับหนีพากันมาลงเรือ แต่กระนั้นก็ไม่พ้นพอประเดี๋ยวเจ้าหมี่เจ้าหมาพากันมารุมมาตุ้ม พิธีแตกเพราะนายอักษฎาฐคนเดียว ถ้านายอักษฎาฐไม่พาไปดูก็คงจะได้นั่งกินข้าวแกงกันในตลาดให้สนุก นี่กลับต้องกินสำหรับค้ำค้อนแล้วตอบแทนเขาแทบไม่ไหว

จอดรอกระบวนเสด็จอยู่จนค้ำกลางคืนน้ำขึ้นเรือไฟพวกล่องหน้าหลุดออกมาได้ที่ละลำสองลำ ถ้ามดูก็ไม่ได้ความว่ากระบวนเสด็จอยู่ที่ไหน จนยาวกว่าจึงได้ความจากเรือลำหนึ่งว่า ประทับแรมอยู่ที่หน้าวัดหนองแขม ฉันก็เลยจอดนอนคอยเสด็จอยู่ที่กระทุ่มแบนนั่นเอง ครึ่งรุ่งเช้าวันที่ 16 ออกเรือล่องหน้ามาคอยเสด็จอยู่ที่ปากคลองดำเนินสะดวก พอประมาณ 4 โมงเช้ากระบวนเสด็จมาถึงเลยเข้าคลองต่อมาน้ำกำลังท่วมทุ่งคันคลองแจ้งทั้งสองข้างแล่นเรือได้สะดวก พอบ่ายสัก 3 โมงก็มาถึงหลักหก หยุดกระบวนประทับแรมที่วัดโชติทายการามเวลาบ่ายทรงเรือเล็กพายไปประพาสทุ่ง คือ ไร่ที่น้ำท่วม เจ้าของไร่กำลังเก็บหอมกระเทียม ขึ้นฝั่งตามนอกชานบ้านเรือนตลอดจนหลังคาเพราะไม่มีที่เดิน น้ำท่วมเป็นทะเลหมด ไปถึงบ้านแห่งหนึ่งเจ้าของบ้านเป็นผู้หญิง

กำลังตากหอมกระเทียม พอเห็นเรือก็ร้องเชื้อเชิญให้แวะที่บ้าน เห็นได้ว่าแกไม่รู้จักว่าใครเป็นใคร คงเข้าใจว่าเป็นพวกขุนนางที่ตามเสด็จ ครั้งเสด็จขึ้นเรือน เพียงต้อนรับ ยายผึ่งยังไม่พอใจ ยังไปยกหม้อข้าวกับกระเบาะไม้ ใส่ชามกะลา มีผักกาด ผัดหมู ปลาเค็มน้ำพริก กับอะไรอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งแกหาไว้สำหรับแกกินเอง ในเวลาเย็นมาตั้งจะเลี้ยงอีก

ใครเคยตามเสด็จประพาสไปเวทมาแต่ก่อนย่อมเข้าใจดีว่า ถ้ามีช่วงสนุกในการที่จะได้ทรงสมาคมกับราษฎรเกิดขึ้นอย่างนี้แล้ว ที่พระเจ้าอยู่หัวของเราจะเว้นเป็นไม่มี พอยายผึ่งเชิญ พวกเราก็เข้าล้อมสำหรับกับพระเจ้าอยู่หัวด้วยกันว่าคนละคำสองคำ เจ้าเจ๊กฮวดถูกยายผึ่งอายุราว 20 ปี มาช่วยยกสำหรับกับค้อน ขณะเมื่อพวกเรากินเลี้ยง เจ๊กฮวดมันนั่งดูๆ พระเจ้าอยู่หัวประเดี้ยวเอ่ยขึ้นว่า " คล้ายนัก คล้ายนัก ขอรับ " ถามว่าคล้ายอะไร มันบอกว่าคล้ายรูปที่เขาตั้งไว้ตามเครื่องบูชา พอประเดี้ยวก็ลุกขึ้นนั่งยองๆ เอาผ้าปูกราบพระเจ้าอยู่หัวบอกว่า " แน่ะ ขอรับ ไม่ผิดละเหมือนนัก " ยายผึ่ง ยายแพ่งเลยรู้ว่าพระเจ้าอยู่หัวแต่ก็ได้พระราชทานมากอยู่ เห็นจะหลายสิบเท่าราคาสำหรับกับข้าวที่ยายผึ่งเลี้ยง

เสด็จเที่ยวครั้งนี้ตั้งต้นขอปกติที่จะสนุกมากตั้งแต่เสด็จออกจากบางปะอิน พระเจ้าอยู่หัวทรงสบายขึ้นมา

นายทรงอาณุภาพ

การเสด็จประพาสตามคลองดำเนินสะดวก อีกครั้ง ในวันที่ 30 สิงหาคม 2452 โดยครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินราชบุรี โดยครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินราชบุรี โดย เสด็จออกจากท่าวัดราชาธิวาส มาตามคลองบางกอกใหญ่ คลองภาษีเจริญ จนถึงคลองดำเนินสะดวก เพื่อไปยังมณฑลราชบุรี การเสด็จประพาสครั้งนี้โดยใช้คลองดำเนินสะดวกเป็นเส้นทางผ่าน เพราะถือว่าเป็นคลองที่ไม่คุดเคี้ยวมีการคมนาคมระหว่างกรุงเทพกับหัวเมืองตะวันตกได้อย่างสะดวก อันเป็นคลองที่สมกับนามที่ได้รับพระราชทาน

ย้อนรอยพัฒนาการการคมนาคมขนส่งคลองดำเนินสะดวก

สายน้ำมีความสำคัญต่อการคมนาคมขนส่งในอดีตเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการลำเลียงสินค้าในที่ราบลุ่มภาคกลางของสยาม เข้าสู่กรุงเทพอันเป็นเมืองแห่งศูนย์กลางการค้า

ใช้การลำเลียงทางน้ำเป็นพื้นฐาน เพราะการคมนาคมในภูมิภาคส่วนนี้มีแต่แม่น้ำลำคลองไม่มีถนน เชื่อมเมืองหนึ่งกับอีกเมืองหนึ่ง ประกอบกับการคมนาคมขนส่งทางรถไฟก็เพิ่งจะเริ่มในปลายรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

จากการสำรวจของกระทรวงเกษตรราธิการ พบว่าในสมัย รศ.126 - รศ.128 ได้สำรวจเรือขึ้นล่องในคลองต่างๆ พบว่า คลองดำเนินสะดวกในระยะเวลา 5 วัน นับเรือขึ้นล่อง ทุกชนิดได้ 3168 ลำ คลองประเวศบุรีรมย์ มีเรือขึ้นล่องทุกชนิดได้ 2291 ลำ คลองแสนแสบนับเรือ ขึ้นล่องได้ 5302 ลำ และเรือเล็กอีก 3592 ลำ คลองรังสิต นับเรือขึ้นล่องได้ 2978 ลำ และเรือเล็ก 2433 ลำ คลองภาษีเจริญในระยะเวลา 7 วัน นับเรือขึ้นล่องได้ 9851 ลำและเรือเล็ก 7830 ลำ เห็นได้ว่าบทบาทของคลองที่มีต่อการคมนาคมขนส่ง มีความสำคัญอย่างยิ่ง

เมื่อการคมนาคมขนส่งทางน้ำมีความสำคัญอย่างยิ่งในสมัยนั้นหากแต่ สภาพภูมิศาสตร์ และการไม่เอื้ออำนวยของธรรมชาติ การขึ้นลงของน้ำ เป็นอุปสรรคสำคัญของคน สมัยก่อน เพราะการคมนาคมสินค้าทางน้ำ เมื่อถึงฤดูแล้ง ลำน้ำบางตอนก็มักตื้นเขิน ทำให้เรือ บรรทุกสินค้าไปมาลำบากมาก และบางครั้งก็ไม่สามารถเดินทางได้เลย อุปสรรคและปัญหาดัง กล่าว เกิดขึ้นมาโดยตลอด ก่อนที่จะสร้างประตูน้ำ จนกระทั่ง เจ้าหมื่นไวยวรนาถ (เจิม แสงชูโต) ผู้บังคับการกรมทหารม้า ได้เสนอการแก้ไขอุปสรรคนั้นขึ้น ดังนี้

“ แม่น้ำในหัวเมืองต่างๆ เปนต้นว่าแม่น้ำเจ้าพระยาขึ้นในฝ่ายเหนือ แลแม่น้ำเมืองสุพรรณบุรี เมืองราชบุรี เมืองเพชรบุรี แลแม่น้ำปราจีนแลอื่นๆ ฝ่ายตะวันออก แม่น้ำเหล่านี้ ถ้าน้ำแล้งขึ้นไปปลายน้ำแล้ว น้ำก็แห้งตื้น เรือใหญ่เดินไม่ได้ เรือเล็กก็ต้องเข็น คนที่อยู่ข้างเหนือ ปลายน้ำแล้วจะเอาสินค้าที่หนักและใหญ่ ฤาสินค้ามากๆ ลงมาขายก็ลำบาก แลผู้จะขึ้นไปซื้อก็ยาก ต้องคอยครวระดูน้ำมีมาจึงจะขึ้นไปแลลงมาได้ ด้วยปลายแม่น้ำเหล่านี้เป็นที่ทรายทั้งนั้น ข้าพระพุทธเจ้าทราบเกล้าว่า พวกเดินเรือค้าฝ่ายเหนือ ถ้าน้ำแล้งจะขึ้นไปแลลงมาให้ได้ นั้น ก็ต้องลงทุนชุด ทรายให้มีร่องน้ำเรือเดินได้ ถ้าเรือหนักแล้ว วันหนึ่งไปได้แต่เช้าจนค่ำจึงหยุด ก็แลเห็นที่จอดเรือเมื่อ เข้าอยู่นั่นเอง ประมาณไม่มากนัก กว่าที่จะขึ้นไปถึงที่แลลงมาถึงที่ได้ จึงช้านับเดือนแลหลายเดือน สินค้าก็เสียครวเสียเวลา การค้าขายจึงยังไม่เจริญแพร่หลายมาก ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นที่เมืองอิตาลีแลเมืองยุโรปเยอรมัน แลแม่น้ำไป แม่น้ำที่น้ำแล้งแห้งตื้น เรือเดินไม่ได้นั้น เขาทำน่านบขังน้ำไว้ใช้ มีประตูปิดแลเปิดให้ให้น้ำเข้าได้ออกได้ ถ้าเรือขนาดเพียงใดจะไปในน้ำที่แห้งตื้นนั้น ก็ให้น้ำออกมาให้มี กำหนดที่เรือไปได้ ไม่ต้องเข็น จนกำหนดถึงย่านแลระยะทางเพียงเท่านั้นๆ ถ้าถึงระดูน้ำจะมา น้ำ ที่ขังไว้นั้นก็เปิดปล่อยไปเข้าไร่นาแลที่แห่งใดเสีย ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าว่า ตามแม่น้ำต่างๆ

ในระดุน้ำแล้งน้ำแห้งนั้น ถ้าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำแก่งตาประตุน้ำไว้ให้เหมือนชาวยุโรป
เปนการของเคาเวอร์แมน ไม่ต้องลงทุนมาก ทุนที่ลงไปก็เก็บเอาแก่ลูกค้าเดินเรือได้และได้กำไรอีก
เรือไปมาค้าขายก็จะเดินได้ ทั้งน้ำแล้งแล่นน้ำ เมื่อราษฎรทำการค้าได้คลองสะดวกทั้งผู้ซื้อและผู้ขาย
ก็จะมีใจทำการซื้อขายมากขึ้นทุกเดือนทุกปี เงินภาษีอากรสำหรับแผ่นดินก็จะได้เจริญขึ้นทุกปี ข้า
พระพุทธเจ้าได้ส่งรูปแบบปิดขังน้ำของชาวยุโรปมาทูลเกล้าฯถวาย กับหนังสือฉบับนี้ด้วยแล้ว "

ในปี พ.ศ. 2442 เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ จึงได้ทำการตกลงกับ
บริษัทชุดคลองแลคูนาสยาม ในการสร้างประตุน้ำขึ้น และนโยบาย ดังกล่าว นำมาซึ่งการสร้างประตุน้ำ
หลายแห่งในสยาม เพื่อเก็บกักระบายน้ำ เมื่อน้ำแล้งและยังประโยชน์ทางเศรษฐกิจในการเก็บค่า
ธรรมเนียมจาก เรือแพที่ผ่านประตุน้ำ

คลองดำเนินสะดวก เป็นคลองที่ขุดเป็นเส้นตรงสัญจร ตัดผ่านพื้นที่ 3
จังหวัด ซึ่งเริ่มจาก แม่น้ำท่าจีนจังหวัดสมุทรสาคร ผ่านมายัง พื้นที่บางส่วนของจังหวัดราชบุรี สู่มแม่
น้ำแม่กลองที่จังหวัดสมุทรสงคราม พื้นที่ดังกล่าวมีบางส่วนที่ติดกับน้ำเค็ม อันได้แก่ จังหวัดสมุทรสาคร
ที่แม่น้ำท่าจีน มีผลต่อการกสิกรรมเมื่อน้ำเค็มไหลผ่านเข้ามา การสร้างประตุน้ำ นอกจากจะเล็ง
ผลสำคัญ เกี่ยวกับการเก็บกักระบายน้ำในหน้าน้ำ และ ยังประโยชน์ในการเก็บค่าธรรมเนียมผ่าน
ทางดังกล่าวข้างต้น ประโยชน์สำคัญอีกประการ คือ การกั้นมิให้น้ำเค็มไหลผ่าน ทำลายพืชผลทาง
การเกษตร โดยสร้างประตูระบายน้ำ 2 ประตู คือ ประตูระบายน้ำบางนกแขวกและประตูระบายน้ำ
บางยาง

ประตุน้ำบางนกแขวก

การสร้างประตู ระบายน้ำบางนกแขวก สร้างขึ้นบริเวณฝั่งแม่น้ำแม่ กลอง
ประตูระบายน้ำเป็นคอนกรีต 1 ช่อง กว้าง 6.00 เมตร สูง 5.00 เมตร บานเหล็กระดับธรณี 2.00
เมตร น้ำผ่านมีกำลังเต็มที่ 29.00 ม.3 ต่อ วินาที มีประตุน้ำให้เรือ แพ ผ่าน ขนาดอ่าวบรรจุกว้าง
ปากบน 37.74 เมตร พื้นล่าง 17.00 เมตร ยาว 50.00 เมตร สูง 4.08 เมตร ระดับธรณีด้านใน
1.22 เมตร ด้านนอก 2.35 เมตร

ประตูระบายน้ำบางยาง

การสร้างประตูระบายน้ำบางยาง สร้างขึ้นบริเวณ ด้านแม่น้ำท่าจีน มีประตู
ระบายน้ำบางยางประเภทคอนกรีต 3 ช่อง ช่องกลางกว้าง 6.00 เมตร ช่องริม 2 ช่อง กว้าง 4.00
เมตร สูง 5.00 เมตร ใช้บานเหล็กสูง 5.00 เมตร ระดับธรณี 2.00 เมตร น้ำผ่าน กำลังเต็มที่ 120.00

ม3 ต่อวินาที ประตุน้ำใช้เป็นทางเรือหรือแพผ่าน ขนาดอ่างบรรจุ แพกว้างปากบน 47.80 เมตร พื้นล่าง 24.00 เมตร ยาว 59.00 เมตร สูง 5.89 เมตร ระดับธรณี 3.39 เมตร

ดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ขนาดของประตูระบายน้ำทั้งสองแห่งสามารถเก็บกักน้ำเพื่อการคมนาคมขนส่ง การแก้ไขปัญหาการเกษตร ประกอบกับ มีความกว้างพอสมควรที่สามารถให้เรือขนาดใหญ่สามารถขนส่งสินค้าระหว่างหัวเมืองตะวันตก ด้านใต้ เข้าสู่กรุงเทพได้เป็นอย่างดี

เรือ วิถีชีวิตของการเดินทาง

วิถีแห่งการเดินทางบนสายน้ำ เรือ คือพาหนะที่สำคัญที่ผูกพันวิถีชีวิตในวิถีแห่งการแห่งการเดินทางของคนริมน้ำคลองดำเนินสะดวกตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ร้อยสามสิบสองปีของการใช้เส้นทางคมนาคมสัญจรแห่งสายธารนี้ รูปแบบของพาหนะในการเดินทางได้ถูกพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อสนองตอบความต้องการในการเดินทาง ประกอบกับสภาพการณ์เปลี่ยนแปลงทางสังคมและสิ่งแวดล้อม พาหนะในการเดินทางยุคแรกๆ ของคลองดำเนินจะเป็นเรือพาย เรือเอี่ยมจุ่น หากแต่ความต้องการ การเดินทางคมนาคมขนส่ง เพิ่มมากขึ้น ประกอบกับ การรองรับระบบธุรกิจในช่วงเวลาดังกล่าว จึงเป็นที่มาของ การเข้ามาในรูปแบบของการค้า บริษัทขนส่งสุพรรณ

เมื่อวรรณคดีไทยลอยล่องเหนือสายธารา

บริษัทขนส่งสุพรรณนับเป็นบริษัทแรกๆ ที่เข้ามามีบทบาทในการคมนาคมของคลองดำเนินสะดวก โดยใช้เรือเมล์หรือเรือแดง ลำหนึ่งจะจุผู้โดยสารได้ประมาณ 60 คน ถ้าเป็นเรือ 2 ชั้น จุได้ประมาณ 80 คน ล่องระหว่างประตูน้ำบางยางถึงประตูน้ำบางนกแขวก ลักษณะเด่นของเรือเมล์หรือเรือแดงของบริษัทขนส่งสุพรรณนี้คือ การตั้งชื่อเรือแต่ละลำจะเป็นชื่อในวรรณคดี เรื่องขุนช้างขุนแผน ทั้งสิ้น อันได้แก่ เรือพลายแก้ว เรือนางวันทอง เรือสร้อยฟ้า เรือศรีมาล เรือณรงจิ๋ว ฯลฯ เรือแดงหรือเรือเมล์เริ่มหมดจากคลองดำเนินสะดวกไปในช่วง พ.ศ. 2510 และ แทนที่ด้วยเรือแท็กซี่

เรือแท็กซี่

เรือแท็กซี่ เริ่มเข้ามามีบทบาทการคมนาคมในคลองดำเนินสะดวกประมาณ ปี พ.ศ. 2498 เป็นเรือวิ่งรับส่งผู้โดยสาร ลำหนึ่งจุคนได้ประมาณ 30-40 คน เรือแท็กซี่จะมีความไวกว่าเรือแดง จึงเป็นที่นิยมของผู้โดยสาร หากแต่เรือแท็กซี่ที่ทำหน้าที่สำหรับวิ่งรับส่งผู้โดยสารก็ไม่

สามารถสนองตอบความต้องการของผู้โดยสารได้นาน เพราะมีเรือหางยาวเข้ามาแทนที่เรือแท็กซี่ที่มีอยู่จึงทำหน้าที่เป็นเรือลากแทนในคลองดำเนินสะดวกออกสู่น้ำจนถึงยุคปัจจุบัน

เรือหางยาว

การเข้าทำหน้าที่ขนส่งผู้โดยสารมาของเรือหางยาวในคลองดำเนินสะดวก เริ่มขึ้นประมาณ ปี พ.ศ. 2502 มีเรือหางยาว 7 ที่นั่ง โดยสามารถนั่งได้เต็มลำถึง 14 คน เรือหางยาวรุ่นแรกๆ ไม่มีหลังคา ต้องนั่งตากแดด บางลำก็มีร่มให้ เป็นร่มกระดาษ หรือร่มทำด้วยผ้า ถ้ามีผู้โดยสารเต็มลำ เวลาเรือวิ่งมักจะเปียก เจ้าของเรือจึงทำราวผ้าพลาสติกสูงจากกานเรือประมาณ 1 คืบเศษ เพื่อกันน้ำกระเซ็นถูกผู้โดยสาร ปัจจุบันเรือหางยาวยังทำหน้าที่ขนส่งผู้โดยสารในคลองดำเนินสะดวกอยู่ในบางระยะทางที่ถนนรถไม่สามารถเข้าไปได้ถึง

เรืออีซูซู

เรืออีซูซู 11 ที่นั่งเริ่มมีบทบาทในการขนส่งผู้โดยสารริมคลองดำเนินสะดวกเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2506 สามารถบรรจุผู้โดยสารเต็มลำได้ 22 คน เป็นที่นิยมของผู้โดยสาร เพราะมีหลังคากันแดด และมีความสะดวกรวดเร็ว ปัจจุบันเรืออีซูซูยังทำหน้าที่ขนส่งผู้โดยสารในคลองดำเนินสะดวกอยู่ในบางระยะทางที่ถนนรถไม่สามารถเข้าไปได้ถึงเช่นเดียวกับเรืออีซูซู เรืออีซูซูเป็นเรือที่ได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบัน

เรือวางท้อง

เรือวางท้อง เป็นเรือแบบเดียวกันกับเรือ 7 ที่นั่งอีซูซู เรือวางท้องเริ่มเข้ามาเป็นพาหนะในคลองดำเนินสะดวกประมาณ ปี พ.ศ.2510 เรือวางท้องมีขนาดใหญ่ สามารถบรรจุผู้โดยสารได้ประมาณ 80 คน หากแต่เรือวางท้องไม่เป็นที่นิยมในการโดยสารประจำทางนักอันเนื่องมาจากเป็นเรือขนาดใหญ่ และ ใช้ระยะเวลาในการวิ่งช้ากว่าเรือ อีซูซู

เรือสองตอน

เรือสองตอน เริ่มเข้ามาเป็นพาหนะของประชาชนริมคลองดำเนินสะดวกเมื่อประมาณปี พ.ศ.2514 โดยเป็นเรือเร็ว มี 5 ที่นั่ง มีความรวดเร็วในการเดินทางกว่าเรือทุกประเภทในคลองดำเนินสะดวก ด้วยที่ว่าเป็นเรือเครื่องเร็ว และขนาดของลำเรือไม่ใหญ่นัก เรือสองตอนมิใช่เรือโดยสารประจำทางแต่จะเป็นเรือประเภทจ้างเหมาไปยังสถานที่ต่างๆเท่านั้น โดยจะพบเรือสองตอนที่ทำหน้าที่รับจ้างเหมาอยู่ในปัจจุบัน

สงครามโลกครั้งที่สองกับคลองดำเนินสะดวก

ในช่วงสงครามโลกที่สงบไทย คลองดำเนินสะดวกในฐานะเป็นคลองเส้นทางคมนาคมที่สำคัญแห่งหนึ่งในการขนลำเลียงสิ่งของจากกรุงเทพ สู่วัดเมืองตะวันตกและใต้ โดยญี่ปุ่นได้ใช้คลองดำเนินสะดวกเป็นเส้นทางขนส่งยุทธสัมภาระต่างๆ ผ่านขึ้นไปทางแม่น้ำแม่กลองเขตจังหวัดสมุทรสงคราม และเนื่องจากเป็นคลองที่ใช้ขนส่งลำเลียงยุทธสัมภาระต่างๆ จึงทำให้เกิดเหตุการณ์ทำลายประตูกันระบายน้ำ ทั้ง 2 แห่ง คือประตูระบายน้ำบางนกแขวกและประตูน้ำบางยางถูกพังทลาย ทั้งนี้เพื่อให้ข้าศึกไม่สามารถคมนาคมขนส่งได้อย่างสะดวกนั่นเอง โดยในวันพุธที่ 18 เมษายน พ.ศ. 2488 ขึ้น 7 ค่ำ เดือน 5 ปีระกา เวลาประมาณ 12.00 น. ผู้บินทิ้งระเบิด บี.29 ของฝ่ายสัมพันธมิตรรวม 3 เครื่อง ได้โจมตีทิ้งระเบิดประตูน้ำบางนกแขวกพังทะลาย แล้วบินต่ำเรียบเหนือลำคลองดำเนินสะดวก ยิงกรดด้วยกระสุนปืนกล ขนาด 0.50 เข้าใส่บ้านเรือนประชาชนริมฝั่งคลองดำเนินสะดวก จนกระทั่งถึงประตูน้ำบางยางก็ทิ้งระเบิดทำลายประตูน้ำทันที วิถีชีวิตของประชาชนริมคลองดำเนินสะดวกขณะนั้นก็ได้ผิดแปลกแตกต่างจากที่อื่น เนื่องจากอยู่ในภาวะสงครามประชาชนต้องระวังตัวอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะช่วงเวลากลางคืน ที่ได้ยินเสียงเครื่องบินขับเคลื่อน เศรษฐกิจ เครื่องอุปโภคบริโภค แม้กระทั่งผลิตผลทางเกษตรกรรมที่ได้จากเรือ กวนไร่ นา ก็ขาดแคลน จนกระทั่งภาวะสงครามโลกครั้งที่สองสงบลง

ตลาดน้ำ

ตลาดน้ำเป็นตลาดที่เกิดขึ้นในชุมชนที่มีชีวิตสัมพันธ์กับท้องน้ำและลำเรือในสมัยก่อน เรียกว่า ตลาดเรือ แต่ต่อมาได้เปลี่ยนมาเรียกเป็น ตลาดน้ำ

สภาพที่เหมาะสมกับการเกิดตลาดน้ำ

สภาพที่เหมาะสมกับการเกิดตลาดน้ำ จำเป็นต้องมีปัจจัยเอื้อหนุนหลายประการ อันได้แก่ ต้องเป็นชุมชนที่มีคลองหลายสายมาบรรจบกัน ลำคลองเหล่านั้นจะไหลไปสู่แม่น้ำและยังต้องเป็นที่ที่สะดวกแก่การสัญจรไปมาของชุมชน ชาวริมน้ำ ทั้งผู้คนในฟ้อนที่หรือ บ้านที่อยู่ห่างไกลออกไป คลองเหล่านี้อาจเป็นคลองตามธรรมชาติ คลองที่ขุดขึ้นเองหรือ เป็นคลองลัดเชื่อมแม่น้ำ ตามพจนานุกรมฉบับบัณฑิตยสถานปี 2525 ได้ระบุถึงคำ " ตลาดน้ำ " ว่า หมายถึง ที่ชุมชนเพื่อซื้อขายของต่างๆ ทางน้ำ มีเรือเป็นพาหนะบรรจุสิ่งของในบางแห่งอาจเรียก ตลาดท้องน้ำ

ตลาดน้ำที่ยังคงมีอยู่ถึงปัจจุบันนี้ มีหลายแห่งด้วยกัน ได้แก่ ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ตลาดน้ำตลิ่งชัน ตลาดน้ำบางกรวย ตลาดน้ำท่าคา ตลาดน้ำบางปีน ฯลฯ หากแต่ตลาดน้ำที่เป็นที่สนใจของชาวไทยและต่างประเทศ นั่นคือ "ตลาดน้ำดำเนินสะดวก"

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก เป็นตลาดน้ำที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาทางสังคมและวัฒนธรรมไทย ที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับสายน้ำ ประกอบกับสภาพภูมิศาสตร์ ที่เอื้ออำนวยกับการเกิดตลาดน้ำ อันเป็นชุมชนที่ร่วมกันค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า โดยจุดที่เกิดขึ้นของตลาดน้ำในคลองดำเนินสะดวก จะเป็นจุดบริเวณปากอ่าวที่เชื่อมต่อกันระหว่างคลองลัดและคลองซอยต่างๆ ก่อให้เกิด การรวมกลุ่มค้าขายขึ้น ของ ชุมชน ที่มีวิถีชีวิตเกษตรกรรม ริมสายธารนั่นเอง ตลาดน้ำดำเนินสะดวกมีหลายแห่งได้แก่ ตลาดน้ำปากคลองลัดพลี ตลาดน้ำปากคลองโพธิ์หัก ตลาดน้ำปากคลองศรีสุราษฎร์ และตลาดนัดปากคลองต้นเข็ม

ตลาดน้ำยุคสมัยของการแปรเปลี่ยน

ตลาดน้ำที่เกิดเป็นตลาดแรกบนสายธารแห่งนี้ คือ ตลาดน้ำ ปากคลองลัดพลี หรือเดิมคือ ตลาดนัดศาลาหัวห้อง หรือ อีกนามหนึ่งคือตลาดนัดศาลาแดง ด้วยเหตุที่ว่า สมัยสมเด็จพระนารายณ์ (ช่วง บุนนาค) ได้ขุดคลองลัดไปราชบุรี (ซึ่งต่อมาเรียกชื่อเพี้ยนไปเป็นคลองลัดพลี) ท่านได้ให้ปลูกศาลาเป็น ไม้มี 5 ห้อง หลังคามุงกระเบื้องสีแดง สร้างให้เป็นที่พักคนงานบริเวณดังกล่าว เป็นบริเวณที่ขุดเชื่อมคลองลัดไปยังราชบุรี กับคลองดำเนินสะดวก ประกอบกับ เป็นจุดของสถานที่พักศาลาหัวห้อง บริเวณดังกล่าว จึงเริ่มมีชาวสวน พ่อค้า แม่ค้า ใช้เรือเป็นพาหนะทุกสินค้ามาค้าขายแลกเปลี่ยนกัน และกลายเป็นการติดตลาดนัดทางน้ำ ซึ่งเป็นที่มาของตลาดน้ำแห่งแรกบนสายธารดำเนินสะดวกในที่สุด

ตลาดน้ำดำเนินสะดวกยุค พ.ศ. 2500

ดังกล่าวข้างต้น หลังการเกิดขึ้นของตลาดน้ำคลองลัดพลี ได้เกิดตลาดน้ำเพิ่มขึ้น คือ ตลาดน้ำปากคลองโพธิ์หัก ตลาดน้ำศรีสุราษฎร์ ตามปากคลองซอย หรือ คลองลัดเชื่อมระหว่างคลองดำเนินสะดวก ติดต่อกับคลองหรือแม่น้ำ ต่างๆ ดังนี้

ตลาดน้ำคลองลัดพลี

ตลาดน้ำคลองลัดพลี หรือตลาดนัดศาลาแดง เกิดขึ้นบริเวณปากคลองชอย ลัดที่ขุดเชื่อมระหว่างคลองดำเนินสะดวก ลัดสู่คลองชอยเข้าแม่น้ำแม่กลองในเขตอำเภอเมืองจังหวัดราชบุรี ตลาดน้ำคลองลัดพลี จะมีการติดตลาดกันในวัน 2 ค่ำ 7 ค่ำ และ 12 ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรม ตั้งแต่เวลาเช้าตรู่ ในวันนัดจะมีสินค้ามาขายกันเนืองแน่น ส่วนมากจะใช้เรือสำปั้น เป็นยานพาหนะ จะมีเรือค้าขายกันคับคั่ง ตั้งแต่บริเวณปากคลองทองหลาง และบริเวณหน้าวิกภาพยนตร์ ดำเนินเหยเตออร์ สินค้าในระแวกเวลานั้นเป็นสินค้าเกษตรที่ปลูกกันบริเวณริมคลองดำเนินสะดวก ได้แก่ หัวหอม กระเทียม ผักกาดทางขาว กระน้ำ กระหล่ำปลี กระหล่ำดอก ผักกาดขาว ผักชี คื่นช่าย ฯลฯ เป็นการซื้อขายสินค้ากันแบบย่อย หากแต่ถ้าพ่อค้า แม่ค้า มีความประสงค์จะซื้อสินค้าเกษตรจำนวนมาก ก็จะไปบรรทุกเรือสำปั้นจ้าง เรือมาด บรรทุกเข้าสู่กรุงเทพ เพื่อไปขายที่ตลาดบางแคต่อไป

ตลาดน้ำปากคลองโพธิ์หัก

ตลาดน้ำปากคลองโพธิ์หัก มีหลายชื่อ ได้แก่ ตลาดน้ำปากคลองบัวงาม ตลาดน้ำหลักห้า ตลาดน้ำวัดปราสาทสิทธิ์ ที่มีหลายชื่อ ดังกล่าว เนื่องจาก ตลาดน้ำแห่งนี้ เป็นคลองชอยเชื่อมต่อระหว่าง คลองดำเนินสะดวก กับ ปากคลองชอยที่สามารถ ล่องเรือ เข้าสู่เขตพื้นที่ ตำบลบัวงาม ตำบลโพธิ์หัก และสู่น้ำน่านนครชัยศรีได้ (ในปัจจุบันได้มีการก่อสร้างถนนบริเวณคลองที่เชื่อมต่อแม่น้ำนครชัยศรี มีผลให้ บริเวณดังกล่าว ตื้นเขิน ไม่สามารถเดินเรือเข้าสู่แม่น้ำนครชัยศรีได้) และบริเวณปากคลองจะอยู่เยื้องกับวัดปราสาทสิทธิ์ เขตหลักห้า ตลาดน้ำแห่งนี้เป็นแหล่งรวมของชุมชนเกษตรกรที่นำสินค้าเกษตรต่างๆ ที่ปลูกบริเวณคลองชอย บรรทุกเรือสำปั้นมาขาย บริเวณปากคลองชอย ซึ่งมีร้านค้าต่างๆตั้งอยู่บริเวณปากคลองชอยนั้นด้วย และเนื่องจากตลาดน้ำปากคลองโพธิ์หักแห่งนี้ ตั้งอยู่ห่างกันกับคลองดำเนินสะดวกในพื้นที่ที่จังหวัดสมุทรสาครไม่ถึง 1 กิโลเมตร ดังนั้น สินค้าเกษตรบริเวณนี้จึงมีความหลากหลายไปตามลักษณะภูมิศาสตร์ หากแต่ตลาดน้ำคลองโพธิ์หัก ในยุคนั้น มีผู้รู้จักจำนวนน้อย เพราะอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอดำเนินสะดวก ทั้งๆที่จำนวนเรือและสินค้าของตลาดน้ำปากคลองโพธิ์หักก็มีได้น้อยกว่าตลาดน้ำปากคลองลัดพลีเลย

ตลาดน้ำศรีสุราษฎร์

ตลาดน้ำศรีสุราษฎร์ เดิมชื่อนี้เป็นนามของพระยาศรีสุราษฎร์ ผู้มาจับจองที่ดินสมัยขุดคลองดำเนินสะดวก ตลาดน้ำนี้ตั้งอยู่ปากคลองศรีสุราษฎร์ เป็นตลาดที่ไม่ค่อยใหญ่นัก แต่

มีพ่อค้า แม่ค้าขายของกันและเป็นที่รุ่มร้อนกว่าตลาดน้ำคลองพัดพลี และตลาดน้ำปากคลองโพธิ์หัก เพราะมีต้นไม้ใหญ่ให้ร่มเงา ตลาดน้ำศรีสุราษฎร์ จะมีสินค้าเกษตรมาขายจำนวนน้อยกว่า ตลาดน้ำศาลาแดง และ ตลาดน้ำปากคลองโพธิ์หัก ทั้งนี้เพราะ คลองศรีสุราษฎร์ เป็นคลองซอย ที่มีการขุดเชื่อมระหว่างคลองดำเนินเข้าสู่คลองซอยศรีสุราษฎร์เท่านั้น โดยมีสามารถเชื่อมต่อไปยังคลองซอยหรือแม่น้ำอื่นๆ ได้ ดังกล่าวย่อหมายถึง เจ้าของสวนที่จะนำพืชผลทางการเกษตร มาค้าขายแลกเปลี่ยนย่อมมีจำนวนไม่มาก วิถีชีวิตของคนในชุมชนในการติดตลาดบริเวณนี้จึงมีลักษณะ แบบการค้าขายรายย่อย สวนใครมีอะไรก็จะนำมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน การขายส่งจำนวนมากจึงมุ่งไปสู่ตลาดน้ำคลองพัดพลีเป็นส่วนใหญ่

ตลาดน้ำดำเนินสะดวก 2510 กับการเข้ามาของต่างประเทศ

จากผลผลิตทางการเกษตร อันหลากหลายที่ถูกส่งสู่ตลาดทั้งในและต่างประเทศริมสายธารดำเนินสะดวกที่เกิดขึ้น ผนวกกับการติดตลาดน้ำดังกล่าว มีผลให้การท่องเที่ยวเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลา พ.ศ. 2510 นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เพิ่มขึ้นมาก ส่งผลจากการกระจายรายได้ทางเศรษฐกิจของชุมชนตลาดน้ำที่นักท่องเที่ยวเข้ามาทั้งซื้อผลผลิตทางการเกษตร และท่องเที่ยวศึกษาวิถีไทยและต่อมาไม่นานตลาดน้ำดำเนินสะดวกก็เป็นที่รู้จักของทั้งนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ ในช่วงระยะเวลา ดังกล่าวตลาดน้ำที่ได้รับความนิยมของนักเที่ยวคือบริเวณตลาดน้ำคลองลาดพลี หรือ ตลาดน้ำคลองลาดราชบุรี และเป็นที่รู้จักกันว่า ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ต่อมาในช่วงสมัย พ.ศ. 2520 ซึ่งเป็นสมัยของการคมนาคมที่สะดวกเพิ่มขึ้น มีนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างประเทศ เพิ่มขึ้น มีการติดตลาดนัดตั้งแต่เวลา 07.00 ถึงประมาณ 10.00 น. เมื่อมีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น ร้านค้าบริเวณตลาดน้ำก็มีการแย่งขายของแก่นักท่องเที่ยวกันมากขึ้น จึงเกิดการให้รางวัลแก่เจ้าของเรือที่นำนักท่องเที่ยวมาจอดที่ร้านตน หรือบางครั้งก็ต้องให้รางวัลแก่ผู้นำเที่ยว (guide) มีผลให้รายได้ส่วนหนึ่งของร้านค้าถูกลดทอนไปในที่สุด ประกอบกับ เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงสถานที่ทำเลค้าขายของพ่อค้าแม่ค้า มาบริเวณฝั่งตรงข้าม หรือบริเวณคลองต้นเข็ม ซึ่งสามารถคมนาคมได้ทั้งทางรถและทางเรือ ตลาดน้ำคลองต้นเข็มจึงเป็นสถานที่ที่นักท่องเที่ยวที่รู้จักกันในนามตลาดน้ำดำเนินสะดวกจนถึงปัจจุบัน

นอกจากตลาดน้ำคลองต้นเข็มแล้วในช่วงระยะเวลาดังกล่าวได้มีการเข้ามาของนักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งได้เข้าไปท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ตลาดน้ำคลองโพธิ์หัก (ตลาดน้ำหลักห้า หรือตลาดน้ำวัดประสาธสิทธิ์) ตลาดน้ำคลองโพธิ์หัก เป็นตลาดน้ำที่ต่างจากตลาดน้ำคลองต้นเข็มอันเนื่องจาก จุดประสงค์ของการติดตลาดน้ำคลองต้นเขมนั้น เกิดจากเป็นท่า

ขนส่งสินค้าทางการเกษตรเพื่อการส่งทั้งในและต่างประเทศ เนื่องจากการคมนาคมขนส่งได้ทั้งทางรถยนต์และทางเรือ ประกอบกับเป็นการติดต่อตลาดเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ หากแต่ตลาดน้ำคลองโพธิ์หัก เกิดขึ้นจาก การแลกเปลี่ยนสินค้าทางการเกษตรของเกษตรกรรายย่อย ทั้งกับเป็นวิถีไทยที่ไม่ได้สรรค์สร้างสำหรับรองรับการท่องเที่ยว ประกอบกับช่วงก่อนระยะเวลา พ.ศ.2530 การคมนาคมขนส่งทางรถยนต์ยังไม่ถึง ตลาดน้ำคลองโพธิ์หัก ดังกล่าวจึงเป็นการติดต่อตลาดเพื่อการยังชีพของวิถีไทยริมสายธารที่ถูกชุกซ่อนอยู่ภายนอกของการพัฒนาในแนวคิดตะวันตกอย่างแท้จริง หากแต่ปัจจุบันตลาดน้ำคลองโพธิ์หัก รากเหง้าแห่งวิถีไทยริมสายธารได้ล่มสลาย จากการพัฒนาความทันสมัยในที่สุด ซึ่งผู้วิจัยจะขอกล่าวในบทต่อไป

บทที่ 4

ผลการศึกษา

วัฒนธรรมพื้นบ้าน

จากการอพยพของประชาชนจากกลุ่มแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำแม่กลอง ประกอบไปด้วย เชื้อชาติไทย จีน มอญ ลาว ญวน และ แขก เข้ามาตั้งถิ่นฐานริมคลองดำเนินสะดวก การอพยพดังกล่าว ของชนเชื้อชาติต่างๆ ย่นมนำวัฒนธรรมอันหลากหลายของแต่ละเชื้อชาติเข้าสู่ชุมชนริมสายธารดำเนินสะดวก วัฒนธรรมของแต่ละเชื้อชาติ มีทั้งดำรงอยู่แบบดั้งเดิม และเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาแห่งกระแสพัฒนา รวมถึงการผสมผสานทางวัฒนธรรม (Acculturation) ของไทย จีน มอญ ลาว ญวนและแขก เพื่อการดำรงอยู่ในสังคมริมสายธารร่วมกันไว้ในคลองดำเนินสะดวก

การศึกษาวิจัยวัฒนธรรมพื้นบ้านของชนชาติต่างๆริมสายธารดำเนินสะดวกนั้น ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาเฉพาะวัฒนธรรมเชื้อชาติ จีน มอญ และลาว อันเป็นชนกลุ่มใหญ่ที่มีวิถีชีวิตตามครรลองแห่งวัฒนธรรมของแต่ละเชื้อชาติ ที่ยังปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน หากแต่ เชื้อชาติ ญวน และแขกนั้น เป็นชนกลุ่มน้อยในคลองดำเนินสะดวก ซึ่งพบไม่ถึง 10 หลังคาเรือน และยังไม่ปรากฏรูปแบบทางวัฒนธรรมที่มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตริมสายธารดำเนินสะดวก

วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกของชนชาติจีน

หลังจากการขุดคลองดำเนินสะดวกเสร็จสิ้นในปี พ.ศ.2411 ก็ได้มีการอพยพของชาวจีน จากทั้งทางด้านแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำแม่กลอง เข้าตั้งรกรากบริเวณริมคลองดำเนินสะดวกและคลองซอย ชาวไทยจีนที่อพยพเข้าสู่ริมคลองดำเนินสะดวก ได้เข้ามาประกอบอาชีพรับจ้าง ค้าขาย ตลอดจนจนเกษตรกรรม ซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไป ชาวไทยจีนที่อพยพเข้ามา

ตั้งถิ่นฐานบริเวณดังกล่าวได้นำวัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณีต่างๆ มาเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิตริมคลองดำเนินสะดวก ดังนี้

พิธีกรรมกับการกำเนิด

ประเพณีการเกิดของชาวไทยเชื้อสายจีน คลองดำเนินสะดวก ถือปฏิบัติว่า หากเด็กที่เกิดมา ครบ 1 เดือน จะต้องทำการโกนผมไฟ และ ไหว้เจ้า โดยมีของเซ่นไหว้ที่เรียกว่า อั่งทอแก้ว มีลักษณะ แป้งปั้นคล้ายลูกท้อ ลักษณะแบน สีแดง ข้างในจะสอดไส้ด้วยถั่วเขียว หรือผักกูดข่า (ถ้าทำพิธีดังกล่าวช่วงเทศกาลกินเจ จะไม่ใช่ผักกูดข่า) และไข่ต้ม ย้อมเปลือกไข่สีแดง เมื่อเซ่นไหว้ เสร็จ ก็จะทำอั่งทอแก้วไปแจกจ่าย แก่ญาติมิตร ผู้ที่เคยนำของขวัญมาให้เด็กตอนแรกเกิด

พิธีกรรมมงคลสมรส

ประเพณีมงคลสมรส หรือ การแต่งงานของชาวไทยจีนริมคลองดำเนินสะดวก ประเพณีการแต่งงานของชาวไทยจีนริมคลองดำเนินสะดวก ได้มีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยแห่งกาลเวลา โดยชาวไทยจีนริมคลองดำเนินสะดวกเล่าให้ฟังว่า

“ ตอนนี่คนจีนแท้ๆ น้อยลง ที่เหลือรุ่นผมก็ไม่ใช่จีนแท้แล้ว การแต่งงานตอนนี้ก็ประยุกต์เอา เมื่อก่อนมีเสี๊ยะ (อุปกรณ์ภาชนะลักษณะทรงกลมสีแดงซ้อน 2 ชั้น) ไว้สำหรับหอบ ข้างในจะใส่ เต้าเจี้ยว ขนมเปี๊ยะ ขาหมู ส้มเขียวหวาน ส้มโอ ส้มกา คนหอบเสี๊ยะงานแต่ง จะต้องก้าวเท้าขวาเข้าบ้านผู้หญิง ห้ามเหยียบธรณีประตู ถือเป็นเคล็ด เมื่อก่อนเสี๊ยะจะมีให้ยืม ให้เช่า ตามร้านขนม แต่เดี๋ยวนี้ไม่มีแล้ว ”

แม้ว่าปัจจุบันประเพณีการแต่งงานของชาวไทยจีนริมคลองดำเนินสะดวกจะถูกประยุกต์ไปบ้าง หากแต่ วัฒนธรรมบางส่วนของชาวไทยจีน ที่ยังคงไว้ ดังนี้

1. ชั้นหมาก สิ้นสอดทองหมั้น ถือว่าเป็นการผสมผสานทางวัฒนธรรมของไทยและของจีน หากแต่ สำหรับชาวไทยจีนริมคลองดำเนินสะดวกแล้วถือว่าชั้นหมาก สิ้นสอดทองหมั้น จะมาน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับกำลังทรัพย์ของฝ่ายชาย หากแต่ที่ขาดไม่ได้ คือ โหงวเจ้ง ใช้โรยสิ้นสอดทองหมั้น ซึ่งโหงวเจ้งนี้ประกอบด้วย ถั่วเขียว งาดำ ข้าวเปลือก ข้าวสาร ย้อมสีแดง ลูกแป้ง โหงวเจ้งที่ใช้งานมงคลจะมีสีแดงหรือย้อมสีแดง ชาวจีนเชื่อว่า โหงวเจ้งคือความเจริญอกงาม การโรยโหงวเจ้งบนสิ้นสอดทองหมั้น จะมีเคล็ดลับในการโรยคือ โรยจากขวาวนไปซ้าย

2. การเซ่นไหว้ การเซ่นไหว้ ในพิธีแต่งงานของชาวจีนถือเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง โดยมีพิธีการดังนี้

เครื่องเซ่นไหว้

เครื่องเซ่นไหว้ที่สำคัญในพิธีแต่งงาน ได้แก่ ควันเส้น หรือที่ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกเรียกว่า เส้นแกงร้อน ขนมเปี๊ยะ เหล้า อ้อย ขาหมู ขนมแต่เล็กหรือใหญ่ ขนมแต่เล็กประกอบด้วย ขนมถั่วตัด ขนมงาตัด ถั่วเคลือบน้ำตาล ฟักเชื่อม และข้าวฟอง และถ้าพิธีแต่งงานเป็นระหว่าง คู่บ่าว-สาว ไทยและจีน ของเซ่นไหว้ จะเพิ่มขึ้น ประกอบด้วย กาละแม่ออกริมหน้าต่าง ข้าวเหนียวแดง มะพร้าวอ่อน เครื่องเซ่นไหว้ ดังกล่าว เป็นสิ่งจำเป็นที่ขาดไม่ได้ หากแต่ถ้าคู่บ่าว-สาว มีฐานะทางเศรษฐกิจที่ดี เครื่องเซ่นไหว้ ก็จะเพิ่มขึ้นตามกำลังทรัพย์

การทำพิธีไหว้

ตามประเพณี การแต่งงานของชาวจีนคลองดำเนินสะดวก จะมีการไหว้สิ่งที่เป็นมงคล 5 สิ่ง คือ

- 1) ไหว้ที่กง หรือไหว้ฟ้าดิน ซึ่งประกอบด้วย ไหว้ ที่ตีแป๊ะป้อ
ที่ หมายถึง ฟ้า อันเปรียบเสมือนพ่อ
ตี หมายถึง พื้นดิน อันเปรียบเสมือนแม่
แป๊ะ หมายถึง พ่อ
ป้อ หมายถึง แม่

สถานที่ไหว้ที่กง จะจัดขึ้นที่ลานนอกบ้าน โดย บ่าว-สาว ที่จะไหว้ทั้งสิ้น 12 ครั้ง เครื่องเซ่นไหว้ ที่กง ประกอบด้วย น้ำชา ส้ม หมู 3 ชิ้น ซึ่งเครื่องเซ่นไหว้นี้จะแบ่งมาจากขันหมาก

- 2) ไหว้เจ้าที่และศาลพระภูมิ
- 3) ไหว้ศาลเจ้าในบ้าน
- 4) ไหว้บรรพบุรุษหรือกระถางธูปอากง อาม่า

เครื่องเซ่นไหว้ เจ้าที่ ศาลพระภูมิ ศาลเจ้าในบ้าน และบรรพบุรุษ ดังกล่าว จะประกอบด้วย พวงผ้าขาว สำหรับคนตาย และ ซาแซ (ซาแซหมายถึงสิ่งมีชีวิต 3 ชนิด อันได้แก่ หมู เป็ด ไก่ หรือ หมู ปลาหมึกแห้ง และ ไช้) ประกอบกับรูปแบบของการไหว้ บ่าว-สาว จะต้องกราบทั้งหมด 12 ครั้ง ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกเชื่อว่า การกราบ 12 ครั้งนี้มาจากการกราบไหว้เดือนทั้ง 12 ของปี นอกจากนี้ระหว่างการกราบยังมีเคล็ดความเชื่อที่ว่า บ่าว-สาว ต้องกราบอย่างรวดเร็วทั้งนี้เพราะหากฝ่ายหนึ่งฝ่ายใด กราบและลุกขึ้นก่อนฝ่ายดังกล่าวจะมีอำนาจเหนือกว่าอีกฝ่ายเมื่อเวลาใช้ชีวิตคู่ร่วมกันต่อไป

5) ไหว้คน หรือไหว้ผู้ใหญ่ของฝ่ายคู่ บ่าว-สาว การไหว้ผู้ใหญ่จะมีของไหว้ คือ ผ้าตัดเส้น หรือผ้าถุง เมื่อนำผ้ามอบให้ผู้ใหญ่ ที่คู่บ่าว-สาว เคารพเสร็จ ก็จะเป็นพิธีการยกน้ำชา อีกครั้งเพื่อแสดงความเคารพ

นอกจากนี้ ประเพณีการแต่งงานของชาวจีนคลองดำเนินสะดวกที่ขาดไม่ได้อีกอย่าง คือ การกินขนมอี๊ ขนมอี๊มีลักษณะคล้ายขนมบัวลอย บั๊นเป็นแป้งลูกกลมๆ สีชมพูอมแดง พร้อมไข่ต้มสุก ใส่น้ำเชื่อมหวาน ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกถือว่า บ่าว-สาว จำเป็นต้องกินขนมอี๊ เพื่อเป็นสิริมงคล และมีเคล็ดในความเชื่อนั้นว่า บ่าว-สาว จะต้องกินไข่ต้มสุกในขนมอี๊ด้วย ถ้าหากไม่กินก็ต้องแก้เคล็ดด้วยการเจาะไข่แดงในถ้วยให้แตก ทั้งนี้เพราะถือว่าเพื่อให้ลูกหลานสืบตระกูลต่อไป

พิธีกรรมในงานศพ

พิธีกรรมในงานศพของชาวจีนคลองดำเนินสะดวกนั้น คล้ายคลึงกับชาวจีนที่อื่นๆ หากจะผิดเพี้ยนไปบ้างขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและกำลังทางเศรษฐกิจของลูกหลานผู้ตายด้วย โดยเริ่มเตรียมการประกอบพิธีดังนี้

1. เล่าตั้ง เมื่อมีการจัดงานศพชาวจีน จะเชิญเล่าตั้งมาเป็นผู้ดำเนินการ เล่าตั้งนี้ คือ ผู้อาวุโสที่มีความรู้ในการประกอบพิธี ในการจัดพิธี ลูกหลานของผู้ตายจะต้องเตรียมผ้าสีฟ้ายาวประมาณ 2.50 เมตร 1 ผืน ให้แก่เล่าตั้ง เพื่อเป็นการยกครูในการประกอบพิธี

2. การเตรียมลูกหีบหรือโลงศพ ก่อนที่จะนำลูกหีบหรือโลงศพ เข้าบ้าน จำเป็นต้องทำพิธีไหว้ลูกหีบ โดยการเตรียมพิธีนั้น โลงศพจะอยู่บริเวณนอกชานบ้าน หรือนอกชานคาบ้าน พิธีการเตรียมไหว้ลูกหีบ จะประกอบด้วย น้ำชา 3 ถ้วย แต่เหลียว 1 จาน ส้ม 4 ลูก ข้าวสาร 1 จาน และกระดาษรูป การไหว้ลูกหีบ ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกเชื่อว่าเป็นการไหว้เทวดาที่สถิตยในไม้ที่ใช้ทำโลงศพ เพื่อขออนุญาตเทวดาให้ใช้โลงศพ ผู้ไหว้ลูกหีบ จะต้องเป็นลูกสะใภ้คนโต แต่ถ้าผู้ตายไม่มีลูกสะใภ้ ก็ให้คนที่ เป็นแม่บ้านในบ้านหมายถึงลูกหลานที่ทำงานบ้านในบ้านเป็นผู้ทำการไหว้ จากนั้นเล่าตั้งจะนำข้าวสารที่ไหว้โรยบนฝาโลงและนำเส้น 1 ตัว พร้อมใบไทรหรือใบไผ่มาทำเป็นอุปกรณ์ลักษณะไม้กวาด (ถ้าผู้ตายเป็นผู้ชายจะใช้ใบไผ่ ถ้าผู้ตายเป็นผู้หญิงจะใช้ใบจากต้นไทร) ใช้กวาดข้าวสารบนโลงศพ โดยให้ลูกสะใภ้ถือและกวาดข้าวสารบนโลง 3 ครั้ง ในแต่ละครั้งเล่าตั้งจะทำพิธีพูดเป็นภาษาจีน เมื่อลูกสะใภ้กวาดครบ 3 ครั้ง ก็จะโยนสิ่งที่ยกวาดทิ้ง

3. การเตรียมอุปกรณ์ในโลงศพ เมื่อทำพิธีไหว้โลงศพเสร็จสิ้นแล้ว ก็จะนำโลงเข้าบ้านโดยมีการเตรียมโลงศพ ดังนี้ คือ ใส่ใบชา ขี้เหลียว กระดาษฟาง เพื่อซับน้ำ

เหลือจากศพ ไส้กิมจิว หรือกระดาษเงินกระดาษทอง ไส้ ตัวกิมสำหรับใช้ไหว้เจ้า ไส้ อวงแซจี้ หรือกระดาษที่มีคาถาเขียนไว้ และนำเหรียญบาททับลงไปบนวงแซจี้ โดยชาวจีนคลองดำเนิน สะดวก เชื่อว่า จะเป็นการไปเกิดใหม่พร้อมเงิน จากนั้นจะบูชา แล้วนำหมอนหนุนหัว หมอนหนุนเท้าวาง

4. ปรนนิบัติครั้งสุดท้าย ก่อนนำศพใส่โลง ลูกหลานต้องจุดธูปบอกต่อ เทพยาฟ้าดิน และกราบศพ ก่อนจะเซ็ดตัวศพ และป้อนข้าว เป็นครั้งสุดท้าย หรือที่เรียกว่า ซีแซ คือการเตรียมข้าว ประกอบด้วย ข้าวสวย เต้ากั้วหรือเต้าหู้แข็ง หันเป็นชั้นสี่เหลี่ยมคล้ายลูกเต๋า นำไปป้อนผู้ตายเป็นครั้งสุดท้าย

พิธีการป้อน

พิธีการป้อนนั้น จะให้ลูกชายคนโตเอาด้ามตะเกียบคืบข้าวกับ เต้ากั้วกินแล้วพูดว่า

" ลื้อจี้ฮั่วตัว " หมายถึง ท่านเลี้ยงผมจนโต

หลังจากนั้นก็ให้นำปลายตะเกียบคืบใส่ปากผู้ตายแล้วพูดว่า

" ฮั่วจี้ลื้อเฮลา " หมายถึง ผมเลี้ยงท่านแก่

จากนั้น ให้ลูกชายและลูกสาวคนต่อไปปฏิบัติตาม เมื่อเสร็จพิธีปรนนิบัติ ครั้งสุดท้าย ก็ให้นำศพผู้ตายใส่โลง

5. การนำศพใส่โลง การนำศพใส่โลง ของชาวจีนคลองดำเนินสะดวก มีความเชื่อว่า ลูกหลานผู้อุ้มศพใส่โลงจะต้องอุ้มศพโดยไม่ให้เงาของผู้อุ้มศพทับกับเงาของผู้ตาย โดยขณะอุ้มศพ เล่าตัวผู้ทำพิธี จะบอกให้ปิดไฟ เพื่อไม่ให้เกิดการทับเงากันระหว่างเงาของลูกหลานผู้อุ้มศพกับเงาของศพ โดยเชื่อว่าหากเงาทับกันจะเกิดสิ่งไม่ดีต่อผู้อุ้มศพ ผู้อุ้มศพจะเจ็บป่วยได้ เมื่ออุ้มศพใส่โลงที่เตรียมไว้แล้วจะคลุมศพด้วยผ้าอีกครั้ง ผ้าคลุมศพบางผืนจะมียันต์ บทสวดเพื่อเบิกทางนำดวงวิญญาณสู่สวรรค์ แล้วบูชาโลง

6. การปิดฝาโลง พิธีการปิดฝาโลงศพ มีพิธีกรรมที่สำคัญคือ การตอกตะปูโลงศพ เล่าตัว จะเป็นผู้ทำพิธีตอกฝาโลงศพ โดยทางญาติผู้ตายจะนำถาดผ้าสีฟ้าที่เตรียมไว้ ยาวประมาณ 2.50 เมตร และขวานผูกผ้าแดง สัม 4 ใบ โดยลูกชายผู้ตายจะเป็นผู้นำถาดดังกล่าวส่งมอบให้เล่าตัว เล่าตัวจะรับถาดนั้นเพื่อไปทำพิธี โดยเล่าตัวจะนำผ้าสีฟ้าดังกล่าวพาดไหล่หรือคาดเอว และเริ่มพิธีตอกตะปู การตอกตะปูปิดฝาโลงศพนั้น จะประกอบไปด้วยตะปูทั้งสิ้น 6 ตัว ซึ่งขณะตอกตะปูแต่ละตัว เล่าตัวจะพูดภาษาจีนเพื่อเป็นการอวยพร ดังนี้

ตะปูตัวที่ 1 แปลเป็นภาษาไทย หมายถึง วันเวลาที่ดีที่สุดในการตอกตะปู

มงคล

ตะปุดตัวที่ 2 แปลเป็นภาษาไทย หมายถึง เชิญเทพทูตมารับวิญญาณขึ้นสวรรค์

ตะปุดตัวที่ 3 แปลเป็นภาษาไทย หมายถึง ขอให้คุ้มครองลูกหลานให้มิโชคมีความสุข ร่ำรวย

ตะปุดตัวที่ 4 แปลเป็นภาษาไทย หมายถึง ลูกหลานทุกรุ่นโชคดี ทำชื่อเสียงให้วงศ์ตระกูล

ตะปุดตัวที่ 5 แปลเป็นภาษาไทย หมายถึง บุญห้าประการให้เจริญรุ่งเรือง

ตะปุดตัวที่ 6 แปลเป็นภาษาไทย หมายถึง อายุยืนยืน ร่ำรวย สุขและโชคเมื่อตอกตะปุดเสร็จสิ้นทั้ง 6 ตัว ก็หมดหน้าที่ของเล่าตั้ง และจะนำศพไปบำเพ็ญกุศลสวดอภิธรรมต่อไป

ช่วงเวลากับการตาย

ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกมีความเชื่อเรื่องเวลาของผู้ตาย โดยถือว่า แต่ละช่วงเวลาของการตาย จะทิ้งบุญกุศลให้ลูกหลานหรือไม่ โดยเปรียบเทียบจากช่วงเวลาของอาหาร 3 มื้อ ดังนี้

ช่วงเวลาเข้าถึงเที่ยง ถ้าผู้ตาย เสียชีวิตในช่วงเวลาดังกล่าว ถือว่า ผู้ตายนำบุญกุศล ติดไปด้วย 1 มื้อ คือมื้อเช้า เหลืออีก 2 มื้อให้คือมือเกี่ยวกับมือเย็น ให้ลูกหลาน

ช่วงเวลาหลังเที่ยงถึงหกโมงเย็น ถ้าผู้ตายเสียชีวิตในช่วงเวลาดังกล่าว ถือว่า ผู้ตายนำบุญกุศล ติดไปด้วย 2 มื้อ คือมื้อเช้า กับมือเที่ยงเหลือไว้ให้ลูกหลาน 1 มื้อ

ช่วงเวลาหลังหกโมงเย็นถึงเที่ยงคืน ถ้าผู้ตายเสียชีวิตในช่วงเวลาดังกล่าว ถือว่า ผู้ตายนำบุญกุศลติดไปด้วย ทั้ง 3 มื้อ คือ มื้อเช้า มื้อเที่ยง มื้อเย็น ลูกหลานจะลำบาก

ช่วงเวลาหลังเที่ยงคืนถึงเช้าวันใหม่ ถ้าผู้ตายเสียชีวิตในช่วงเวลาดังกล่าว ถือว่า ผู้ตายไม่ได้เอาบุญกุศลที่ได้ทำมาติดตัวไปเลย เพราะยังไม่ได้กินสักมื้อ บุญกุศลทิ้งไว้ให้ลูกหลานหมด

7. การเคลื่อนย้ายศพไปวัด สมัยก่อนการเคลื่อนย้ายศพไปวัดจะใช้เรือในการขนย้าย เพราะสะดวกในการคมนาคมขนส่ง การเคลื่อนย้ายศพของชาวจีนคลองดำเนิน หากเป็นศพที่ลูกหลานมีฐานะก็จะเคลื่อนย้ายศพด้วยเรือใหญ่ ลักษณะคล้ายเรือแดง มีเรื่องเครื่องฟ่องนำหน้าในการลากจูง และตกแต่งประดับประดาเรือเคลื่อนย้ายศพอย่างสวยงาม สมกับฐานะและมีการแห่ด้วยเครื่องดนตรีจีน หากเป็นศพที่ลูกหลานไม่มีกำลังทรัพย์พอ ก็จะเคลื่อนย้ายศพด้วยเรือ ที่ติดเครื่องดนตรีธรรมดา และแม้ว่าในปัจจุบัน จะมีการคมนาคมด้วยรถหากแต่ยังปรากฏว่าการเคลื่อนย้ายศพจากบ้านไปวัด ก็ยังนิยมโดยทางเรือ

8. ศาลาตั้งศพ หน้าศาลาตั้งศพของชาวจีนคลองดำเนินสะดวกจะต้องแขวนโคมผู้ตาย ลักษณะโคมกระดาษสีขาว เขียนตัวหนังสือสีน้ำเงิน ตามสถานภาพผู้ตายว่าเป็นพ่อหรือแม่ การแขวนต้องแขวน 1 คู่ ชาย ขวา โคมนี้เมื่อเสร็จจากพิธีศพ ลูกหลานจะต้องนำโคมดังกล่าวกลับไปแขวนที่บ้านจนหมดเวลาช่วงแห่งการไว้ทุกข์

9. การไว้อาลัยผู้ตาย หลังจากที่มีการตั้งศพ บรรดาญาติมิตร และลูกหลานชาวจีน จะส่ง เด็กปักหยั๋ง หรือผ้าปักเขียนคำไว้อาลัยแก่ผู้ตาย ผ้าปักจะทำด้วยผ้าขนหนูปักตัวอักษรจีนสีดำ เป็นคำไว้อาลัย ซึ่งเจ้าภาพในงานศพ จะนำผ้าปักห้อยไว้บริเวณโคงศพ และศาลาที่ตั้งศพ

10. การเคารพศพ การเคารพศพของชาวจีนคลองดำเนินสะดวก ถ้าเป็นจีนแท้ ซึ่งยังพอสามารถพบได้ในปัจจุบัน จะมีท่วงท่าในการไหว้ที่แตกต่างจากการไหว้ของไทย คือ การไหว้แบบช้อนนิ้วประคอง มือ ลักษณะคล้ายหนังกำลังภายใน หากแต่เป็นลูกหลานชาวจีนคลองดำเนินสะดวกรุ่นใหม่ได้พัฒนาการไหว้มาเป็นแบบไทยแล้ว

11. การทำกงเด็ก เนื่องจากชาวจีนส่วนใหญ่นับถือ พุทธศาสนานิกายมหายาน จึงนิยมประกอบพิธีตักบาตรกุศล คือ การอุทิศกุศลบุญถวายแด่ดวงวิญญาณ โดยเรียกนามพิธีนี้ว่า กงเด็ก

กง หมายถึง การกระทำ ภาษาสันสกฤต เรียกว่า สมยกรมานต หมายถึง การกระทำก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งทางกายและวาจา หรือการก่อให้เกิดบุญ

เด็ก หมายถึง บุญ ภาษาสันสกฤต เรียกว่า กุศล หมายถึงการน้อมจิตใจให้เป็นกุศล

รวมแล้ว กงเด็ก จึงหมายความว่า การทำเพื่อให้เกิดบุญกุศลอันเป็นการแสดงความกตัญญูตเวทีแก่บุคคลผู้มีพระคุณ ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกนิยมจัดกงเด็กให้แก่บุพการี

เจ็ดข้อเจ็ดล้างร้ายการทำกงเด็ก

การทำพิธีเด็กนั้นทำขึ้นในคืนวันที่ 6 โดยจะเริ่มนับวันแรกที่ผู้ตายเสียชีวิตเป็นวันที่หนึ่ง และถ้าหากวันที่ 7 ของการเสียชีวิตตรงกับวันที่ 7 ของปฏิทินจีน ก็จะต้องเลื่อนพิธีทำกงเด็กเข้ามา 1 วัน หมายถึงต้องทำกงเด็กวันที่ 5 และการจัดงานต้องนับเหลือเพียง 6 วัน ทั้งนี้มาจากความเชื่อของชาวจีนคลองดำเนินสะดวกที่ว่า หากเลข 7 ข้อกันจะหมายถึงการตายที่ซ้ำซ้อนกันเป็นล้างร้าย

พิธีการการทำกงเด็ก

การทำกงเด็กจะเริ่มทำพิธีตั้งแต่ช่วงเช้าและสิ้นสุดในช่วงเวลาค่ำ โดยมีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

1) การจัดมณฑลพิธี พิธีงเด็กเริ่มจากการจัดมณฑลพิธี โดยจัดโต๊ะบูชาตามลำดับ ลดหลั่นกันมา คือเริ่มตั้งแต่การตั้งภาพพระปฏิมา ภาพพระโพธิสัตว์หรือพระอรหันต์ เทพธรรมบาลองค์ต่างๆ โดยจัดตามลำดับลดหลั่นกันไป

2) การเชิญพระเป็นองค์ประธาน จะนิยมทำในช่วงเช้า เมื่อจัดมณฑลพิธีเสร็จ จะเริ่มเชิญพระมาสดอัญเชิญสัมมาพุทธานุเจ้าเป็นองค์ประธานในพิธีทำางเด็กให้แก่ผู้ตาย เพื่อความศักดิ์สิทธิ์และเป็นสิริมงคลในการสดนี้ บุตรหลานจะใส่เสื้อผ้าดิบหรือชุดกระสอบ และจะนั่งประจำหน้าที่พระพุทธานุเจ้าโดยเริ่มจากลูกชาย ลูกสาว ตามลำดับชั้น ของในการสดช่วงนี้ จะมีของงเด็ก 3 ชั้นคือ ม้ากเด็ก นกกเด็ก และโคมิวัญญาณ ในระหว่างการสดทุกชั้นตอน จะมีปี่พาทย์มโหรีบรรเลงรับ ลักษณะการสดจะคล้ายร้องเพลง หลังจากสดเสร็จก็จะนำม้ากระดาศไปเผา ชาวจีนคลองดำเนินสะดวง เชื่อว่า ม้ากระดาศเปรียบเสมือน ม้าผู้ถือสารขออนุญาต เจ้าหน้าที่ขององค์สัมมาสัมพุทธานุเจ้าเพื่อเชิญมาเป็นประธานในพิธี หลังจากนั้นผู้สดจะอ่านสารอกรอบหนึ่งลักษณะเดียวกัน แล้วจึงเผาจนกระทั่ง

3. การเชิญดวงวิญญาณ จะนิยมทำในช่วงบ่ายต้นๆ ของที่ใช้ในการสดเชิญดวงวิญญาณนี้ จะประกอบด้วย เครื่องกระดาศ เสื้อ (ข้างในมีกระดามัง 1 ใบ แล้วเอาเสื้อล้อมใช้แทนห้องน้ำ) ห่อเสื้อผ้า (ชุดขาว 1 ชุด ผ้าเช็ดหน้า 1 ผืน จะให้ลูกพิมพ์ลายมือลงไป แล้วเอาไปเผา) การเชิญดวงวิญญาณผู้ตายในช่วงนี้ เป็นการเชิญดวงวิญญาณมาอาบน้ำ โดยอุปมานในการเผาผ้าเช็ดตัวไปให้ แล้วสดเชิญดวงวิญญาณอีกครั้ง หลังจากนั้นจะส่งห่อเสื้อผ้ากระดาศไปเผา เพื่อเปลี่ยนชุดมาใส่เป็นชุดที่เผาไปให้

4. ก่อนสูโฆมสงสาร หลังจากสดเชิญดวงวิญญาณแล้วเสร็จนั้นชาวจีนคลองดำเนินได้มีการสดและทำพิธีอื่นๆ ก่อนทำพิธีข้ามสะพาน ดังนี้

4.1 การสดจับอ๊วง เป็นบทสดนรกสวรรค์ทั้ง 10 ด้าน ในแต่ละด้านจะมีเทพ ซึ่งเทพแต่ละด้านมีหน้าที่ต่างกันไป ดวงวิญญาณได้ทำดีชั่วด้านใด ก็จะไปเจอเทพด้านนั้นและการไปเจอเทพ เทพแต่ละองค์จะมีวิธีการให้คุณให้โทษอย่างไร การสดดังกล่าวเป็นคติสอนใจสอนให้คนอย่าทำบาป ให้ทุกคนเป็นคนดี หลังจากสดจับอ๊วง จะต่อด้วยบทสดไชฮุกอันหมายถึงสดชื่อพระ 1 พันองค์

4.2 การสดโหลยฮวยกึ่ง การสดนี้จะทำการสดเฉพาะกรณี ผู้ตายที่เป็นผู้หญิงและมีบุตรสืบสกุล การสดโหลยฮวยกึ่ง คือ การระลึกถึงการตั้งครรภ์ของมารดา เนื้อหาในบทสดคล้ายกับเนื้อหาการทำขวัญนาค คือเริ่มเล่าเรื่องตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิเป็นเดือนแรกในการตั้งท้องว่าแม่เป็นอย่างไร เดือนที่สองจนกระทั่งคลอดบุตรออกมาแม่เป็นอย่างไร ทั้งนี้เพื่อเป็นการระลึกถึงพระคุณของแม่และเป็นการขอขมาแม่พระคงคาและแม่พระธรณี เมื่อบุตรได้เกิดมามีการชำระเลือดลงในคลอง เครื่องใช้ในการสดโหลยฮวยกึ่ง ประกอบด้วย กาละมัง กระดาศ

ซ็อนซามที่ตั้งอยู่ตรงกลาง และด้วย 10 โบ อันหมายถึง การตั้งท้อง 10 เดือน ในด้วยจะใส่น้ำสีแดง หมายถึงเลือดของแม่ทั้ง 10 เดือนที่อุ้มท้อง เมื่อผู้สวดสวดเรื่องการตั้งครรรมาเดือนแรก ก็จะทำน้ำในซามมาให้ลูกดื่ม ทำแบบนี้จนกระทั่งสวดครบ 10 เดือน

4.3 การเตรียมเครื่องกระดาศพิธีข้ามสะพาน ในช่วงการประกอบพิธีข้ามสะพานงเด็ก จะต้องใช้เครื่องกระดาศเพื่อเซ่นไหว้ต่างๆ ดังนี้

4.3.1 ตุยเจ็ก เป็นการเตรียมเครื่องกระดาศไหว้อากง อาม่า หรือไหว้บรรพบุรุษ จะย่อนขึ้นไป 3 ชั้น คือ พ่อแม่ คนตาย อากงอาม่า ของคนตาย และต่อขึ้นไปอีก 1 ชั้นคน เครื่องกระดาศประกอบด้วย ห่อเสื้อผ้าชายหญิง อย่างละ 3 ห่อ ห่อเสื้อผ้าจะต้องเป็นสีแดง ถ้าลูกหลานมีกำลังทรัพย์มาก ก็จะใช้หีบกระดาศสีแดง เหตุผลการใช้สีแดง ชาวจีนคลงดำเนินให้เหตุผลว่า เหตุที่ใช้สีแดงเพราะหมายถึงคนที่ล่องลับไปแล้ว

4.3.2 ฮิวยฟุงจี้ เป็นการเตรียมเงินทองเพื่อให้ผู้ตายที่เป็นแม่ ไปใช้หนี้สิน สิ่งไม่ถูกต้องเพื่อให้เคราะห์กรรมผ่านพ้นไป ลักษณะเครื่องกระดาศฮิวยฟุงจี้ เป็นลักษณะม้วนกระดาษยาว สีแดง มัดรวมกัน กระดาศจะตอกรูปเป็นรูปเหรียญจีน

4.3.2 หีบใส่เครื่องกระดาศ ประกอบด้วย

- หีบใส่เสื้อผ้ากระดาศเพื่อให้ผู้ตาย ลักษณะหีบเป็นสีเขียว

- หีบไขว้จี้ เป็นหีบกระดาศไว้ใส่กระดาศสีขาวตอกรูปเหรียญจีน ตาม

ประเพณีจีนเชื่อว่า เป็นการนำไปชดใช้หนี้สินแก่เจ้ากรรมนายเวร

นอกจากนั้น จะเป็นเครื่องกระดาศอื่นๆ อันได้แก่ บ้าน รถ

เตียง CD VDO เครื่องบิน ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ตามกำลังทรัพย์

5. การข้ามสะพานโคมสงสาร พิธีการข้ามสะพาน ถือเป็นพิธีสำคัญพิธีกรรมหนึ่งของการทำงเด็ก การข้ามสะพานงเด็กหรือที่คนไทยเรียกว่า สะพานโคมสงสาร คือการทำพิธีโดยให้พระ พาดวงวิญญาณผู้ตายไปส่งยังเขตแดนสวรรค์ โดยมีลูกหลานของผู้ตายตามไปส่งด้วย สะพานโคมสงสารจึงเปรียบเสมือนสิ่งเชื่อมระหว่างสโโลกธาตฺ ภาษาจีนเรียกว่า ซาฟ้อซีไ่กับดินแดนสุขาวดี ภาษาจีนเรียกว่า เก็กลักซีไ่ พิธีเริ่มจากการสวดมนต์ ต่อจากนั้นพระทั้งหมดจะเดินนำขบวน ตามด้วยขบวนลูกหลานที่ไล่ตามลำดับอาวุโส การข้ามสะพานมี 2 ช่วง คือ ช่วงไปและช่วงกลับ หลังจากเสร็จพิธีแล้วจึงนำเครื่องกระดาศที่เตรียมไว้ไปเผา

6. การทำบุญเจ็ดวัน ในวันที่เจ็ด ช่วงเช้าที่ชาวจีนคลงดำเนินนิยามกันประมาณเวลา 9 โมงเช้า จะเป็นพิธีทำบุญเจ็ดวันและบุตรหลานจะประกอบพิธีเซ่นไหว้ หลังจากนั้นจะเป็นสมาคม และญาติสนิท และตามด้วยบุคคลทั่วไป และคนในตระกูลแซ่เดียวกันเป็นอันดับสุดท้าย

7. การฝังศพ การฝังศพของชาวจีนคลงดำเนินสะดวก จะ

นิยมนำไปฝัง ณ สุสาน ประจำตระกูล ในจังหวัดใกล้เคียงหรือสุสานในพื้นที่ต่างๆ สำหรับคลอง ดำเนินสะดวกมีสุสานที่ฝังศพของคนจีนและฮวงซุ้ยจำนวนมากอยู่บริเวณวัดประสาธลสิทธิ์ หลังจากพิธีฝังศพเสร็จสิ้น ลูกหลานจะนำรูปภาพผู้ตายและกระดาษรูปไปบูชาที่บ้าน

นอกจากพิธีกรรมศพทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น สำหรับชาวจีนคลอง ดำเนินสะดวก มีข้อสังเกตประการหนึ่ง หลังจากงานศพเสร็จสิ้น จะพบว่า ถ้าบ้านไหนมีผู้ใหญ่ พ่อ แม่ เสียชีวิต ลูกหลานจะต้องนำโคมไฟสีขาวตัวอักษรสีน้ำเงินแขวนไว้หน้าบ้านตลอดระยะเวลาไว้ทุกข์ พร้อมทั้งลูกหลานห้ามตัดผมตลอดระยะเวลาไว้ทุกข์ และลูกหลาน ต้องติดปลอกแขนสีดำหรือ ผ้าดำสีเหลี่ยมชิ้นเล็กๆที่แขนเสื้อเป็นเครื่องหมายตลอดการไว้ทุกข์นั้นด้วย

อภิธานศัพท์ : เก็บศพไร้ญาติ ความเชื่อและพิธีกรรมจีนดำเนินสะดวก

ความเชื่อและพิธีกรรมสำคัญอีกประการหนึ่งของชาวจีนคลองดำเนินสะดวก คือ การเก็บศพไร้ญาติหรือที่เรียกว่า ชิวโกว

ชิว หมายถึง การเก็บ

โกว หมายถึง กระดูกไม่มีญาติ

ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกเชื่อว่า หากใครได้อุทิศตนไปในพิธีกรรมเก็บศพไร้ญาติ จะถือว่าเป็นอภิธานศัพท์ ทั้งนี้เนื่องจาก ศพไร้ญาติ ผู้ตายจะไม่มีลูกหลานหรือคนคอยดูแล เช่นไหว้ ดังนั้นการขุดศพและนำศพไร้ญาติเหล่านั้นไปทำพิธีกรรมทางศาสนาที่ถูกต้อง และเผา จะก่อให้เกิดมงคลชีวิตอย่างยิ่งต่อตนเอง โดยมีพิธีกรรมดังนี้

1. พิธีส่งสารให้เง็กเซียนฮ่องเต้ การทำพิธีนี้เพื่อ ส่งใจความแก่เง็กเซียนฮ่องเต้ ว่าจะมีการประกอบพิธีเก็บศพไร้ญาติที่ใด และผู้ทำหมายถึงมูลนิธิของเงินมูลนิธิใด เป็นผู้ทำ และใครเป็นประธานพิธีในการทำการเก็บศพไร้ญาติ โดยลักษณะของการทำพิธีส่งสารให้เง็กเซียนฮ่องเต้นั้นจะคล้ายการเข้าทรงเจ้า

2. พิธีเชิญเจ้าในคลองดำเนินสะดวก เนื่องจากคลองดำเนินสะดวก เป็นสถานที่ตั้งของศาลเจ้าหลายแห่ง ดังนั้นเมื่อประกอบพิธีขึ้นในคลองดำเนินสะดวกจึงต้องทำการไหว้ สวดบอกกล่าวและอันเชิญเจ้าจากศาลต่างๆ ในคลองดำเนินสะดวก มาร่วมพิธีด้วย

3. พิธีเชิญองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า การทำพิธีเชิญองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะคล้ายกับการทำพิธีเชิญองค์ท่านในพิธีงเด็ก

4. พิธีการออกเก็บศพไร้ญาติ มีขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

4.1 การสำรวจป่าช้า โดยจะทำพิธีที่ป่าช้า ด้วยการเข้าทรงบอกเจ้าที่เจ้าทาง จากนั้น ก็เซ่งหรือร่างทรง จะทำการชี้ว่า ควรเก็บที่ใด ที่เซ่งจะถือไม้เท้าแล้ว ที่เซ่งจะรับคำสั่งจากองค์บิวยเขียนว่าทำอะไรบ้าง เมื่อที่เซ่งชี้ไม้ลงบริเวณที่ใด ก็จะนำข่าวสารกับเกลือสาดตามด้วยน้ำมันต์และปักธงแดงเป็นสัญลักษณ์ เพื่อให้คนมาขุดศพบริเวณนั้นต่อไป

4.2 ผู้ขุดศพ ผู้ขุดศพจะเป็นอาสาสมัครชาวจีนคลองดำเนินสะดวกและชาวจีนละแวกใกล้เคียง ระยะเวลาจะมีคนไทยเข้าร่วมพิธีบ้างเล็กน้อยตามความศรัทธา ก่อนจะลงมือขุดศพ ผู้ขุดศพจะได้รับแจกฐ์หรือยันต์ของจีนและตีมน้ำมันต์ เพื่อเป็นขวัญกำลังใจ ชาวจีนคลองดำเนินผู้ขุดศพ มีความเชื่อและศรัทธาว่า ผู้และน้ำมันต์จะคุ้มครองตนในขณะที่ขุดศพ

4.3 ระยะเวลาขุดศพ เมื่อเริ่มพิธีกรรมขุดศพไร้ญาติ จะใช้ระยะเวลาในการทำพิธีดังกล่าวประมาณ 49 วันเป็นอย่างต่ำ

4.4 คุยบือซัว คือ พิธีการเปิดหลุมเอก ในการเปิดหลุมเอกนี้ จะต้องดูระยะเวลาที่ดี หรือฤกษ์ที่ดี ก่อนทำพิธีอื่นๆ ต่อไป การทำพิธีเปิดหลุมเอกนี้ ผู้เปิดหลุมเอกที่เชิญมาเป็นประธานต้องเป็นที่เคารพนับน่าถือตาของสังคม

5. พิธีกรรมกับกระดูกที่ขุดได้ เมื่อขุดกระดูกศพไร้ญาติขึ้นมาแล้ว จะนำกระดูกมาทำพิธีกรรมตามขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

5.1 การทำความสะอาด เมื่อขุดพบกระดูกแล้ว จะนำกระดูกมาล้างเช็ดทำความสะอาด ใส่ถุงผ้า เพื่อทำการเสี่ยงทาย การเสี่ยงทายนี้เรียกว่า การโยนบิวย เพื่อถามว่ากระดูกนี้เก็บได้ครบทุกชิ้นของร่างกายผู้ตายหรือยัง ถ้าการเสี่ยงทายปรากฏว่าไม่ครบทุกชิ้น ผู้ขุดก็ต้องขุดค้นหาอีกครั้งให้จนกว่าจะครบทุกชิ้น และต่อจากนั้นก็จะเป็นการเสี่ยงทายอีกครั้ง ว่ากระดูกนี้เป็นเพศหญิงหรือเพศชาย เพื่อนำไปแยกประกอบพิธีกรรมต่อไป

5.2 คินระหว่างจัดชุดและเก็บกระดูก ช่วงระหว่าง 49 วันในการจับเก็บและขุดกระดูก ช่วงเวลากลางคืน จะมีการสวดพระอภิธรรม เดินธูป เพื่ออุทิศกุศลให้แก่กระดูกที่ขุด ศาลามูลนิธิที่เป็นเจ้าภาพจัดพิธีเก็บศพไร้ญาติ

6. พิธีปิดหลุมเอก วันสุดท้ายของการขุดจะทำพิธีปิดหลุมเอกเป็นอันสิ้นสุดการขุด

7. การบำเพ็ญกุศล แก่ศพไร้ญาติ เมื่อครบกำหนดเสร็จสิ้นการขุด จะมีการทำพิธีเผา โดยสร้างเมณลอย กระดูกของศพไร้ญาติที่เก็บได้ หากเป็นกระดูกเพศชาย เตาเผากระดูกจะทำเป็นรูปทรงเจดีย์ หากถ้ากระดูกไร้ญาติที่เก็บได้เป็นกระดูกเพศหญิง ก็จะทำเตาเผากระดูกเป็นรูปทรงสระบัว เมื่อเผากระดูกแล้วจะนำขี้เถ้ากระดูกบรรจุ เป็นถุงและใส่ลงในกระบุงให้อาสาสมัครหาบ ตั้งขบวนพิธี นำขี้เถ้ากระดูกไปเก็บในสุสานต่อไป

8. การฉลองพิธีเก็บศพไร้ญาติ เมื่อพิธีเผากระดูกสิ้นสุด ก็จะทำ การบำเพ็ญกุศล ทั้งพิธีกรรมไทยและจีนผสมกัน หลังจากนั้นจะเป็นการฉลองงานขอบคุณพระเจ้า มีการนำของทำพิธีไหว้เจ้า พร้อมด้วย มหรสพต่างๆ แต่ในปีในช่วงเทศกาลชิงเม็งจะมีการทำพิธีไหว้ โดยสุสานต่างๆ ที่นำเถ้ากระดูกไปเก็บ จะเป็นผู้ทำพิธี

ตี่จูเอี้ย ศาลเจ้า ตัวแช่และศาลเจ้าประจำตระกูล

ตี่จูเอี้ย หรือศาลเจ้าที่ ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกจะตั้ง ตี่จูเอี้ยทุกบ้าน ตี่จูเอี้ย เป็นศาลเจ้าที่เล็ก ๆ สีแดง ตั้งอยู่ที่พื้นในบ้าน การตั้งตี่จูเอี้ย จะตั้งศาลหันหน้าออกนอกบ้าน และไม่ให้มีอะไรมาปิดกั้น ภายในตี่จูเอี้ย จะมีรูปวาดเทวดา หนวดเคราสีขาวและจะมีอักษรจีนเขียน เป็นอักษรจีนที่มีความหมายถึงโชคลาภหรือสิ่งที่เป็นมงคล ของเช่นไหว้ตี่จูเอี้ยที่สำคัญ คือ น้ำชา และส้ม จะมีการไหว้ตี่จูเอี้ยกันทุกวัน ชาวจีนคลองดำเนินเชื่อว่า ตี่จูเอี้ย เป็นเทวดาเจ้าที่คุ้มครองบ้านและผู้อาศัยในบ้าน เมื่อถึงหน้าเทศกาลสำคัญๆ ชาวจีนก็จะจัดของไหว้ตี่จูเอี้ยตามเทศกาลนั้นๆ ด้วย

ศาลเจ้า นอกจากชาวจีนจะมีตี่จูเอี้ย เป็นเทวดา ปกป้องพิทักษ์บ้านแล้ว สิ่งสำคัญในบ้านของชาวจีนคลองดำเนินสะดวกอีกอย่างหนึ่งคือ ศาลเจ้า สถานที่ตั้งศาลเจ้าจะอยู่ด้านในบ้าน เป็นห้อง ใหญ่หรือเล็ก แล้วแต่ขนาดของพื้นที่บ้าน ใกล้เคียง กับศาลเจ้า จะนิยมตั้งรูป อักษร หรือกระถางธูป บูชาบรรพบุรุษ ศาลเจ้าจะมีเทพเจ้ากวนอู พระพุทธรูป และ ตัวซิ้ง ตัวซิ้งคือนั่งสี้อจีน ซิ้ง แปลว่า ศักดิ์สิทธิ์ ด้านข้างของห้องศาลเจ้า จะมีตู้ยี่เลียง หมายถึงค้ำกลอน ประกอบด้วยค้ำกลอนหนึ่งคู่ ค้ำกลอนจะจำแนกเป็น ค้ำกลอนสำหรับตัวซิ้ง ค้ำกลอนสำหรับเทพเจ้า ค้ำกลอนสำหรับกวนอู และค้ำกลอนของพระพุทธรูป

ค้ำกลอนที่เขียนสรรเสริญดังกล่าว จะเขียนด้วยสีทองบนกระดาษสีแดง และถ้าบ้านที่ก่อตั้งมานาน หรือเป็นชาวจีนโบราณ จะใช้สีดำเขียนอักษรค้ำกลอน เพราะชาวจีนโบราณเชื่อว่า การเขียนสีดำ คือปักป้อ อันหมายถึงการคุ้มครอง หากแต่ด้วยการเปลี่ยนแปลงเทคโนโลยี และความทันสมัยของสี ลูกหลานชาวจีนคลองดำเนินสะดวกปัจจุบันนิยมใช้สีทองเป็นสีในการเขียนตัวหนังสือหน้าศาลเจ้าเพราะให้สีสรรที่สวยงามกว่าสีดำ

ตัวแช่และศาลเจ้าประจำตระกูล เนื่องจากชาวจีนคลองดำเนินสะดวกอพยพมาจากหลายแหล่ง ดังนั้น จึงปรากฏว่าชาวจีนคลองดำเนินสะดวกมีหลายแช่หรือหลายตระกูล เมื่อชาวจีนคลองดำเนินสะดวกเริ่มทำการค้าขายหรือทำกิจกรรมจนมีฐานะแล้ว ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกจึงคิดสร้างตัวแช่ หรือ ศาลเจ้าประจำตระกูลของตนขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ ประการแรก ชาวจีนผู้มีแช่หรือตระกูลเดียวไว้เป็นสมาชิกของศาลเจ้าหรือตัวแช่ ประการที่สอง เป็นการประกาศความสำเร็จในการทำมาหากินในท้องถิ่นนั้นๆ ประการที่สาม

การมีตัวแหหรือศาลเจ้าประจำตระกูลถือเป็นมิ่งมงคลหรือสิริมงคลของแหหรือตระกูลสืบไป ตัวแหหรือศาลเจ้าประจำตระกูลจะสร้างขึ้นริมคลองดำเนินสะดวก อันได้แก่ แหตั้ง แหซิม ฯลฯ ตัวแหหรือศาลเจ้าประจำตระกูล จะเป็นที่รวบรวมบรรพบุรุษ ในตระกูลไว้ ณ ศาลแห่งนั้น เมื่อคนในตระกูลหรือคนตายแหเดียวกันเสียชีวิต ก็จะแจ้งชื่อไปยังเจ้าหน้าที่ศาลเจ้าประจำตระกูล และนำป้ายชื่อไปตั้งไว้ที่ศาล จะมีการไหว้ร่วมกันประจำทุกปี ในตัวแหหรือศาลเจ้าประจำตระกูล จะตั้งป้ายชื่อบรรพบุรุษที่มาจากประเทศจีน เป็นป้ายแรก และรองลงมาคือป้ายชื่อผู้สร้างตัวแห และบุคคลในแหเดียวกันที่เสียชีวิตในเวลาต่อไปตามลำดับ

พิธีกรรมและการไหว้

การไหว้เจ้าเป็นพิธีกรรมตามประเพณีที่ลูกหลานจีนยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกเชื่อว่า พิธีกรรมการไหว้เจ้าและไหว้ในพิธีกรรมเทศกาลต่างๆ จะนำมาซึ่งสิริมงคลแก่ชีวิตและครอบครัว จากการศึกษาวิจัยพบว่า ชาวจีนคลองดำเนินสะดวก ประกอบพิธีการไหว้เจ้าและไหว้ในเทศกาลต่างๆ ตลอดทั้งปี ดังนี้

1. ชุงเจ้ หรือ วันตรุษจีน

ตรุษจีนเป็นวันขึ้นปีใหม่ของจีน ตามปฏิทินจีน ถือว่าวันตรุษจีนเป็นวันที่ 1 เดือน 1 ของจีน ในช่วงใกล้เทศกาลตรุษจีน ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกจะทำความสะอาดบ้านครั้งใหญ่ เรียกว่า ล้างบ้าน ช่วงเทศกาลตรุษจีนของชาวดำเนินสะดวก แบ่งเป็น 3 วันคือ วันจ่าย วันไหว้ และวันเที่ยว

วันจ่าย คือ วันก่อนวันสุดท้ายของสิ้นปีเก่า ตามปฏิทินจีน วันนี้เป็นวันเตรียมซื้อของเพื่อทำพิธีไหว้ ข้อสังเกตจากการลงพื้นที่การวิจัยประการหนึ่ง พบว่า หากเป็นวันจ่ายแล้วตามตลาดนัดบกและตลาดน้ำ จะมีพ่อค้า แม่ค้า ติดตลาดกันอย่างหนาแน่น

วันไหว้ คือ การไหว้ในวันสิ้นปี ตามปฏิทินวัน ช่วงเช้า จะเป็นการไหว้เจ้าที่ ช่วงสายจะเป็นการไหว้บรรพบุรุษ ช่วงบ่ายจะเป็นการไหว้ผีไม่มีญาติ ซึ่งการไหว้ผีไม่มีญาตินี้จะทำกันบางบ้านเท่านั้น ของสำคัญประกอบพิธีไหว้นั้นประกอบด้วย กระดาษเงินกระดาษทอง น้ำชา ชาแห ส้ม และอื่นๆ ที่เป็นชื่อมงคล ตามกำลังทรัพย์ของครอบครัวที่ทำการไหว้

วันเที่ยว คือ วันขึ้นปีใหม่ เมื่อชาวจีน พบกันในวันนี้ก็จะพูดให้พรว่า ซินเจียยู่อี่ ซินนี้ฮวดไช้ วันนี้ มีความเชื่อว่า ห้ามทำงานบ้านเด็ดขาด สิ่งที่ขาดไม่ได้ คือการแตะเอี้ย ผู้ใหญ่กว่าจะแตะเอี้ยให้กับผู้ที่มีอายุน้อยกว่า

หลังจากเทศกาลวันตรุษจีนแล้ว ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกจะมีการไหว้ ในช่วงเทศกาล คือ 1 ค่ำไหว้ชีวิต 2 ค่ำไหว้ชีวิต 3 ค่ำไหว้ชีวิต และ 4 ค่ำไหว้ชีวิต พิธีกรรม ไหว้ ดังกล่าว คือ การไหว้เจ้า โดยชาวจีนคลองดำเนินสะดวกเชื่อว่า เป็นการไหว้รับเจ้าเสด็จลงมาจากดวงสวรรค์การไหว้ชีวิต ชีวิต และชีวิต เป็นการไหว้ขอพรปึกฎปธรรมดา หากแต่ไหว้ ซึ่งสี่ จะเป็นการ ไหว้ผลไม้ และขนมแต่เดียว หลังจากนั้นขึ้น 9 ค่ำ จะไหว้อีกครั้งเรียกว่า ชีวิต จะทำพิธีไหว้ถึงหรือไหว้ฟ้าดินนั่นเอง

2. ง่วงเขียวใจ คือ ไหว้เดือน 1 วันที่ 15 หรือ 15 ค่ำ ของต้นปี การ ไหว้ ง่วงเขียวใจ จะใช้ของไหว้ชุดใหญ่ ของสำคัญได้แก่ ผลไม้ ซาแซ แต่เดียว การไหว้ง่วง เขียวใจ อาจมีการฉลองด้วยมหรสพเช่น จั้ว ด้วย

3. ซา ง่วง ชีวิต ซา หรือ ไหว้วันเซ็งเม้ง เดือน 3 ขึ้น 3 ค่ำ เป็นการ ไหว้บรรพบุรุษที่ฮวงซุ้ย ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกจะฝังบรรพบุรุษไว้ที่ฮวงซุ้ย ทั้งที่เป็นสุสานใน พื้นที่ หมายถึง สุสานวัดปราสาทสิทธิ์ คลองดำเนินสะดวก หรือสุสานพื้นที่อำเภอใกล้เคียงและ จังหวัดต่างๆ แล้วแต่ว่า ต้นตระกูลหรือผู้ตายจะซื้อที่ทำฮวงซุ้ยไว้ ณ ที่ใด เมื่อก่อนสุสานเขต คลองดำเนินสะดวก หรือสุสานวัดปราสาทสิทธิ์นั้นการคมนาคมขนส่งในพิธีไหว้เซ็งเม้ง จะเดินทาง โดยเรือ ทั้งเรือเครื่องยนต์และเรือพาย ปัจจุบันได้มีการตัดถนนผ่านได้มีการคมนาคมขนส่งทาง รถยนต์ขึ้น หากแต่จากสังเกตการณ์การลงพื้นที่พบว่า ความนิยมในการใช้เรือในการคมนาคม เพื่อไหว้ในช่วงเทศกาลเซ็งเม้งสุสานวัดปราสาทสิทธิ์มิได้ลดน้อยลงเลย

พิธีกรรมในการไหว้เซ็งเม้ง

1. ก่อนวันไหว้ ก่อนวันไหว้จะมีพิธีที่เรียกว่า ล้างฮวงซุ้ย เป็นพิธีทำ ความสะอาด ตกแต่งหลุมศพ เขียนสีตัวหนังสือ ทั้งนี้ ลูกหลานจะเป็นผู้มาทำการล้างฮวงซุ้ย หากแต่ปัจจุบันพบว่า การล้างฮวงซุ้ย กลายเป็นธุรกิจอีกรูปแบบของชาวบ้านละแวกนั้นที่รับจ้าง ล้างฮวงซุ้ย ซึ่งเป็นการสะดวกสำหรับลูกหลานที่ไม่มีเวลา

2. การไว้ศาลเจ้าที่แป๊ะกง จากนั้นจึงเข้าไปไหว้บรรพบุรุษที่หลุม

3. การไหว้หลุมศพบรรพบุรุษ จะประกอบด้วย อาหารคาวหวาน ผลไม้ และถ้าหากในเวลาที่ตายบรรพบุรุษถือศีลกินเจ ลูกหลานก็จะต้องเซ่นไหว้อาหารเจ เสร็จแล้ว จึงเผากระดาษเงินกระดาษทอง และจุดประทัดส่งท้าย

การไหว้เซ็งเม้งนี้ ถือได้ว่าเป็นกุศโลบายที่แยบยลของชาวจีนโบราณ ซึ่งนอกจากจะทำให้ลูกหลาน รู้จักบุญคุณของบิดามารดาและบรรพบุรุษแล้วยังเป็นการเพิ่มความ สมัคคีสามัคคีของคนในตระกูลที่จากไปทำงานต่างที่ เมื่อเทศกาลก็ได้โอกาสกลับมาเยี่ยม ร่างของบรรพบุรุษและพบกันในวงศ์ตระกูลนั้นด้วย

4. **โหวงเหว่ยโจ้ย** การไหว้เจ้าในวันที่ 5 เดือน 5 หรือเดือน 5 ขึ้น 5 ค่ำ ตามปฏิทินจีน ซึ่งคนไทยจะรู้จักกันในเทศกาล ไหว้ขนมจ่าง หรือปักจ้ง ชาวจีนคลองดำเนินส่วนใหญ่ เกือบทุกบ้านจะทำขนมจ่างเอง หรือเรียกว่า ผูกขนมจ่าง ขนมจ่างของชาวจีนคลองดำเนิน มี 2 แบบ คือ ขนมจ่างหวาน กับ ขนมจ่างเค็ม ขนมจ่างหวานจะทำด้วยข้าวเหนียวเป็นท่อนเล็กๆ ท่อสี่เหลี่ยมๆ รับประทานกับน้ำตาลทราย สำหรับขนมจ่างเค็มหรือปักจ้ง จะทำจากข้าวเหนียวมีส่วนผสมประกอบด้วย หมู เห็ดหอม กุ้งแห้ง ถั่วลิสงหรือเมล็ดบัว ไข่เค็ม และเครื่องเทศ

5. **ก้วยโจ้ย** การทำบุญทิ้งกระดาษ จะทำพิธีในเดือน 7 ขึ้น 7 ค่ำ ชาวจีนเชื่อว่า เดือนนี้จะเป็นเดือนที่นรกภูมิปลดปล่อยดวงวิญญาณมาส่วนบุญในโลกหรือประตูนรกเปิด ตามตัว ศาลเจ้าใหญ่ๆ หรือวัดจีน จะทำพิธี ซิโกว หรือ พิธีทิ้งกระดาษให้วิญญาณชาวจีน คลองดำเนินสะดวก ส่วนใหญ่จะไม่ยอมขาดพิธีนี้ เพราะถือว่าเป็นการทำบุญทั้งสองภพ คือ ให้ทั้งคนตายและคนเป็น กล่าวคือ จะมีพิธีกรรมสวดเชิญดวงวิญญาณโดย พระจีน และ เป็นพิธีทำอุทิศบุญกุศลให้วิญญาณหลังจากนั้น ก็จะเป็นการแจกทานแก่ผู้ยากไร้ อันได้แก่ข้าวของเครื่องใช้ และ ให้ทานที่เป็นข้าวปลาอาหาร

6. **ตงจ้งโจ้ย** หรือ ไหว้เจ้าวันสารทจีน เดือน 7 ขึ้น 15 ค่ำ ตามปฏิทินจีน นอกจากไหว้เจ้าแล้ว วันนี้ยังเป็นวันไหว้บรรพบุรุษ ด้วยอีกวัน การไหว้สารทจีนของชาวจีน คลองดำเนินสะดวกมีการไหว้ 3 ชุด คือ

ไหว้เจ้าที่ จะทำการไหว้ในช่วงเวลาเช้า ของที่ใช้ในการไหว้จะประกอบด้วย อาหารคาว อาหารหวานและผลไม้ ผลไม้ที่ขาดไม่ได้ในการไหว้ทุกครั้งคือส้ม นอกจากนั้น ยังประกอบด้วยขนมเซ่ง ขนมเทียน

ไหว้บรรพบุรุษ จะทำการไหว้ในช่วงสายก่อนเที่ยงวัน ของที่ใช้ในการไหว้จะประกอบด้วย โหวงแซ (โหวงแซ คือ สิ่งมีชีวิตห้าอย่าง ได้แก่ เป็ด ไก่ หมู ปลาหมึกแห้ง และไข่) หรือซาแซ (สิ่งมีชีวิตสามอย่าง) พร้อมด้วยอาหารคาว อาหารหวาน และผลไม้ บางทีจะมีการไหว้เหล้า หรือน้ำชา ด้วย

ไหว้อ้อเฮียตี๋ หมายถึงผีไม่มีญาติ ได้แก่ผีบรรพบุรุษที่เข้ามาบุกเบิกตั้งรกรากในประเทศไทย จะทำการไหว้ในช่วงบ่าย ของไหว้ประกอบด้วย เป็ด ไก่ การไหว้อ้อเฮียตี๋ จะทำการไหว้กลางแจ้ง หรือนอกชายคาบ้าน ข้อสังเกตประการหนึ่งจากการลงพื้นที่วิจัยพบว่าการไหว้ผีไม่มีญาติทั้งในช่วงตรุษจีนและช่วงสารทจีน จะพบว่าสองฝากฝั่งคลองที่เป็นบ้านชาวจีน จะนิยมไหว้ผีไม่มีญาติ บริเวณนอกชานหน้าบ้านริมคลอง ซึ่งก่อให้เกิดความสวยงามที่น่าแปลกตาอีกประการหนึ่งของวิถีชีวิตชาวจีนริมคลองดำเนินสะดวก

7. **เป็ยเขียน** หรือการไหว้ เทพเขียนทั้งแปด จะมีการไหว้ในเดือน 8 ขึ้น 8 ค่ำ หรือวันที่ 8 ของเดือน 8 ตามปฏิทินจีน จะทำพิธีไหว้ตามศาลเจ้าประจำตระกูล

8. **ตงซิวโจย** หรือ ประเพณีการไหว้พระจันทร์ ในเดือน 8 ขึ้น 15 ค่ำ หรือวันที่ 15 ของเดือน 8 ตามปฏิทินจีน ของที่จะใช้ในพิธีไหว้พระจันทร์ที่สำคัญจะประกอบด้วย ขนมไหว้พระจันทร์ ต้นอ้อย และโคมไฟ นอกนั้นอาจมีแป้งผัดหน้าหรือของสวยงามของผู้หญิง การไหว้พระจันทร์จะไหว้ในช่วงกลางคืนบริเวณกลางแจ้ง สมัยก่อนชาวจีนคลองดำเนินสะดวกนิยมไหว้พระจันทร์กันบริเวณนอกชานริมน้ำ มีการตกแต่งประดับประดา โต๊ะไหว้ อย่างสวยงาม ผู้สูงอายุในคลองดำเนินสะดวกเล่าให้ฟังว่า

“เมื่อก่อนสมัยป่าสาว ๆ เวลาไหว้พระจันทร์ ก็จะมีหนุ่มสาวพายเรือไปชม คนจีนไหว้พระจันทร์กันสองฝั่งคลอง เขาแต่งประดับไว้อย่างสวยงาม แต่เดี๋ยวนี้หาดูได้ยากแล้ว เขาย้ายไปไหว้หลังบ้านกันหมด ตั้งแต่ถนนตัดเข้ามาถึง คนแปลกหน้ามันเยอะ เขากลัวกัน ”

แม้วันเวลากับการพัฒนาจะเปลี่ยนผันให้วิถีริมคลองบางอย่างเปลี่ยนไป หากแต่พิธีกรรมที่ยังฝังแน่นกับวิถีชีวิตชาวจีนนั้นยังคงเหมือนเดิม

9. **เก้าโหวยเจ** หรือเทศกาลกินเจ เริ่มในเดือน 9 ขึ้น 1 ค่ำ หรือวันที่ 1 เดือน 9 ตามปฏิทินจีน ระยะเวลาของการกินเจ ชาวจีนดำเนินสะดวกจะใช้เวลาประมาณ 10-15 วัน แล้วแต่ความสะดวกของผู้ถือศีลกินเจ

ก่อนหน้าเทศกาลกินเจ 1-2 วัน ชาวจีนคลองดำเนินสะดวก ทุกบ้านจะทำพิธีล้างคร้ว หรือชำระข้าวของเครื่องใช้ในการประกอบอาหาร เพราะตลอดระยะเวลา 1 ปี เครื่องใช้ที่ประกอบอาหารนั้นได้ ประกอบอาหารขอ หรืออาหารที่มีเนื้อสัตว์เป็นส่วนประกอบ ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกเชื่อว่าถ้าไม่ล้างคร้ว เมื่อประกอบอาหารเจ จะเป็นอาหารเจที่ไม่บริสุทธิ์ บางครอบครัวที่เคร่งครัดในพิธีนี้มาก จะแยกเครื่องประกอบอาหารไว้สำหรับทำอาหารเจต่างหาก และจะไม่นำมาใช้ปะปนกันแม้ว่าเทศกาลกินเจจะเสร็จสิ้นไปแล้วก็ตาม

การล้างห้องกับเทศกาลกินเจ

ก่อนวันกิน 1 วัน ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกจะทำพิธีล้างห้อง กล่าวคือ งดการบริโภค อาหารขอ หรืออาหารที่ทำจากเนื้อสัตว์ และเริ่มรับประทานเจก่อนเทศกาล ก่อน 1 มื้อ หรือ 1 วัน ทั้งนี้เชื่อว่า เป็นการขับพิษจากอาหารขอออกจากร่างกายก่อน

2) การกินเจ การกินเจแท้จริงนั้น นอกจากจะเป็นการงดอาหารประเภทเนื้อสัตว์แล้ว ยังถือว่าเป็นการรักษาสุขภาพ ร่างกายของตนในการงดบริโภคเนื้อสัตว์ด้วย นอกจากนี้การกินเจยังไม่รับประทานผักที่มีกลิ่นฉุน ได้แก่ กระเทียม หัวหอม กุยช่าย หลักเกียว และใบยาสูบ นอกจากนี้ในระหว่างการกินเจ ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกส่วนใหญ่นิยมนุ่งขาวห่มขาว รักษาศีลและชำระจิตใจให้สะอาดด้วย

3) ประเพณีการเย็บมดตัว สองฝากฝั่งคลองดำเนินสะดวก ประกอบ ด้วยโรงเจ โดยประมาณ 10 โรง ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในเขตดำเนินสะดวกพื้นที่จังหวัดราชบุรี อัน ได้แก่

- โรงเจทรงจี้ตั้ง
- โรงเจฮะยี่ตั้ง
- โรงเจฮือฮักตั้ง
- โรงเจเฮียงหลี่ตั้ง
- โรงเจฮือฮักตั้ง
- โรงเจท่งเฮงตั้ง
- โรงเจฮะซุ่นตั้ง
- โรงเจจินเซ่งตั้ง
- โรงเจไหล่เก็กตั้ง
- โรงเจไท่เอ็กตั้ง
- โรงเจสาปอกง
- โรงเจเม่งซวงเซ่งตั้ง

เมื่อมีโรงเจในคลองดำเนินสะดวกมาก จึงเกิดประเพณี ก๊วยตั้ง หรือ ประเพณี การเย็บมดตัว หรือการไหว้สัจจกร โดยใช้เรือเป็นพาหนะ ในเทศกาลกินเจ

ระยะเวลาของการเย็บมดตัว

การเย็บมดตัว จะเริ่มตั้งแต่วันแรกของเทศกาลกินเจ คือ วันที่หนึ่ง สอง สี่ และ ห้า ของเทศกาลกินเจ สำหรับวันที่ สาม หก และ เก้า ของการกินเจ จะงดเย็บมดตัว เนื่องจาก แต่ละโรงเจจะมีพิธี เจดี หรือ พิธีการไหว้เจ้า ของโรงเจที่ผู้กินเจสังกัดอยู่

การเย็บมดตัวคู่มิตร

การเย็บมดตัวแบบคู่มิตร คือการรับตัวคู่มิตร ถ้าตัวใด ตัวหนึ่งเป็นตัวคู่มิตรกับอีกตัวหนึ่ง เวลาเย็บมดตัว ผู้กินเจก็จะไปไหว้เจ้าที่ตัวคู่มิตรของตนให้ตรงกับเวลาเที่ยง เจ้าของตัวจะเป็นเจ้าภาพจัดอาหารเจให้รับประทาน ครั้นวันต่อมา ตัวคู่มิตรที่เคยเป็นเจ้าภาพจัดอาหารก็จะกลับไปเย็บมดตัวคู่มิตรของตนในเวลาเที่ยง เป็นการแลกเปลี่ยนกันเป็นเจ้าภาพเลี้ยงอาหารเที่ยงนั่นเอง

4) การทิ้งกระดาษ ในวันที่ 8 หรือ 9 ของเทศกาลกินเจ ชาวจีน คลองดำเนินสะดวกจะจัดให้มีพิธีแจกทานหรือเรียกว่า พิธีทิ้งกระดาษ โดยให้พระสงฆ์จีนเป็นผู้ทำ พิธี ถ้าพิธีเป็นขนาดเล็กจะเรียกว่า มงซัวซีเจี๊ยะ และถ้าทำพิธีขนาดใหญ่จะเรียกว่า พิธีหยู่แค

เหนียมเช่า พิธีทิ้งกระจาดในเทศกาลกินเจของชาวจีนคลองดำเนินนี้ จะทำการเสกพืชพรรณ ัญญาหาร ให้เพิ่มพูนมากขึ้นและส่งไปให้แก่วิญญาณที่ไร้ญาติ เมื่อพิธีทิ้งกระจาดเสร็จก็จะทำ การแจกทานให้แก่ผู้ยากไร้ โดยจะแจกเครื่องดำรงชีวิตตลอดจนข้าวสารอาหารแห้ง

5) การส่งกิวอ้วงฮกโจ้ว ช่วงเวลาเช้าของวันที่ 10 ของเทศกาล กินเจ ตั้วหรือศาลเจ้าจะทำพิธีส่งองค์กิวอ้วงฮกโจ้ว กลับสู่สวรรค์ และนับว่าเป็นการสิ้นสุดของ เทศกาลกินเจ

สำหรับชาวจีนคลองดำเนินสะตวกบางคนที่จะศรัทธาในการถือศีลกินเจ ก็จะทำถือศีลกินเจต่ออีกประมาณ 2-3 วัน

10. สารทขนมบัวลอย หลังจากเทศกาลกินเจสิ้นสุดไม่นาน

ชาวจีนคลองดำเนินสะตวก ก็จะทำขนมบัวลอยไหว้เจ้า เรียกกันว่า สารทขนมบัวลอย โดยชาว จีนคลองดำเนินสะตวก เชื่อว่าการไหว้เจ้าด้วยขนมบัวลอย จะนำความสมบูรณ์ในชีวิตมาให้

11. เชีย แซง การไหว้เชียแซง หรือ การไหว้ขอบคุณพระเจ้า จะ กระทำกันช่วงใกล้สิ้นปี การไหว้เชียแซง นี้ จะทำพิธีไหว้ เฉพาะ บางคนที่เป็นบานศาลกล่าวให้ เจ้าช่วยเหลือ เมื่อถึงสิ้นปีจึงต้องทำพิธีแก้บน

12. ไหว้ส่งเจ้า การไหว้ส่งเจ้าขึ้นสวรรค์ ในเดือน 12 ของ ปฏิทินจีน ทั้งนี้เพราะ ช่วงตลอดทั้งปี ตั้งแต่ตรุษจีน ได้อันเชิญเจ้าลงมาจากสวรรค์เพื่อทำพิธี ต่างๆ

ชิว อิด จับ โห้ว คือการไหว้เจ้าทุกวันพระ ชาวจีนคลองดำเนิน สะตวกจะไหว้เจ้าทุกวันพระ โดยจะกระทำตลอดทั้งปี ของไหว้จะประกอบด้วย น้ำชา ส้ม หรือ ผลไม้มงคลอื่นๆ

ภาษาและการแต่งกาย

จากการวิจัยพบว่า ชาวจีนคลองดำเนินสะตวกทุกคนจะพูดและฟังภาษา จีนได้ สำหรับการอ่านและเขียนตัวอักษรจีนนั้น ก็ยังพบว่ามีผู้สามารถอ่านและเขียนภาษาจีนได้ อยู่มาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งร้านค้าที่เป็นชาวจีน ที่มีอยู่เป็นจำนวนมากริมคลองดำเนินสะตวก จะ ใช้ภาษาจีนที่เป็นมงคลในการตั้งชื่อร้าน

ภาษากับการศึกษา

จากการศึกษาวิจัยพบว่า มีโรงเรียนสอนภาษาจีนตั้งอยู่ริมคลองดำเนินสะดวก บริเวณเขตหลักสาม ซึ่งพบว่ามีลูกหลานชาวจีนจำนวนมากนิยมเรียนที่โรงเรียนแห่งนี้

การแต่งกาย

ชาวจีนคลองดำเนินสะดวกรุ่นเก่าส่วนใหญ่ จะนิยมใส่เสื้อจีน กางเกงจีน และ ประดับเครื่องประดับด้วยหยก หากแต่การแต่งกายดังกล่าวไม่เป็นที่นิยมกับชาวจีนคลองดำเนินสะดวกรุ่นใหม่

วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารของชนชาติไตทรงดำ

ไตทรงดำหรือไทยทรงดำหรือลาวไซ่งะคลองดำเนินสะดวก ย้ายถิ่นฐานมาจากเพชรบุรี เข้ามายังเขตพื้นที่ต่างๆในจังหวัดราชบุรี จากการวิจัยพบว่า ชนชาติลาวที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานบริเวณคลองดำเนินสะดวกเป็นกลุ่มเชื้อชาติลาวไซ่งะ โดยอพยพอยู่บริเวณคลองซอยระหว่างพื้นที่คลองดำเนินสะดวก เขตหลักสี่ หลักห้า และหลักหก การอพยพเข้ามาของชนชาติลาวไซ่งะย่นำวัฒนธรรม วิถีความเชื่อ ประเพณีต่างๆ เป็นส่วนสำคัญในการดำเนินชีวิต จากการวิจัยพบว่า แม้วัฒนธรรมของชาวไตทรงดำริมคลองดำเนินสะดวกในปัจจุบันจะถูกปรับเปลี่ยนและบางอย่างเลือนหายไปบ้างหากแต่ ขนบธรรมเนียมบางประการที่สำคัญก็ยังคงอยู่ และถูกรักษาอย่างแนบแน่นในวิถี ประเพณีและพิธีกรรมแห่งชีวิตของไตทรงดำริมคลองดำเนินสะดวก ดังนี้

พิธีกรรมกับการแต่งกายของไทยทรงดำ

การแต่งกายของไทยทรงดำมีหลายแบบ แต่ละแบบจะใช้ในพิธีกรรมต่างๆ กันไป

ชาย

กางเกงของชายทรงดำ ชายทรงดำจะสวมสังวาลี่ สังวาลี่ มีลักษณะกางเกงชายาวมีชายาวถึงตาตุ่ม ทำด้วยผ้าฝ้ายทอ ตัดเย็บด้วยมือ ย้อมด้วยคราม หรือ ส้อมเป็นสีดำ

เสื้อ เสื้อของชายจะแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่ใช้ในงานพิธีทั่วไป และใช้ในงานพิธีใหญ่ๆ

เสื้อ ที่ใส่ในงานพิธีทั่วไป เรียกว่า เสื้อชอน ลักษณะเป็นเสื้อแขนยาวทรง กระบอก เสื้อเข้ารูป ผ่าน้ำตาลอดติดกระดุมเงิน ลักษณะ กระดุมเป็นยอดแหลมและมีลวดลาย จะติดกระดุมตั้งแต่คอเสื้อเรียงกันลงไปประมาณ 10-20 เม็ด ตัดเย็บเป็นเสื้อเข้ารูป คอตั้งไม่มีปก ลักษณะคล้ายคอจีน มีผ้าเสริมตะเข็บทั้งสองข้างใต้เอว ให้ชายเสื้อถ่างออกตรงรอยผ่า

เสื้อที่ใช้ในงานพิธีกรรมสำคัญ หรือ พิธีการใหญ่ เรียกว่า เสื้อฮี มักจะ ใช้ในพิธีเสนเรือน แต่งงาน งานศพ ลักษณะเสื้อตัดเย็บด้วยผ้าฝ้ายสีดำตกแต่งด้วยผ้าไหมชิ้น เล็กๆ สีแดง ส้มหรือเหลือง ขาว และเขียว บริเวณชายเสื้อ ปลายแขนใต้รักแร้และเหนือรอยผ่า ทั้งสองด้าน ตัวเสื้อคลุมยาวถึงเข่า ผ่าน้ำบายทับทางซ้ายทั้งลำตัว ที่วงคอเสื้อจะถักรัดกุมไว้ หนึ่งเม็ด กระดุมเสื้อถักด้วยผ้าสอดขัดไว้ที่รัดกุม อีกแห่งหนึ่งติดรัดกุมและกระดุม เสื้อเหนือเอว เล็กน้อย เสื้อฮีมีลูกกระดุมและรัดกุมเพียงสองแห่งเท่านั้น แขนเสื้อยาวแคบ ด้านในของเสื้อฮี ชายเสื้อจะมีการตกแต่งสีสันหลายหลากสี

พิธีกรรมกับการนุ่งหม้อฮี

ประเพณีของไตทรงดำ จะนุ่งหม้อฮีในพิธีกรรม งานต่างๆ ต่างกัน กล่าวคือ งานมงคลต่างๆ ใช้ด้านที่มีสีดำนุ่งหม้อ งานอวมงคลเช่น งานพิธีศพ ใช้ด้านที่มีสีสรรค์ ตกแต่งด้วยผ้าไหมชิ้นเล็กๆ ชาวไตทรงดำ ถือว่าหากนุ่งหม้อผิดแบบลัทธิ จะถูกตำหนิติเตียนและ เป็นการลบหลู่ อาจยังผลให้การกระทำดังกล่าวเป็นการทำให้อายุสั้นลงได้

สำหรับเสื้อผ้านุ่งหม้อของชายที่ไม่ได้ใช้สำหรับพิธีกรรม ชายจะใส่เสื้อ ธรรมดา และสวมสังวเล้นหรือสังวคอม ลักษณะเป็นกางเกงขาสั้นปลายขาแคบ เรียวยาวแคได้ เข่า ขอบกางเกงส่วนเอวกว้างแบบกางเกงจีน หากแต่จากการวิจัยพบว่า ปัจจุบันพบว่าไม่มีการ สวมสังวเล้นหรือสังวคอม ของชาวไตทรงดำริมคลองดำเนินสะดวก หากแต่ ยังคงปรากฏเพียงชุด ฮี ที่ชายไตทรงดำทุกคนต้องมีเพื่อใช้เฉพาะคราวมีพิธีกรรมสำคัญต่างๆ ของกลุ่มชนชาติเท่านั้น

หญิง

ผ้าชิ้น การแต่งกายของหญิงไตทรงดำจะสวมผ้าชิ้น หรือผ้าถุงพื้นดำ มี ลายเส้นสีขาวขนาดเล็กๆ ยาวตามแนวตั้ง สีขาวหรือฟ้าอ่อน

ชนิดของผ้าชิ้น

ชนิดแรก คือผ้าชิ้นตาหยี ผ้าชิ้นตาหยีมีลักษณะ เส้นใยไหมล้วน ใช้ ด้ายยืนหรือที่เรียกว่าซัง ด้ายพุ่งก็ใช้เส้นด้ายใยไหม ทอสลัสีขาวครามหรือฟ้าอ่อน ผ้าชนิดนี้ เป็นผืนผ้าชนิดชั้นดี มีความงดงามมาก

ชนิดที่สอง เป็นผืนผ้าคุณภาพลดลงมาจากชนิดแรก โดยใช้เส้นด้าย ไหมทอกับผ้าฝ้าย โดยใช้ด้ายไหมเป็นเส้นยืน ด้วยพุ่งเป็นด้ายฝ้าย ทอสลัสีขาวคราม

ชนิดที่สาม ชนิดนี้เป็นการทอโดยใช้ฝ้ายล้วนทั้งผืน ด้ายพุ่งสีดำสลับลายขาวคราม ฝ้ายชนิดนี้ใช้นุ่งห่มประจำวัน เพราะผ้าฝ้ายเป็นผ้าหนา และรักษาง่ายกว่าผ้าไหม

ความหมายของลวดลายผ้าซิ่น

จากลวดลายผ้าซิ่น บ่งบอกถึงความหมายและความเชื่อใตทรวงดำ ลายเส้นใหญ่คู่กัน หมายถึง ชาวไทยกับชาวลาว เคยเป็นพี่น้องกัน ลายเส้นเล็กหรือเส้นใหญ่เดี่ยว หมายถึง การแยกย้ายจากกัน

ส่วนประกอบของผ้า

ผ้าซิ่นหนึ่งผืนจะประกอบด้วยผ้า 3 ชั้นต่อกัน คือ

หัวซิ่น จะอยู่ท่อนบนสุด เป็นผ้าสีดำล้วนไม่มีลวดลาย ยาวประมาณ 30 เซนติเมตร

ตัวซิ่น จะเย็บติดกับหัวซิ่น มีพื้นสีดำลายสีขาวเป็นทางลงเป็นเส้นกว้างประมาณ 0.1 เซนติเมตร ถึง 0.5 เซนติเมตร ลายเส้นสีขาวห่างกันประมาณ 2.5 ถึง 5 เซนติเมตร สลับกันระหว่างเส้นใหญ่กับเส้นเล็ก

ตีนซิ่น ตีนซิ่นจะอยู่ชั้นล่างสุดต่อจากตัวซิ่นกว้าง 2.5 เซนติเมตร ลักษณะเป็นผ้าแถบมีลวดลายละเอียด เป็นทางสีขาวยาวตลอดเส้น 2 ถึง 3 ทาง

ผ้าซิ่นกับสัญลักษณ์แห่งการไว้ทุกข์

หญิงใตทรวงดำที่แต่งงานแล้วหากสามีตาย จะต้องเลาะส่วนที่เป็นตีนซิ่นออก เพื่อเป็นการไว้ทุกข์ และเมื่อไว้ทุกข์ครบกำหนดหรือออกทุกข์ก็จะนำตีนซิ่นกลับมาเย็บติดใหม่อีกครั้ง

วิธีนุ่งซิ่น

การนุ่งผ้าซิ่นจะเป็นแบบการนุ่งเฉพาะของใตทรวงดำ กล่าวคือ ใช้มุมผ้าทางซ้ายและมุมผ้าทางขวาพันทบกัน ตรงกลางจะแหวกเป็นฉาก มุมแหลมที่ผ้าบรรจบกัน หักพับลงล่าง แล้วใช้เข็มขัดเงินขัด ชายผ้าซิ่นจะคลี่ออกทำให้ชายผ้าซิ่นด้านหน้าเผยออกสูงกว่าด้านหลัง

เสื้อ

เสื้อของหญิงใตทรวงดำ มี 2 แบบคือ เสื้อก้อมและเสื้อฮี

เสื้อก้อม เป็นเสื้อผ้าฝ้ายสีดำ มีลักษณะเป็นเสื้อแขนยาวทรงกระบอก ตัวเสื้อเข้ารูป คอตั้งผ่าหน้าตลอด และติดกระดุมเงินเรียงกันประมาณ 10 เม็ด สำหรับใช้ในโอกาสต่างๆ หากแต่เมื่อมีการประกอบพิธีกรรมสำคัญต่างๆ อันได้แก่ งานแต่ง งานศพ พิธีเส่นเรือน การไปเล่นการ เล่นคอน โยนลูกช่วง หญิงใตทรวงดำจะต้องใช้เสื้อฮี

เสื้อฮี เสื้อฮีเป็นเสื้อสำคัญประจำตัวหญิงใตทรวงดำที่หญิงใตทรวงดำทุกคนจะต้องมีและเก็บรักษาไว้เพื่อใช้ในพิธีกรรมสำคัญต่างๆ ตั้งแต่เกิดจนตาย เสื้อฮีเป็นเสื้อผ้าฝ้าย

สีด้าทั้งตัว มีลักษณะเส้นคลุมยาวถึงเข่า แขนยาวกว้าง คอแหลม ที่สาบเส้นเป็นไหมสีด้ากว้าง 25 เซนติเมตร เนื้อขอบปลายแขนขึ้นมาประมาณ 5 เซนติเมตร มีลวดลายรอบแขนทำด้วยชิ้นผ้าไหมสีด้าต่างๆ จากด้านหน้าของตัวเสื้อ จากไหล่ลงมาถึงหน้าอก โดยประดับลวดลายชิ้นผ้าไหมสีแดง เหลือง เขียว ขาว เป็นแถบลงมารูปสามเหลี่ยม ฐานกว้าง 3.75 เซนติเมตร สูงประมาณ 20 เซนติเมตร เย็บยอดแหลมติดตะเข็บผ่า ด้านในตัวของเสื้อประดับลวดลายด้วยชิ้นผ้าสีต่างๆ ตรงบริเวณ สาบหน้า ปลายแขน ตะเข็บ และชายล่างของเสื้อ

นอกจากเสื้อทั้ง 2 แบบของหญิงไตทรงดำยังมีการแต่งกายอีกแบบคือ ผ้าแถบคาดหน้าอก หรือเรียกว่า ผ้าฮ้างนม

ผ้าฮ้างนม หรือผ้าแถบคาดอก มีลักษณะเป็นผ้าแถบยาวประมาณ 2 เมตร กว้างประมาณ 50 เซนติเมตร สำหรับรอบหน้าอกผู้หญิง โดยมีผ้าเปียว คล้องคอ

ผ้าเปียว ลักษณะคล้ายผ้าสไบ ใช้ห่มเวลาออกงาน ที่ไม่ใช่พิธีกรรมใหญ่ ผ้าเปียว แบ่งเป็น 3 ชนิด คือ

ผ้าเปียวสีด้า เป็นผ้าพื้นสีด้า ปักลายขอ สองข้างของผืน กว้างประมาณ 20-30 เซนติเมตร ยาวประมาณ 150 เซนติเมตร สมัยก่อนผ้าเปียวชนิดนี้ จะเป็นผ้าห่มคล้องคอของหญิงที่แต่งงานมีครอบครัวแล้ว

ผ้าเปียวเปาะ คือ ผ้าแถบย้อมสี ปลายของผ้าแถบจะปักเป็นลวดลายต่างๆ สลับสี

ผ้าเปียวปูย คือผ้าแถบย้อมสี เช่นเดียวกับผ้าเปียวเปาะ หากแต่ต่างกันที่ปลายของผ้าแถบ ไม่มีปักลวดลาย แต่จะปล่อยชายเส้นด้ายแทน

จากการวิจัยพบว่า ในปัจจุบันหญิงไตทรงดำคล่องดำเนินสะดวกไม่มีการนุ่งห่มหรือแต่งกายแบบดังกล่าว คงปรากฏเพียงการสวมใส่เสื้อฮี เพื่อใช้ในพิธีกรรมต่างๆ ของไตทรงดำเท่านั้น หากแต่การแต่งกายอื่นที่ใช้ในชีวิตปัจจุบันได้ปรับเปลี่ยนตามความทันสมัยแห่งกาลเวลา

ศิลปะการแต่งผม สัญลักษณ์กับช่วงไตทรงดำ

ในช่วงแต่ละวัยของไตทรงดำ จะมีการไว้ผม และ แต่งผม ในแบบต่างๆ กัน คือ

ทรงผมเอี่ยมไหล่ สำหรับหญิงไตทรงดำเริ่มเข้าสู่วัยสาว

ทรงผมสับปั้น สำหรับหญิงไตทรงดำอายุประมาณ 15 ปี ลักษณะ ผมยาวแล้วพับปลายผมสับหัวไว้ท้ายทอย

ทรงผมจุก สำหรับหญิงไตทรงดำอายุประมาณ 15 ปี ลักษณะเป็นผมกระบังไว้ข้างหน้า ข้างหลังถักเป็นเปีย

ทรงผมขอดกะตอก สำหรับหญิงโตทรงดำอายุประมาณ 16-17 ปี
ลักษณะผมยาว ผูกผมแบบผูกเชือกเงื่อนตายแล้วเอาชายผมไว้ข้างขวา

ทรงผมยอดชอย สำหรับหญิงโตทรงดำอายุประมาณ 17-18 ปี ลักษณะ
ผมยาว ผูกผมแบบเชือกเงื่อนตาย แต่เอาชายผมไว้ข้างซ้ายทำผมเป็นโบว์ 2 ซ้าง

ทรงผมปั้นเกล้าชอย สำหรับหญิงโตทรงดำอายุประมาณ 19-20
ลักษณะผมยาว ผูกผมเหมือนผูกเนคไทหูกะต่าย แต่มีหางยาวออกมาทางด้านขวา

ทรงผมปั้นเกล้าถ้วน สำหรับหญิงโตทรงดำอายุ 20 ปีขึ้นไป ลักษณะผม
ยาว ม้วนเป็นกลุ่มไว้ข้างหน้า และไม่มีหางผม

นอกจากนี้ยังพบว่า แบบผมยังเป็นสัญลักษณ์ที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมไว้
ทุกข์ด้วย กล่าวคือ ผมปั้นเกล้าตก จะเป็นแบบผมสำหรับไว้ทุกข์ของหญิงโตทรงดำที่สามีเสียชีวิต
ซึ่งขณะที่ศพสามียังทำพิธีอยู่ที่บ้านจะปล่อยทรงผมไม่ปั้นเกล้า ไม่แต่งเครื่องประดับ เพื่อ
เป็นการไว้ทุกข์และเมื่อเสร็จพิธีเผาเอาผีขึ้นเรือน หญิงม่ายโตทรงดำจะแต่งทรงผมปั้นเกล้าตก
กล่าวคือ การทำม้วนกลุ่มผมห้อยอยู่ที่ท้ายทอย

ข้อสังเกตจากการวิจัยพบว่า ปัจจุบัน ชาวโตทรงดำรุ่นลูกหลานอายุตั้ง
แต่ 60 ปีลงไปไม่มีการตกแต่งทรงผมแบบดังกล่าวด้วย เหตุผลที่ว่าไม่เป็นที่นิยมประกอบกับสภาพ
สังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้น ศิลปะการเกล้าผมจะพบกับหญิงโตทรงดำดำเนินสะดวกในช่วง
อายุ 60 ปีขึ้นไป ซึ่งปัจจุบันหาพบได้ยาก

เครื่องประดับหญิงโตทรงดำ

เครื่องประดับของหญิงโตทรงดำจะสวมใส่ทั้งในชีวิตประจำวันและงาน
พิธีการต่างๆ ยกเว้น พิธีการตายจะไม่สวมใส่เครื่องประดับจนกว่าจะออกทุกข์ จากการวิจัยพบว่า
การสวมใส่เครื่องประดับของหญิงโตทรงดำปัจจุบันจะหายากและจะใส่เฉพาะเข้าร่วมงานพิธี
กรรมสำคัญๆ เท่านั้น เครื่องประดับของหญิงโตทรงดำคลองดำเนินสะดวก จึงถูกเก็บรักษาไว้ใน
แต่ละครอบครัวทรงดำซึ่งถือว่าเป็นสมบัติหายากของครอบครัว มากกว่าจะนำมาใส่ประดับกัน
อย่างจริงจัง

เครื่องประดับหญิงโตทรงดำของแท้จะทำด้วยเงินบริสุทธิ์ หรือเงินร้อย
เปอร์เซ็นต์ ได้แก่ เข็มขัด กำไลข้อมือ กำไลข้อเท้า ต่างหู และ ปิ่นปักผม

ต่างหู หรือ โตทรงดำเรียกว่า เต้าหู ทำด้วยเงินตีเป็นแผ่นลักษณะคล้าย
จานแบน เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 3 เซนติเมตร สลักลวดลายคล้ายดุนหรือคล้ายเกสรดอกไม้
มีก้านสำหรับสอดใส่ช่องหู และมีหมุดขันให้แน่นแนบกับใบหู

กำไลมือ ทำจากเงินบริสุทธิ์ คู่หนึ่งหนักสี่ถึงหกบาท ลักษณะตีรีดยาว เรียวหัวท้าย แล้วขอให้เป็นวงซ้อนกัน สลักลวดลายทั้งสองข้าง กำไลมือเป็นเครื่องประดับของ หญิงสาว หรือหญิงมีเรือนแล้ว ในงานพิธีเสน หรืองานมงคล จะนิยมสวมใส่กำไลมือ

กำไลคอ ทำด้วยเงินลักษณะขดเป็นวงเข้าหากัน ทำขอสับเกี่ยวกันไว้ ถ้าวัดหัวท้ายเรียว ตรงกลางกลมพองใหญ่กว่าหัวท้าย น้ำหนักตั้งแต่หนึ่งบาทขึ้นไป กำไลคอจะ ใช้กับช่วงวัยเด็กหญิงและชาย เท่านั้น

กำไลเท้า ทำจากเงิน ลักษณะคล้ายกำไลข้อมือ หัวท้ายเรียวแล้วขด เข้าหากัน ปลายของหัวท้ายกำไล ทำเป็นปมยอดแหลมเหมือนดอกผักนึ่ง ไม่มีลวดลาย กำไล เท้านี้เป็นเครื่องประดับสำหรับเด็กชายและเด็กหญิง

สายสร้อย หรือสร้อยสะพาย ทำจาก กระจูดเงิน กระจูดทอง สลัก กับลูกเดือย นิยมใส่กันในหญิงสูงอายุ ที่มีฐานะดี

สายคาดเอว ทำด้วยเงิน ลักษณะแบบขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้สั่งทำ ปิ่นเสียบผม ทำด้วยเงินหรือทองคำ ลักษณะเป็นแท่งยาวแหลมเท่า ตะเกียบหรือเล็กกว่านั้น ไม่มีการตกแต่งลวดลาย

สำหรับข้าวของเครื่องใช้ใดทรงดำดำเนินสะดวกปัจจุบันไม่พบการใช้แล้ว

เชี่ยน พิธีกรรม ประเพณี และความเชื่อ

เชี่ยนมาจาก คำว่า เรือน ของคนไทย ก่อนจะกล่าวถึงความสำคัญของ เชี่ยน อันส่วนเกี่ยวข้องกับบรรพบุรุษและผีเรือน ผู้วิจัยขอทำความเข้าใจ ถึงการสืบสกุลก่อน

ผู้สืบสกุลหรือผู้สืบผี

ชิง หรือ สกุล ผู้ใดมาจากสกุลใดก็สืบสกุลนั้น บุตรชายจะเป็นผู้สืบสกุล หากมีบุตรหลายคน บุตรคนสุดท้ายจะเป็นผู้สืบทอดสกุลและได้เป็นเจ้าของบิดามารดา ผู้ สืบผีหรือผู้สืบสกุล จะมีบทบาทสำคัญในพิธีเสนเรือน ดังจะกล่าวต่อไปนี้

พิธีเสนเชี่ยน หรือพิธีเสนเรือน หมายถึง พิธีเซ่นไหว้ผีเรือน

ผีเรือน หมายถึง ผีบรรพบุรุษที่ได้เชิญมาไว้บนเรือน และเจ้าของบ้าน จัดห้อยมูมหนึ่งของห้อง เรียกว่า กะล้อห้อง อันหมายถึงห้องผีเชี่ยน

วรรณะของผี ชาวไททรงดำแบ่งวรรณะของผีออกเป็น 7 วรรณะ คือ ผีเรือนชั้นผู้ท้าว ผีเรือนชั้นแอมท้าว ผีเรือนชั้นผู้เพี้ย ผีเรือนชั้นผู้น้อย ผีเรือนชั้นผู้ซา ผีเรือนชั้นผู้โตตง ผีเรือนตองตะตะ หากแต่ปัจจุบันชาวไททรงดำรุ่นใหม่จะรู้จักผี และทำพิธี 2 วรรณะ คือ ผีเรือนชั้นผู้ท้าว หรือผู้ท้าว และ ผีเรือนชั้นผู้น้อย

ผีเรือนชั้นผู้ดี หรือผู้ทำ พิธีการเซ่นไหว้จะเซ่นด้วยเนื้อควายและเซ่นด้วยเหล้าก่อนข้าว

ผีเรือนชั้นผู้น้อย พิธีการเซ่น จะเซ่นด้วยเนื้อหมู และเซ่นด้วยข้าวก่อนเหล้า

การเซ่นไหว้วิญญาณบรรพบุรุษเป็นสิ่งสำคัญของลูกหลานฝ่ายชายของ ไตทรงดำ โดยจะต้องจัดพิธีเซ่นเซ่นไหว้ เพื่อให้วิญญาณบรรพบุรุษ ได้รับเครื่องเซ่นไหว้ ในรอบ 1 ปี สำหรับไตทรงดำคลองดำเนินสะดวกจะพบการทำพิธีนี้ทุกบ้านของไตทรงดำที่ผู้สืบสานเป็นชาย ซึ่งลูกหลานจะกำหนดจัดพิธีเมื่อใดเดือนใดก็ได้ ยกเว้น เดือนเก้าและสิบเพราะไตทรงดำเชื่อว่าผีเฮือนไปเฮาถน หมายถึงผีเรือนไปเฝ้าถน

ความเชื่อกับพิธีกรรม

การจัดพิธีเฮือน ชาวไตทรงดำมีความเชื่อว่า การจัดพิธีกรรมเฮือนเฮือน จะต้องจัดขึ้นทุกปี ทั้งนี้เพราะ เชื่อเรื่องในความกตัญญู ไตทรงดำเคารพผู้ใหญ่บิดาตาปู่ เมื่อท่านถึงแก่กรรมก็ต้องทำความเคารพวิญญาณท่านเหล่านั้น เสมือนผู้ศักดิ์สิทธิ์ การจัดพิธีเฮือนเฮือนจะทำให้วิญญาณบิดามารดาปู่ย่าตายายเป็นสุข และให้ความคุ้มครองป้องกันความเจ็บไข้ พิทักษ์รักษาทรัพย์สมบัติ บันดาลให้ทำมาหากินได้ดี ไตทรงดำ เล่าให้ฟังว่า

“ จัดพิธีเฮือนทุกปี เพราะถ้าไม่ทำคนในบ้านจะเจ็บป่วย พอจัดแล้วจะไม่เจ็บป่วย ครั้งหนึ่ง (หมายถึงการจัดพิธีแต่ละครั้ง) ก็สี่ห้าหมื่น แพงนะแต่ก็ต้องจัดไม่จัดไม่ได้ ”

ความเชื่อดังกล่าวก่อให้เกิดพิธีกรรมที่คงไว้อย่างไม่เสื่อมสลายในปัจจุบัน

การจัดพิธีเฮือน

การจัดพิธีเฮือน เริ่มตั้งแต่ กำหนดวันเมื่อกำหนดวันได้แล้วจึงไปทำการเชิญหมอเจ้าพิธีกรรม ซึ่งเป็นผู้รู้ในการจัดพิธีเฮือนเฮือน เจ้าผู้รู้หรือหมอในการทำพิธีของไตทรงดำเรียกว่า ผู้รู้ฮีด การเชิญผู้รู้ฮีดมาทำพิธีเซ่นไหว้ผีเรือน เจ้าของบ้านผู้ทำพิธีต้องนำหมากพลู ยาสูบ ไปทำการเชิญผู้รู้ฮีด สำหรับไตทรงดำพื้นที่ริมคลองดำเนินสะดวกพื้นที่ทำการศึกษาวิชาญ ผู้ที่ทำหน้าที่หมอผู้รู้พิธีที่เหลืออยู่อายุมากหรือไม่ก็ได้ตายจากไปเกือบหมดแล้ว การจัดพิธีเฮือนเฮือนของไตทรงดำพื้นที่ริมคลองดำเนินสะดวก ส่วนใหญ่จะไปเชิญผู้รู้ฮีดที่หมู่บ้านใกล้เคียง

พิธีกรรมกับการแต่งกายของผู้รู้ฮีด

ผู้รู้ฮีดหรือหมอเส่นเจ้าพิธีจะนุ่งหม้อตามแบบของไตทรงดำ คือ สวมใส่ชุดเสื้อฮี ช่างขาลี ถือพัดนก

วันเสนเฮือน

การจัดพิธีกรรมในวันเสนเฮือนจะเริ่มเวลาเช้ามีด ประมาณตีสาม เพื่อทำการฆ่าควาย หรือ ฆ่าหมู ถ้าเป็นผีผู้ดีก็ฆ่าควาย ถ้าเป็นผีผู้น้อยก็ฆ่าหมู ข้อสำคัญประการหนึ่ง ควายและหมูที่นำมาฆ่าต้องเป็นสัตว์ที่เจ้าของบ้านที่จะทำพิธีเลี้ยงไว้ เรียกว่า หมูเสน และจะต้องเป็นตัวผู้เท่านั้น เมื่อฆ่าเสร็จก็นำควายหรือหมูทั้งตัว หามขึ้นไปห้องกะล้อห้อง แล้วไหว้ด้วยมือเปล่า เพื่อบอกกล่าวกับผีเฮือน เอาควาย เอาหมู มาให้กิน จากนั้นจึงชำแหละเนื้อออกเป็นส่วนๆ แล้วนำไปต้มใส่กระบะพิธี กระบะพิธีนี้เรียกว่า ปานเผื่อน พร้อมกับเหล้าหนึ่งขวด ข้าวต้มมัด ข้าวเหนียวเปียก ขนมต้มแดงต้มขาว งาตัด เผือกมัน จันทริบ ผลไม้และหมากพลู

พิธีกรรมเสนเฮือน

การเริ่มพิธีกรรมเสนเฮือนจะเริ่มในตอนเช้าประมาณเจ็ดโมงเช้า เมื่อหมอบเสนเดินทางมาถึงบ้านงาน หมอบเสนจะต้องเข้าไปในห้องกะล้อห้อง ก่อนเริ่มพิธีญาติเจ้าของบ้านที่เป็นผีเรือนเดียวกันก็ต้องเข้ามาในห้อง นั่งล้อมปานเผื่อน และพร้อมกับยกปานเผื่อนขึ้น 3 ครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ 1 ยกปานเผื่อนขึ้นแค่ระดับเอว

ครั้งที่ 2 ยกปานเผื่อนขึ้นแค่ระดับอก

ครั้งที่ 3 ยกปานเผื่อนขึ้นเหนือศีรษะ

ถ้าปานเผื่อนมีสิ่งของมากและมีน้ำหนักมาก แสดงถึงความอุดมสมบูรณ์ มั่งคั่ง และความรักสามัคคีของลูกหลานที่มาช่วยกันในงานผีเรือนครั้งนี้ เมื่อเสร็จแล้ว ก็จะเป็นพิธีการ งามหมอบ คือ อาหารมือเช้าสำหรับ หมอบเสนและขณะเดียวกันก็จัดเลี้ยงอาหารผู้ที่มาร่วมพิธีเสนเรือนพร้อมกันด้วย สมัยก่อน อาหารช่วงงามหมอบ จะเป็นอาหารที่ทำด้วยเนื้อหมู หรือเนื้อควายทุกอย่าง แล้วแต่ว่าไหว้ผีประเภทไหนและที่ขาดไม่ได้คือวุ้นเลือดหมู แต่ปัจจุบันจากการวิจัยพบว่าได้มีการปรับเปลี่ยนลักษณะอาหารไปบ้างแล้วแต่โอกาส

พิธีเสน

หลังจากช่วง งามหมอบ เสร็จสิ้น ก็จะเป็นการทำพิธีกรรมของหมอบเสน ต่อ 4 ครั้ง

เซ่นไหว้ ครั้งที่ 1 เสนบั้งแปง

เซ่นไหว้ ครั้งที่ 2 เสนกำกอก

เซ่นไหว้ ครั้งที่ 3 เสนสองตับ

เซ่นไหว้ ครั้งที่ 4 เสนแก้มแฮ

การเสนครั้งที่หนึ่งถึงสาม เป็นการเสนด้วยอาหารคาว ได้แก่ ไก่ หมู สำหรับ ครั้งที่ 4 เซ่นไหว้ด้วยเหล้าและอาหารกับแก้ม

พิธีเซ่นไหว้ทั้ง 4 ครั้ง จะเสร็จสิ้นประมาณเที่ยง ต่อจากนั้นก็จะเป็นช่วง แลงหมอหรือแลงกลางเหือนคือการเลี้ยงอาหารกลางวันแก่หมอเสนและผู้ร่วมพิธี เมื่อเสร็จสิ้นช่วง แลงกลางเหือน ก็จะจัดทำพิธีต่ออีก 3 ครั้ง ดังนี้

เซ่นไหว้ครั้งที่ 1 เสนเหล่ากลาง

เซ่นไหว้ครั้งที่ 2 เสนลาแกง

เซ่นไหว้ครั้งที่ 3 เสนเหล่ากู่

การเซ่น 3 ครั้งสุดท้ายนี้เป็นการกล่าวลาผีบรรพบุรุษ การเชิญผีเรือน รับเครื่องเซ่น ดังกล่าวข้างต้น หมอเสนจะทำหน้าที่เรียกชื่อบรรพบุรุษที่มีอยู่ใน ปีบผีเรือน (ปีบผี เรือน คือ สมุดข่อยที่จดรายชื่อบรรพบุรุษที่ถึงแก่กรรมแล้ว) ให้มารับเครื่องเซ่นนั้นที่ละรายชื่อ โดยการจัดทำอาหารเป็นชิ้นเล็กๆ มีข้าวเหนียวหุ้ม เมื่ออ่านรายชื่อบรรพบุรุษ ชื่อใด หมอเสนจะ ใช้ตะเกียบคีบอาหารใส่เข้าไปทางรูเล็กๆ ข้างฝาบ้านที่เจาะไว้ เรียกว่า ฮูจองป่อง จนครบรายชื่อ ในปีบผีเรือน เมื่อเสร็จแล้ว ก็จะนำห่อข้าวเฮาแทน ปล่อยลงไปทางหน้าต่าง เพื่อมอบให้ผีบรรพ บุรุษทั้งหลายนำติดตัวไปแจกผีที่เป็นญาติที่ไม่ได้เข้าร่วมพิธีและถ้าเป็นเจ้าของจัดพิธีนี้ มีลูกสะใภ้ ใหม่ ก็จะทำพิธีมาเข้าหล้าเข้าผี คือ แนะนำลูกสะใภ้ใหม่ให้ผีเรือนรู้จักจะได้คุ้มครองรักษา

ก่อนจะสิ้นสุดเสนเหือน

หลังจากพิธีเสนต่างๆ หมดแล้ว หมอเสนหญิง จะเป็น ผู้จัดพิธีแลงฟาน เหือน หรือ จีไฟไหเข้า คือพิธีการเซ่นไหว้ที่ครัว ประตูหน้าต่างห้องกะล้อห้อง และบันไดบ้าน เพื่อให้ผีเหือนปกปักรักษาลูกหลานให้มีความสุขความเจริญ และจะเป็นพิธีมาหยาดมาฟาย คือ การร่วมฉลองกัน โดยหมอเสนแจกเหล้ากับเจ้าของบ้านและญาติให้ดื่มพร้อมกัน 6 ครั้ง คือ เหล้า ฟาย 4 ครั้ง เหล้าเสนเรือน 2 ครั้ง

ประเภทของการเสนเรือน

พิธีเสนเรือนในแต่ละห้องที่อาจแบ่งประเภทการจัดแตกต่างกันโดยการ เสนเรือนแต่ละประเภทมี ดังนี้

1. เสนเรียกขวัญหรือเสนขึ้นเสื่อ เป็นการเสนเพื่อให้ผู้ที่กำลัง เจ็บป่วยให้หายไข้ เพื่อให้ผีหรือเทวดานำขวัญของผู้ป่วยที่ตกหายกลับคืนมาสู่ตัว
2. เสนสะเดาะเคราะห์ เป็นพิธีเรียกขวัญผู้ที่มีเคราะห์ โดยเชื่อว่าเพราะ ผีอื่นทำให้ได้รับเคราะห์
3. เสนรับผีมด เป็นพิธีเสนให้ผีแม่มดเก่าแก่มาอยู่ด้วย คำว่ามดหมาย ถึง หมอที่ทำพิธี เป็นการรับมอบหรือครอบครองแก่ผู้รับทำหน้าที่แม่มดคนใหม่ หลังจากที่มีแม่มด คนเดิมได้สอนความรู้พิธีการแก่แม่มดคนใหม่แล้ว

4. เสนอฆ่าเกิด เป็นพิธีเสนฆ่าแม่เดิมของเด็กเมื่อแรกเกิดเพราะไต่ทรงดำเชื่อว่า แม่เดิมจะคอยติดตามเด็กแรกเกิดทำให้เด็กเกิดเจ็บป่วยอาจถึงชีวิตได้ จึงต้องทำพิธีเสนฆ่าแม่เดิม เด็กคนนั้นจะได้มีสุขภาพดี

5. เสนดง เป็นพิธีเรียกขวัญ สำหรับคนในบ้านที่มีอาการเจ็บป่วยอยู่เสมอ และไปพบหมอเยื้อง (หมอดู) ถ้าหมอเยื้องบอกว่า แถนจับผีเรือนของตนไป ก็ต้องทำพิธีเสนดงแก้ไขให้แถนปล่อยผีเรือนกลับมา

6. เสนกวัดกว้าย เป็นพิธีเสนบัดกวาดสิ่งชั่วร้ายออกจากเรือน เนื่องจากบ้านนั้นมีคนตาย เพื่อเผาศพผู้ตายแล้ว หนึ่งเดือน ต้องจัดพิธีเสนกวัดกว้าย เพื่อให้บ้านเรือนบริสุทธิ์พ้นจากเคราะห์

7. เสนปาดตง คือการนำเครื่องเซ่นไหว้ให้ผีเรือนทุก 10 วัน การทำพิธีเสนเหมือนถือว่า เป็นพิธีกรรมที่มาจากความเชื่อของไทยทรงดำทุกบ้าน ที่ยังคงรักษาพิธีกรรมและความเชื่อ ดังกล่าวได้ ชาวไต่ทรงดำคลองดำเนินสะดวกรุ่นใหม่เล่าให้ฟังว่า

“ ไม่เชื่อก็ต้องเชื่อเนะ ของแบบนี้ลบลู่ไม่ได้ ก่อนทำพิธีคนในบ้านเจ็บออกแอด บางทีก็โชคไม่ดี พอทำแล้วก็หายเป็นปลิดทิ้ง ”

หรือความเชื่อเรื่องผีกับวิญญาณความตายของไต่ทรงดำรุ่นใหม่

“ ตอนนั้นแม่เจ็บเกือบตายแล้ว พอไปดู หมอเยื้อง ให้ทำพิธีเสน หลังจากทำพิธีเสน แม่ก็หาย คิดดูซิจากใกล้ตายนะ คิดว่าไม่รอดแล้ว ตอนนี้เป็นอะไรแล้ว ”

ดังกล่าวพิธีกรรมและความเชื่อของไต่ทรงดำที่ยังดำรงอยู่ถึงปัจจุบัน

แปงขวัญ พิธีกรรม และความเชื่อ

พิธีแปงขวัญหรือพิธีเรียกขวัญ

ไต่ทรงดำมีความเชื่อว่า ขวัญ เป็นสิ่งไม่มีตัวตน หากแต่ชาวไต่ทรงดำเชื่อว่า ขวัญมีประจำชีวิตของคนตั้งแต่เกิด ขวัญจึงคล้ายผีเลี้ยง ถ้าขวัญอยู่กับตัวก็จะเป็นสิริมงคล ถ้าคนตกใจเสียขวัญ ขวัญก็จะออกจากร่างไป ทำให้ไม่ได้สติและอาจเจ็บป่วย การแปงขวัญแบ่งได้ 3 ประเภท คือ

1. การแปงขวัญเด็ก
2. การแปงขวัญคนทั่วไป
3. การแปงขวัญผู้สูงอายุ

จากการศึกษาพบว่า การแปงขวัญทั้งสามประเภทดังกล่าว

สำหรับชาวไต่ทรงดำริมคลองดำเนินสะดวกแล้ว มีความเชื่อและนิยมแปงขวัญเด็กอยู่มาก

พิธีแปงขวัญ

1. การแปงขวัญเด็ก เครื่องพิธีประกอบด้วย ข้าวสุกปากหม้อ ไข่ต้ม โดยหมอมขวัญจะทำพิธีเรียกขวัญให้กลับมาอยู่กับตัวเด็ก เสร็จแล้วใช้เส้นด้ายผูกข้อมือ และให้กินข้าวกับไข่ต้มในปานขวัญนั้น

2. แปงขวัญคนโสด หรือคนทั่วไป เครื่องพิธี ประกอบด้วย ข้าวสุกปากหม้อ ไข่ต้ม 1 ตัว เหล้า 1 ขวด พิธีการคล้ายแปงขวัญเด็ก

3. แปงขวัญผู้สูงอายุ เครื่องพิธีได้แก่ ข้าวสุกปากหม้อ หัวหมูต้มสุก 1 หัว เหล้า 1 ขวด หมากพลู บุหรี่ ใสปานขวัญ การแปงขวัญผู้สูงอายุ ผู้ทำพิธีต้องเป็นผู้ได้เรียนรู้ การแปงขวัญหรือที่เรียกว่า ต้องเป็นผู้มีครูจึงทำขวัญได้

พิธีข่มขวง

พิธีข่มขวง เป็นพิธีเกี่ยวกับการขึ้นบ้านใหม่ เมื่อมีการสร้างเรือนใหม่ ก่อนจะอยู่อาศัยต้องทำพิธีข่มขวง เพื่อเป็นการเฉลิมฉลองเจ้าของบ้านและบ้านเรือนที่ปลูกใหม่ ต้องนำหมากพลู บุหรี่ ทำเป็นห่อไปมอบแก่เจ้าพิธี เป็นการเชิญผู้รู้ฮีดให้มาข่มขวง ในพิธีข่มขวงผู้รู้ฮีด จะแต่งกายด้วยเสื้อฮีด มือขวาถือดาบ สมัยก่อนผู้รู้ฮีดจะสะพายปืนไว้บ่าซ้าย และบ่าขวาจะสะพายย่ามแต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว

การข่มขวง ผู้รู้ฮีดจำเดินนำเจ้าของบ้าน ตามด้วยขบวนหาบอันมีสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ และบรรดาญาติ เดินวนรอบบ้านลักษณะทักษิณวรรต 3 รอบ รอบแรกจะต้องเดินด้วยความสำรวม ห้ามพูดคุยกัน เมื่อรอบ 2 และ รอบ 3 ผู้ร่วมขบวนจึงสามารถพูดคุยกันอย่างสนุกสนานได้ ขณะเดินรอบบ้าน ฮีดจะรำยมนต์ขับไล่ภูตผีปีศาจให้หลบหลีกไปด้วย เมื่อครบสามรอบ ผู้รู้ฮีดจะนำขบวนทั้งหมดหยุดที่บันไดขึ้นบ้าน หากเป็นสมัยก่อน จะปลดปืนเก็บจากบ่าแล้วยิงขึ้นฟ้าหนึ่งนัด หากแต่สมัยนี้ ใช้คมมีดเคาะแทน หลังจากนั้นก็ปักดาบและรำยมนตร์ ไล่ภูตผีปีศาจนางไม้ในบ้านให้หนีไป ฮีดต้องทำแบบนี้ทุกชั้นบันได เว้นบันไดชั้นแรกสุดถือว่าเป็นหัวแม่ และบันไดชั้นบนสุด ถือว่าเป็นหัวพ่อ แล้วกล่าวคำสรรเสริญเจริญพรทำนองอวยพรให้แก่เจ้าบ้านเจ้าเรือน

พิธี 4 แห่ง

เมื่อขึ้นบ้านใหม่ แล้วจะต้องจัดพิธีอีก 4 แห่ง คือ

พิธีที่ 1 พิธีส่งตาด้วยไก่ช้อง แม่บ้านจัดมอบให้ลูกตา

พิธีที่ 2 พิธีตอกตะปุกกลางเสาบ้าน ผู้รู้ฮีดนำพอบ้านไปตอกตะปุกที่เสากลางบ้าน 3 ครั้ง แล้วพอบ้านแขวนย่ามไว้ที่ตะปุกนั้น สวณแม่บ้านจัดเครื่องพิธีชุด 2 มอบให้ผู้รู้ฮีด

พิธีที่ 3 ฟายป่า เป็นพิธีเซ่นหน้าบันไดบ้าน จัดเครื่องพิธีได้แก่ ดอกไม้ กล้วยเทียน ข้าว ไข่ เหล้า

พิธีที่ 4 ไหว้ผีเรือน จัดเครื่องเช่นไหว้ผีเรือนในห้องกะล้อห้อง

พิธีกรรมกับการเกิด

จากการศึกษาวิจัยพิธีการเกิดของเด็กไตทรงดำริมคลองดำเนินสะดวก พบว่า ปัจจุบันไม่มีพิธีกรรมเหมือนสมัยก่อน ด้วยวิวัฒนาการทางการแพทย์ ดังนั้น ขั้นตอนและพิธีกรรมต่างๆ ที่จะกล่าวต่อไปนี้เป็นพิธีการสมัย โบราณที่ชาวไตทรงดำดำเนินสะดวกใช้เคยใช้ปฏิบัติดังนี้

การอยู่ไฟ การอยู่ไฟของหญิงไตทรงดำ คือการนอนบนกระดานยกพื้นเตี้ยๆ ข้างๆทำเป็นร้านดินเตี้ยๆ สุมถ่านไฟไม้พื้นไว้ข้างตัว พื้นยาวท่อนประมาณ 2 ศอก ขนาดเท่าต้นกล้วยกลางๆ ประมาณยี่สิบกว่าท่อน นำไปฟิงตากแดด ไม้ที่ใช้ทำผืนนิยมใช้ไม้สะแก หรือชาวไตทรงดำเรียกว่า ไม้ก่อแก่ และไม้มะขามเทศ หรือชาวไตทรงดำเรียกว่า ไม้ก่อมะขามแป้ เป็นไม้ถ่านไม่มีควัน

เมื่อถึงกำหนดคลอดจะมีหมอ คล้ายหมอด้ายทำคลอดและเมื่อเด็กออกจากท้องแม่แล้ว ก็จะให้แม่หรือหญิงคลอดลูกกินน้ำส้มมะขามเปียกกับเกลือทันที และตัดสายสะดือเด็กด้วยรอกตัด รััดเส้นไหม รกและอย่างอื่นนำไปใส่หม้อดินหรือกระบอกลูกไม้ไฟนำไปฝัง จากนั้นหญิงคลอดลูกจะอยู่ไฟประมาณ 7-10 วัน ระหว่างอยู่ไฟจะต้องอาบน้ำด้วยน้ำต้มใบมะขามทุกวัน คุณสมบัติของน้ำมะขาม สามารถช่วยขัดผิวได้

พิธีกรรม เมื่อครบ 1 เดือน เด็กจะถูกโกนผมไฟทั้งและจะต้องโกนผมทั้งเสมอๆ

พิธีกรรมกินหลอง

การกินหลองหรือการกินดอง คือ พิธีการแต่งงานของไตทรงดำ จากการวิจัยพบว่า พิธีกินหลองของไตทรงดำดำเนินสะดวก ได้มีการเปลี่ยนแปลง และปรับประยุกต์เข้ากับสมัยใหม่ ตามสังคมและเชื้อชาติของผู้ที่แต่งงานด้วย ที่เหลือให้พบเห็นก็คงเพียงแต่ เมื่อแต่งงานแล้วก็จะพาเจ้าสาวหรือฝ่ายหญิงเข้าไปไหว้ผีเรือน เท่านั้น หากแต่จากการสืบค้นหลักฐานจากผู้สูงอายุ พบว่า สมัยก่อนไตทรงดำคลองดำเนินสะดวก มีพิธีกินหลอง และปฏิบัติมาจนรุ่นผู้สูงอายุ ที่ยังมีชีวิตหลงเหลือเท่านั้น ผู้สูงอายุชาวไตทรงดำคลองดำเนินสะดวกได้เล่าให้ฟังถึงพิธีกินหลอง ดังนี้

เมื่อหนุ่มสาวรักชอบพอกัน ชายหนุ่มก็จะเริ่มทำกิจการงานสะสมข้าวปลาอาหาร ผักจักสาน ผักเข้าแอกเข้าไถ ฝ่ายหญิงต้องเตรียมผีกัดเย็บปักถักร้อย เมื่อพ่อแม่ฝ่ายชายจัดหาผู้ใหญ่ไปโลม (การไปโลมหมายถึง การไปสู่ขอหมั้นหมาย) ก็จะต้องนำหมากพลู บุหรี่ สองชุด พร้อมทั้งหญิงสาวสองคนสำหรับเป็นผู้ถือหมากพลูมวงคล ผู้ใหญ่และหญิงสาวสอง

คนต้องนุ่งหมี่เสื้อฮี ในการไปโลมด้วย หลังจากนั้นจะเป็นการหมั้น หากทำการตกลงหมั้นแล้ว ผู้หญิงจะงดการลงช่วงไปตลอดชีวิต

ขั้นตอนการกินหลอง

ขั้นสอง หรือ การหมั้น เมื่อทำพิธีเสร็จ ฝ่ายชายจะมาเยี่ยมฝ่ายหญิงเป็นครั้งคราว เรียกว่า ไปหยามหอมมะปู้ หมายถึง ไปเยี่ยมเยียนหอมมากพลุของหมั้นของฝากที่บ้านฝ่ายหญิง

ขั้นสู่ หมายถึง การที่ฝ่ายชายไปมาหาสู่กับฝ่ายหญิง

ขั้นสา หมายถึง การที่ฝ่ายชายต้องไปรับใช้ที่บ้านหญิงเป็นเวลา 1-5 ปี ถ้าหากกรณีที่พ่อแม่ฝ่ายหญิงไม่เรียกสินสอดทองหมั้น ฝ่ายชายต้องไปทำงานรับใช้พ่อแม่ฝ่ายหญิง เป็นการทดแทนเรียกว่า สา หรือ อาสา

ขั้นส่ง หมายถึง ส่งตัวเจ้าสาวเข้าพิธีแต่งงาน เรียกว่า การก้าวบ่าว ก้าวสาว คือ เตรียม ขนม หมู เหล้า ไก่ จัดขบวนหาบ ซันหมากแต่งงานเป็นคู่ สิ่งสำคัญ คือ เงินหนักตามที่ตกลงกันแทนกำไลเงิน หรือ เป้าะแขน (ในสมัยโบราณเป้าะแขนเป็นของที่ชายต้องให้หญิงตอนแต่งงาน)

การแต่งตัวของบ่าวสาว

การแต่งกายของเจ้าบ่าวจะสวมเสื้อฮี สวมงอบ ถือพัด สะพายย่าม เจ้าสาว จะใส่เสื้อฮี นุ่งซิ่น

การเซ่นไหว้ผีเรือน

ขั้นตอนสำคัญขั้นตอนหนึ่งที่ปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การเซ่นไหว้ผีเรือน ประกอบด้วย เหล้าหนึ่งขวด ไก่ต้ม 1 ตัว หมากพลุบุหรี หลังจากนั้นจึงเป็นการทำพิธีวางสินสอดทองหมั้น และจัดเลี้ยงแขก และกราบไหว้ผู้ใหญ่ตามลำดับ

เมื่อเสร็จพิธี กราบไหว้ผู้ใหญ่แล้ว ช่วงเวลาเย็น ผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงจะทำพิธีกางมุ้งเรียงหมอน เพื่อเอาฤกษ์เอาชัยต่อด้วย พิธีเสี้ยงแสงเทียน ซึ่งปัจจุบันหาผู้รู้จักพิธีนี้น้อยมาก พิธีเสี้ยงแสงเทียนจะกระทำเมื่อญาติผู้ใหญ่ฝ่ายหญิงชายกลับแล้ว โดยเทียนที่จะใช้เสี้ยงนั้นทำจากขี้ผึ้งอย่างดี หนักเล่มละประมาณ 1 บาท สองเล่ม จุดคู่กันไว้ ระหว่าง เสี้ยงแสงเทียนนั้นผู้รู้จะขับลำนำอธิษฐาน และอวยพรให้คู่บ่าวสาวเจริญดี ประมาณ 22 นาฬิกา เสี่ยงขับลำนำจึงเจียบ นั้นหมายถึง บ่าวสาวเข้าหอ แล้วเป็นอันเสร็จพิธี

พิธีกรรมการทำศพ

จากการศึกษาวิจัยพบว่า การทำศพตามพิธีกรรมแบบโบราณในปัจจุบัน ไม่มีแล้ว หากแต่พิธีกรรมการทำศพถูกปรับเปลี่ยนไป พิธีการทำศพบางอย่างถูกตัดหายไป

พร้อมกับการสิ้นอายุขัยของคนรุ่นเก่า ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงสภาพเศรษฐกิจสังคมและการศึกษา ทำให้ไทยทรงดำไม่ว่าจะอาศัยอยู่ในเขตดำนินสะดวกหรือที่อื่น ปรับเปลี่ยนพิธีกรรมตามสภาพการที่เปลี่ยนไป

แม้ว่ากาลเวลาจะเปลี่ยนแปลงรูปแบบพิธีกรรมศพของไตทรงดำไปบ้าง หากแต่ไตทรงดำก็ยังถือว่าพิธีกรรมงานศพเป็นพิธีสำคัญที่ต้องกระทำเพื่อญาติพี่น้องมีเดียวกัน ทั้งนี้เพราะ ไตทรงดำมีความเชื่อถือผีบรรพบุรุษอย่างเคร่งครัด โดยเชื่อว่าผีสามารถให้คุณให้โทษแก่คนในครอบครัวได้

บับผีเฮือน กับลักษณะการตาย

ชาวไตทรงดำเชื่อว่า รายชื่อที่ถูกจดบันทึกอยู่ในบับผีเรือน และจะเรียกมารับเครื่องเซ่นไหว้ จะต้องเป็นผีที่เจ็บป่วยใช้ตาย หรือสิ้นอายุขัยในวัย และจะต้องตายที่บ้าน สำหรับผีที่ตายนอกบ้าน หรือ ตายเพราะอุบัติเหตุต่างๆ จะไม่จดรายชื่อในบับผีเรือน

เฮือนฮ้าย หมายถึง บ้านที่มีคนตาย

ซอน หมายถึง คนตายไร้วิญญาณ

การจัดตั้งโรงศพ

หากเป็นสมัยโบราณไตทรงดำจะจัดพิธีโดยการไม่ไฟทำเป็นแม่แคว เป็นผืนเผือกสำหรับห่อศพ หากแต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้โลงศพ โลงศพจะถูกจัดตั้งไว้ใต้ชื่อบ้าน ตามความยาวของชื่อ เหนือโลงศพมี ขวี่ด้าน หรือตะพานสวน เจ้าของบ้านจะนำเสื้อผ้าผู้ตายแขวนพาดไว้ ต่อจากนั้นก็จะมีเรือนแสด ลักษณะคล้ายมุ่ม ทำด้วยผ้าสีขาวเป็นม่านล้อมรอบไว้ และต้องก่อกองไฟที่เรียกว่าแสงไฟเรือนไว้ที่พื้นดินบริเวณใกล้ ห้องผีประมาณ 1 วา ให้แสงไฟลุกทั้งคืน (ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้ไฟฟ้าแทนการก่อกองไฟ) และเมื่อถึงวันเผาศพจะก่อกองไฟไว้ที่ป่าช้า เรียกว่า แสงไฟป่า

พิธีปลงศพ

พิธีปลงศพของไตทรงดำแท้ๆ จะไม่มีเรื่องศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง แต่จะทำในหมู่ญาติมิตร การปลงศพจะมีหัวหน้างานคนหนึ่ง เรียกว่า นายเขย นายเขย คือ หมอพิธีบอกทางให้กับผู้ตาย เพื่อให้วิญญาณเดินทางกลับบ้านเกิดเมืองนอนเดิม คือเมืองแกลง ต่อจากนั้นนายเขยจะรินเหล้าส่งให้ญาติพี่น้องดื่ม ซึ่งเป็นการดื่มร่วมกันครั้งสุดท้าย เรียกว่า กินสังฆา

พิธีสอนขวัญ

การสอนขวัญ คือพิธีการเรียกขวัญ

การสอนขวัญเป็นพิธีสำคัญขั้นตอนหนึ่งในพิธีกรรมศพของไตทรงดำสมัยโบราณ เพื่อเรียกขวัญลูกหลานให้กลับคืนมา สมัยโบราณ ผู้รู้หรือ ผู้ทำการสอนขวัญจะเป็นหญิง

ที่มีอายุ เป็นผู้ทำพิธี โดยหญิงผู้ทำพิธีจะนุ่งห่มใส่เสื้อทรงแขนกระบอก ชัดกระดุมเงิน นุ่งผ้าขึ้น
ทับทรงผมใช้ผ้าแถบโพก ทับทรงผมอีกชั้น

แต่ปัจจุบันพบว่าผู้ทำพิธีสอนขวัญ คือ นายเขย นายเขยจะถือสวิงเดินไปรอบๆ หีบศพเพื่อช้อนเอา
ขวัญของลูกหลานญาติพี่น้องคืนมา มิให้ตามผู้ตายไป ในสวิงจะบรรจุด้วย เสื้อผ้าเจ้าของบ้าน
ห่อข้าว ห่อพริก ห่อเกลือ

พิธีการหลังเผาศพ

หลังพิธีเผาศพแล้ววันรุ่งขึ้นจะเป็นพิธีอีก 2 พิธีคือ

พิธีเก็บกระดูก

พิธีสร้างเฮ็ดแฮว

เฮ็ดแฮว หมายถึง การสร้างและทำสิ่งของเครื่องใช้ส่งไปให้ผู้ตาย
สำหรับวิญญาณ จะได้นำมาใช้ในยมโลก

รูปแบบของแฮว

แฮว แบ่งออกเป็น 2 แบบ ตามเพศของผู้ตาย คือ

แฮวสำหรับผู้ตายที่เป็นเพศชาย จะจัดทำรูปนกกางปีกหรือรูปหงษ์ ตก
แต่งสวยงาม โดยนำไม้ไผ่ขนาดกลางยาว 4 เมตรเป็นเสา เอานกติดปีกไว้บนยอดเสา และจะมี
ร่มระย้า ทำด้วยด้ายสีเป็นพู่ห้อยระย้ารอบร่ม และมีธงปักโดยรอบ ชาวไททรงดำเชื่อว่า หงษ์
หรือนกกางปีก จะนำพาวิญญาณไปสู่เมืองฟ้า และธงที่ปักโดยรอบจะเป็นสิ่งที่ผู้ตายใช้เกาะไป
เมืองฟ้า

แฮวสำหรับผู้ตายที่เป็นเพศหญิง ลักษณะคล้ายกับชายหากแต่ปลาย
เสาหลวงจะทำเป็นปลีไม้ไซนทงสี ที่ปลายห่อหมากพลุ และเงินบาท ห่อใบตอง ผูกติดไว้รอบๆ
ปลี ตกแต่งด้วยผ้าขึ้นสีแดง เหลือง ขาว เป็นริ้วรอบๆ

นอกจากแฮวดังกล่าวข้างต้นแล้ว การเตรียมพิธีนี้ยังอาจประกอบด้วย
เรือนแก้ว (ทำด้วยกระดาษคล้ายบ้านทรงไทย) ร่ม และ บ้าน (สร้างเป็น บ้าน 4 เสา กว้าง 50
เซนติเมตร ยาว 75 เซนติเมตร สูง 1 เมตร) เพื่ออุทิศให้แก่คนตายด้วย

พิธีส่งวิญญาณ

นายเขยจะเป็นผู้ทำพิธีเริ่มวิญญาณ ดังนี้

ขั้นแรก บอกวิญญาณผู้ตายให้กินข้าวกินเหล้า

ขั้นที่สอง พิธีกินจึงนายเขยแจกข้าวปั้นให้ญาติที่ถือผีเดียวกันดม ทุกคน
ต้องบอกว่าเหม็น เป็นพิธีการกินเพื่อเกลียดชังกับผู้ตาย

ขั้นที่สาม นายเขยกล่าวมอบแฮวให้ผู้ตาย เพื่อไปใช้ในยมโลก

นายเขยผู้ส่งวิญญาณ

ชาวไตทรงดำมีความผูกพันกับบ้านเกิดเมืองนอนเก่าก่อนเป็นอันมาก และเชื่อว่า เมื่อตายแล้วจะได้กลับไปเมืองแดน ดังนั้น พิธีบอกทางส่งวิญญาณให้กลับสู่มาตุภูมิ เดิม จึงเป็นสิ่งจำเป็น ที่ต้องกระทำ โดยผู้ทำพิธีคือ นายเขย นายเขยจะกล่าวคำของทางส่ง วิญญาณเป็นคำกลอนไตทรงดำ เนื้อความจะบอกถึงคุณงามความดีของผู้ตาย ผู้ตายหมดหน้าที่ ในโลกนี้แล้วของให้ขวัญไปอยู่เมืองฟ้า ให้แดนผู้สร้างมนุษย์นำขวัญไปสร้างให้มาเกิดใหม่ และ บอกทางวิญญาณตั้งแต่บ้านตนเองไปยังถิ่นต่างๆ จนถึงหนองคาย ข้ามแม่น้ำโขงผ่านเวียงจันทร์ เวียดนามไปจนถึงเมืองแดน และบอกให้ผู้ตายกลับบ้านเพื่อรับเครื่องเซ่นไหว้ทุก 10 วัน

พิธีสู่ขวัญเขย

หลังจากพิธีงานศพเสร็จสิ้น เจ้าของบ้านผู้ตายต้องทำพิธีสู่ขวัญเขย เป็นพิธีสู่ขวัญนายเขยหลังจากทำพิธีให้กลับมาอยู่กับตัว आय่มั่นขวัญยืน พิธีประกอบด้วย ไก่ 1 ตัว เหล้า 1 ขวด ข้าว น้ำ และหมากพลู

พิธีเสียมม

เมื่อสิ้นสุดพิธีสู่ขวัญเขยแล้ว นายเขยจะทำพิธีเสียมม โดยการตัดผม ของบุตรชายผู้ตายทุกคน ส่วนบุตรหญิงจะตัดผมเฉพาะที่ยังไม่มีครอบครัว คือยังเป็นผีเรือนเดียวกันอยู่

พิธีเอาผีขึ้นเรือน

หลังจากพิธีเผาศพเสร็จสิ้นแล้ว เจ้าของบ้านจะกำหนด วันเชิญ วิญญาณผู้ตายให้เข้าบ้าน โดยตอนเช้าประมาณ 7 โมง นายเขยกล่าวเรียกชื่อผู้ตายมากินเครื่อง เซ่น เครื่องเซ่นประกอบด้วย เหล้า 1 ขวด และไก่ดิบ 1 ตัว ข้าว 1 ขาม เมื่อทำพิธีเสร็จนายเขยจะ โยนไก่ดิบออกนอกบ้าน เรียกพิธีนี้ว่า ไต่บเล็กบถ่าน (สมัยก่อนการทำพิธีเอาผีขึ้นเรือนนั้นเจ้าบ้าน จะต้องล้มหมู หากแต่ปัจจุบันได้เปลี่ยนไปตามกาลเวลาด้วยสภาพเศรษฐกิจและสังคม) ต่อจาก นั้นญาติที่มาร่วมพิธีนี้จะนำข้าวห่อ เนื้อเค็ม ปลาเค็ม ไข่ต้ม คนละห่อมอบให้เจ้าของบ้านเพื่อนำ ไปใส่ปานผื่อน เช่นไหว้ต่อไป

หลังจากเลี้ยงอาหารเช้าเสร็จสิ้น นายเขยจะเริ่มพิธีเชิญวิญญาณผู้ตาย มารับเครื่องเซ่นในปานผื่อน ต่อมาจะยกปานผื่อนออกนอกห้องกะลื้อห้อง ไล่หัวหมู ข้าวห่อของ ญาติ หมากพลู ชันน้ำ เหล้า และ บุหรี่ จากนั้นนายเขยจัดพิธีสู่ขวัญให้แก่ทุกคน เป็นการเสร็จ พิธีเอาผีขึ้นเรือน

ประเพณีการละเล่น

ประเพณีการละเล่นของชาวไตทรงดำ ที่เป็นที่รู้จักกัน มีดังนี้

การเล่นคอน หมายถึงการเล่นแบบหนึ่งของหนุ่มสาวไทรทองดำ คล้ายกับการโยนลูกชวง และรำตามจังหวะเพลงการต่อคากลอน ลูกชวง คือ ลูกผ้าสี่เหลี่ยมภายในบรรจุเมล็ดมะขาม แล้วเย็บให้แน่น จะเย็บเชือกติดไว้ด้านหนึ่งสำหรับถือเพื่อโยน การเล่นคอนจะนิยมเล่น เดือน 4-5 หลังเก็บเกี่ยวข้าวในนาเสร็จแล้ว หากแต่จากการวิจัยไม่พบว่ามีการเล่นคอนของชาวไทรทองดำที่อาศัยริมคลองดำเนินสะดวกในปัจจุบันแล้ว

การลงขวง หมายถึง การทำงานที่บริเวณลานบ้านกลางคืน ได้แก่ปั่นฝ้าย เย็บปัก ถักร้อย จักรสาน ตำข้าว ในตอนกลางคืน ประมาณหนึ่งหรือสองทุ่ม จะมีชายหนุ่มมาเที่ยวช่วยทำงานหรือนั่งคุยกับสาว ซึ่งจากการวิจัยพบว่า ปัจจุบันไม่มีการลงขวงของไทรทองดำที่อาศัยริมคลองดำเนินสะดวกแล้ว ทั้งนี้เนื่องจาก สิ่งแวดล้อมและสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป

การรำแคน เป็นการพ้อนรำ ตามเสียงเพลง โดยใช้แคนเป็นเครื่องดนตรีสำคัญ มีความสนุกสนาน ระหว่างคู่รำ ส่วนใหญ่จะเป็นการรำเกี่ยวพาราสีกันระหว่างหนุ่มสาว การแต่งกายในการรำแคนนั้น ชายไทรทองดำจะนุ่งสังข์ก้อม หรือสังข์ขาลี สวมเสื้อโต หญิงไทรทองดำจะนุ่งซิ่นของไทรทองดำใส่สี จากการวิจัยพบว่ายังสามารถพบการเล่นชนิดนี้กับไทรทองดำที่อาศัยริมคลองดำเนินสะดวกได้เมื่อมีเทศกาลหรืองานบุญสำคัญ

ภาษา

ไทรทองดำนั้นมีการประดิษฐ์อักษรของตนใช้มาตั้งแต่สมัยสองจุไทแล้ว เมื่ออพยพเข้ามาก็นำภาษาและอักษรเข้ามาใช้ด้วย ปัจจุบันยังพบว่าผู้สูงอายุไทรทองดำริมคลองดำเนินสะดวก สามารถ พูด เขียน และ อ่านภาษา ไทรทองดำได้ หากแต่ สำหรับไทรทองดำรุ่นใหม่แล้ว ภาษาดั้งเดิมดูเหมือนจะไม่ได้ได้รับความสนใจ ซึ่งอาจเป็นตัวแปรสำคัญของความเสื่อมสลายทางภาษาไปในที่สุด หากผู้นำชุมชนและรัฐยังไม่เห็นค่าของการอนุรักษ์ให้คงไว้อย่างจริงจัง

วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกของชนชาติมอญ

มอญเป็นชนชาติหนึ่งในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมาเป็นเวลานาน หลังจากที่ชนชาติมอญอพยพจากพม่าเข้าสู่ไทยก็ได้ แยกกันไปตั้งถิ่นฐาน ณ ที่ต่างๆ รวมทั้ง ริมคลองดำเนินสะดวก เขตจังหวัดสมุทรสาคร อันเป็นพื้นที่หนึ่งของการวิจัยด้วย

จากการวิจัยพบว่า สังคมของชนชาติมอญริมคลองดำเนินสะดวก เขตจังหวัดสมุทรสาคร เป็นสังคมชายขอบของชนชาติมอญ กล่าวคือ พื้นที่ดังกล่าวมีไม่ศูนย์กลาง

ของวัฒนธรรมและประเพณีที่เคร่งครัดของมอญ มอญริมคลองดำเนินสะดวกเป็นกลุ่มมอญที่ถูก
 ซ่อนอยู่ในหุบแห่งสังคมที่การศึกษาและการอนุรักษ์จากรัฐล้มเหลวในการให้ความสำคัญ ชน
 ชชาติมอญริมคลองดำเนินสะดวก เป็นมอญกลุ่มหนึ่งที่กระจัดกระจายและอพยพ มายังริมคลอง
 ดำเนินเพื่อจับจองพื้นที่ทำมาหากินทางการเกษตร แม้ว่ากระแสแห่งการพัฒนาความทันสมัยที่
 โหมกระหน่ำในสังคมไทยประกอบกับการเป็นกลุ่มชนชายขอบของสังคมมอญ จะมีผลให้
 ประเพณี พิธีกรรมของมอญสูญหายและเปลี่ยนแปลงไปบ้าง หากแต่วิถีของมอญริมคลองดำเนิน
 สะดวกก็ยังเป็นวิถีที่มีเอกลักษณ์แห่งชนชาติ ที่ปรากฏอย่างเด่นชัด ดังนี้

พิธีกรรมและเทศกาล

ชนชาติมอญมีพิธีกรรมและเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตในรอบปี ซึ่ง
 แบ่งออกเป็น พิธีกรรมและเทศกาล ทั้ง 12 เดือนได้ดังนี้

เดือนหนึ่ง หรือเดือนอ้าย พิธีกรรมดำข้าวเม่าใหม่ เพื่อเซ่นไหว้ผีบรรพ
 ชนและถวายพระสงฆ์

เดือนสอง หรือเดือนยี่ พิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพชน จะประกอบพิธีบางครัว
 เรือนเท่านั้น

เดือนสาม ทำบุญวันมาฆบูชา หรือเทศกาลสารทข้าวหลาม

เดือนสี่ พิธีกรรมเลี้ยงผีบรรพชน (บางครัวเรือน) และเลี้ยงผีศาล
 กลางบ้าน

เดือนห้า สงกรานต์ พิธีกรรมข้าวแช่ แห่ปลา ค้ำโพธิ์ ก่อทราย ชัก
 ผ้าบังสกุลและเปลี่ยนหางหงส์

เดือนหก พิธีเลี้ยงผีบรรพชน และเลี้ยงผีศาลกลางบ้าน

เดือนเจ็ด พิธีทำบุญผ้าอาบน้ำฝน

เดือนแปด เข้าพรรษา พิธีหล่อเทียนพรรษา ถวายเทียนพรรษา งาน
 บุญทอดตะหรือคากทาน

เดือนสิบ พิธีตักบาตรน้ำผึ้ง

เดือนสิบเอ็ด ออกพรรษา เทศกาลกวนกระยาสารท เริ่มพิธีทอดกฐิน
 และเทศน์มหาชาติ

เดือนสิบสอง ลอยกระทง

จากการวิจัยพบว่า สมัยก่อนชาวมอญริมคลองดำเนินสะดวก จะมี
 อาชีพทำนา ดังนั้น ทุกเดือนยี่ เดือนหก และเดือนเก้า อันเป็นเดือนที่เกี่ยวข้องกับการ ทำนา ไม่
 ว่าจะเป็นลงแขกเกี่ยวข้าว หนองข้าว ฯลฯ จะมีพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการทำนา ในช่วงเดือน

ดังกล่าว ปัจจุบัน ชาวมอญคลองดำเนินสะดวกได้เปลี่ยนอาชีพไปทำสวน ค้าขาย รับจ้าง จึงทำให้พิธีนี้หายไป หากแต่ ยังพบว่า ทุกวันพระ พบว่ามีผู้นิยมประกอบพิธีสำคัญทางศาสนา กันตลอดทั้งปี เช่นการเข้าวัด ฟังธรรม ถือนิมนต์ แสดงให้เห็นว่า ชาวมอญคลองดำเนินสะดวก มีวิถีที่ผูกพันอย่างยิ่งกับศาสนา

วัดราษฎร์ศรัทธากะยารามกับวิถีมอญริมคลองดำเนินสะดวก

มอญเป็นชนชาติที่นับถือพระพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด จึงไม่น่าแปลกใจที่วัด คือศูนย์กลางทางจิตใจแห่งวิถีมอญ วัดสำคัญที่เป็นศูนย์กลางจิตใจมอญริมสายธารดำเนินสะดวก คือ วัดราษฎร์ศรัทธากะยาราม วัดราษฎร์ศรัทธากะยาราม สร้างขึ้นประมาณ 100 ปี สันนิษฐานว่า พร้อมกับการอพยพของชนชาติมอญมาตั้งถิ่นฐานริมคลองดำเนินสะดวก โดยการศึกษาเล่าเรียนของพระวัดราษฎร์ศรัทธากะยาราม จะเล่าเรียนพระปริยัติธรรม พระคัมภีร์วินัย จึงทำให้มีข้อปฏิบัติของพระที่นี้ อย่างเคร่งครัดอยู่มาก อันได้แก่ พระไม่สามารถดูทีวีได้ ห้ามมิให้หญิงขึ้นกุฏิพระ ห้ามมิให้พระรับโทรศัพท์ ห้ามมิให้พระรับโทรศัพท์ ห้ามมิให้หญิงพูดคุยหรืออยู่กับพระกันตามลำพัง หากจำเป็นต้องมีองค์พยาน คือบุคคลที่สามที่เป็นชายอยู่ ณ ที่นั้นด้วย และการละเล่นตามประเพณีมิให้จัดการละเล่นในเขตวัด ฯลฯ แม้ว่าความเคร่งครัดทางศาสนา ดังกล่าว จะไม่อำนวยให้การติดต่อสื่อสารของพระเป็นไปอย่างสะดวก หากแต่เพราะความเคร่งครัดทางประเพณีนี้เองทำให้เกิดความเลื่อมใสเคารพในการปฏิบัติธรรม ของพระที่มีต่อประชาชนชาวมอญอย่างมาก ดังเช่นทัศนคติของมอญริมสายธารคลองดำเนินสะดวก

“ ถ้าทำบุญก็จะไม่ทำวัดอื่น ไม่ไว้ใจ ทำวัดมอญดีกว่า เพราะยังไถเงินเราก้เข้าวัด เพราะพระจับเงินไม่ได้ ”

นอกจากความเคร่งครัดทางวินัยสงฆ์ ดังกล่าวแล้ว พระยังเป็นผู้สอนและผู้สืบทอดภาษามอญ ที่คงอยู่ในปัจจุบัน พบว่า พระวัดราษฎร์ศรัทธากะยารามเป็นผู้สอนภาษามอญ แก่ชาวมอญที่ต้องการเรียนรู้ภาษาดั้งเดิมของตน (สอนเฉพาะฆราวาสชายทั้งนี้เนื่องจากข้อห้ามเกี่ยวกับเพศทางศาสนา) และมีพระสงฆ์และฆราวาสผู้เรียนสืบทอดภาษา นอกจากนี้ยังพบว่ามีการใช้บทสวดภาษามอญที่พระสงฆ์ใช้ในการสวดพิธีสำคัญทางศาสนาอีกด้วย

เนื่องจากชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวก มีความผูกพันกับวัดศาสนา ดังนั้น ชาวมอญ ริมสายธารดำเนินสะดวกจึงให้ความสำคัญกับวันต่างๆ ทางศาสนา ได้แก่ สงกรานต์ เข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐิน และ ลอยกระทง จนกลายเป็นวิถีชีวิต ธรรมเนียมพิธีกรรมปฏิบัติ ที่สำคัญของชนชาติมอญริมสายธารดำเนินสะดวก ดังนี้

เทศกาลและประเพณีสงกรานต์

เทศกาลประเพณีสงกรานต์ ชาวมอญเรียกว่า ตรุษมอญ เพราะถือว่า สงกรานต์ คือปีใหม่ของมอญ ชาวมอญ ถือว่าวันสงกรานต์เป็นวันสำคัญที่สุดของปี อันเป็นวัน รวมนญาติพี่น้องที่ถือผีเดียวกัน (วงศ์ตระกูลเดียวกัน) เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว และสงฆ์พระและผู้ใหญ่ในตระกูล การจัดและเตรียมงานจะเริ่มตั้งแต่วันที่ 12 เป็นต้นไปจนถึงวันที่ 15 ดังนี้

วันที่ 12 เมษายน หรือวันเตรียมสงกรานต์ ชายชาวมอญจะจัดหาไม้ และผ้าขาวมาปลูกบ้านนางสงกรานต์ หญิงจะจัดเตรียมข้าวแช่ กาละแม และข้าวเหนียวแดง เพื่อไปทำบุญและแจกจ่ายญาติพี่น้อง ซึ่งข้าวแช่ถือเป็นอาหารสำคัญในเทศกาลสงกรานต์ที่จะขาดเสียไม่ได้ สมัยก่อนแต่ละบ้านจะมีการกวนกาละแม และข้าวเหนียวแดงเองเนื่องจาก สมัยก่อนชาวมอญประกอบอาชีพในการทำนา ดังนั้น กาละแมและข้าวเหนียวแดงเป็นส่วนหนึ่งของผลิตผลที่ได้ข้าวของตนเองในนา หากแต่ในปัจจุบัน การกวนกาละแม และข้าวเหนียวแดงดูจะเป็นเรื่องยุ่งยาก เพราะไม่มีผู้ให้ความสำคัญประกอบกับสภาพสังคม อาชีพที่เปลี่ยนแปลงไป มีผลให้พิธีการกวนกาละแมและข้าวเหนียวแดงแบบโบราณแท้ๆของชนชาวมอญ เริ่มลดน้อยลง หากแต่กาละแมและข้าวเหนียวแดง ที่ใช้ในพิธีปัจจุบัน จะนิยมซื้อที่สำเร็จแล้วมากกว่า

วันที่ 13 เมษายน ถือว่าเป็นวันสิ้นปีเก่า ผู้ชายจะนำดอกไม้ รูปเทียน บูชาพร้อมถวายข้าวแช่ นางสงกรานต์ ณ บ้านนางสงกรานต์ที่เตรียมไว้ อีกส่วนหนึ่งก็จะไปทำบุญตักบาตรที่วัดและนำข้าวแช่ กาละแม ข้าวเหนียวแดง แจกจ่ายและเยี่ยมผู้ใหญ่ที่ตนนับถือ มีการแห่ข้าวแช่กันอย่างสนุกสนาน เพราะเชื่อว่าข้าวแช่เป็นอาหารวิเศษ สะอาดบริสุทธิ์ และเป็นสิริมงคลกว่าสิ่งอื่น

วันที่ 14 เมษายน เรียกว่าวันเนาหรือวันกระหนาบ ชาวมอญ ถือว่าวันนี้เป็นวันคาบเกี่ยวระหว่างปีเก่ากับปีใหม่ วันนี้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาที่วัด ผู้สูงอายุจะถืออุโบสถ 1 วัน นอกจากนี้ ชาวมอญเชื่อว่าผู้เกิดวันใดในหนึ่งอาทิตย์ที่ตรงกับวันเนา เช่น ถ้าปีนี้วันเนาตรงกับวันจันทร์ ถือว่า ผู้เกิดวันจันทร์จะต้องทำบุญแห่ดินไปถมถนน แห่ไม้ไปค้ำดันโพธิ์ตามวัด แห่ปลาไปปล่อยสระวัด อันถือเป็นประเพณีปฏิบัติ

สะเอียงโน : หางหงษ์ ธงตะขาบ

ก่อนถึงวันตรุษมอญ ชาวมอญจะช่วยกันนำผ้าทำเป็นธงตะขาบหรือหางหงษ์ เพื่อเปลี่ยนของเดิมที่ใช้มาตลอดทั้งปี ชาวมอญดำเนินสะดวกจะทำพิธีนี้ ณ วัดราษฎร์ศรัทธากะยาราม ซึ่งมีเสาหงษ์ตั้งอยู่หน้าวัด ชาวมอญบอกสัญลักษณ์แห่งความเป็นวัดมอญว่า

“ ถ้าอยากรู้ว่าวัดไหนเป็นวัดมอญ ก็ให้มองขึ้นไปบนฟ้าหน้าวัด จะพบเสาศิงขี้และหางหงษ์ ธงตะขาบ นั่นแหละวัดมอญ ”

วันที่ 15 เมษายน เรียกว่าตรุษมอญ ถือว่าเป็นวันเถลิงศกหรือวันขึ้นปีใหม่ของมอญ มีขบวนแห่ปลาเพื่อไปปล่อยยังสระวัดหรือคลอง และร่วมสรงน้ำพระ ทำบุญซั๊กผ้าบังสกุล และสรงน้ำญาติผู้ใหญ่

ในช่วงเทศกาลตรุษมอญนี้ ชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวกจะนิยมแต่งกายอย่างสวยงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ชาวมอญผู้สูงอายุ จะแต่งกายแบบมอญแท้บ้างประยุกต์บ้าง เพื่อไปทำบุญตักบาตรฟังเทศน์ และในเทศกาลนี้เองจะพบว่ามีการละเล่นชนิดหนึ่งของมอญที่ปรากฏอยู่ทุกปี ตั้งแต่อดีตและยังคงรักษาไว้จนปัจจุบัน นั่นคือการละเล่นสะบ้ามอญ การละเล่นสะบ้ามอญของชุมชนมอญริมสายธารดำเนินสะดวกจะจัดให้มีการละเล่นสะบ้าประจำขึ้นทุกปี เพื่อเป็นการอนุรักษ์ให้เยาวชนมอญรุ่นหลังได้เรียนรู้วัฒนธรรมการละเล่นที่หาได้ยากในปัจจุบัน โดยการละเล่นสะบ้าจะถูกจัดขึ้นบริเวณโรงเรียน ใกล้เขตวัด (เนื่องจากเขตวัดราษฎร์ศรัทธากะยารามเป็นเขตต้องห้ามในการจัดงานการละเล่นทุกประเภท) ผู้สูงอายุชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวกเล่าให้ฟังถึงอดีตการละเล่นสะบ้าว่า

“ เมื่อก่อนสาว ๆ เวลาสงกรานต์ย้ายเล่นสะบ้ากันจนตึกจนดิน บางทีข้ามวันข้ามคืนกันทีเดียว เดี่ยวนี้ไม่มีแล้ว ”

เดี๋ยวนี้ไม่มีแล้ว นั้นหมายถึง การละเล่นสะบ้าที่พบเห็นในปัจจุบันเป็นแค่พิธีการ การละเล่นที่รักษาไว้แสดงให้เห็นให้เห็นในขณะนี้และจะไม่สูญหายไปจากวิถีที่เคยมีอยู่เท่านั้น หากแต่การละเล่นสะบ้าที่เป็นวิถีแห่งการละเล่นของมอญอย่างแท้จริงได้สูญสลายลงแล้ว

ประเพณีวันเข้าพรรษา

ประเพณีวันเข้าพรรษาของชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวก จะคล้ายคลึงกับประเพณีการเข้าพรรษาของไทย กล่าวคือ มีการหล่อเทียนพรรษา ถวายเทียนพรรษา ทำบุญตักบาตร หากแต่เนื่องจาก ชาวมอญเป็นชนชาติผู้เคร่งครัดศาสนา ดังนั้นตลอดระยะเวลา 3 เดือน ชาวมอญส่วนใหญ่จะเข้าวัดและฟังเทศน์กันเป็นประจำ และสำหรับผู้สูงอายุ

มอญด้วยแล้ว ถือเป็นข้อปฏิบัติสำคัญซึ่งจะปรากฏให้เห็นว่ามีผู้สูงอายุนิยมมาถืออุโบสถ ปฏิบัติธรรมกันอย่างมาก

ประเพณีวันสารทมอญ

ประเพณีวันสารทมอญหรือวันออกพรรษาของชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวก ได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา หากแต่สิ่งสำคัญ ที่ยังคงรักษาอยู่ คือ กระจายสารทมอญ และการฟังเทศน์ กระจายสารทมอญถือเป็นสิ่งคู่กับวันออกพรรษา สมัยก่อนหญิงมอญจะกวนกายาสารทกันเอง แต่ปัจจุบัน นิยมซื้อเพื่อทำบุญถวายพระ มากกว่าจะทำเอง วันออกพรรษาของมอญ ชาวมอญนิยมทำบุญตักบาตรสิ่งที่ขาดไม่ได้คือ การฟังเทศน์มหาชาติ มีทั้งเทศน์ภาษาไทยและภาษามอญ ซึ่งส่วนใหญ่จะนิยมฟังตั้งแต่กัณฑ์แรกจนครบ 13 กัณฑ์ การเทศน์มหาชาติในแต่ละกัณฑ์ จะมีการบรรเลงปี่พาทย์ประกอบสลับกันไป

ประเพณีทอดกฐิน

การทอดกฐิน เป็นประเพณีสำคัญประเพณีหนึ่งของชาวมอญ ซึ่งผู้จบกฐิน อาจมีผู้จบกฐินเพียงคนเดียว หรือหลายคนก็ได้ กำหนดการทอดกฐินจะนัดหลังจากเทศกาลออกพรรษาแล้ว จนถึงกลางเดือน 12 ของใช้ในการจัดตั้งองค์กฐินประกอบด้วย ไตรจีวร อัฐบริขาร กล้วย อ้อย มะพร้าวอ่อน ปัจจัยในการบูรณะวัด ธงรูปนางมัจฉา และธงรูปจระเข้แห่รอบอุโบสถ 3 รอบ วนรอบศาลา จากนั้นประกอบพิธีสงฆ์

ประเพณีลอยกระทง

เนื่องจากชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวก มีพื้นที่ที่อาศัยติดกับคลอง ดังนั้น ประเพณีลอยกระทงนอกจากมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตแล้ว ประเพณีนี้ยังมีความงามตามแบบวิถีชีวิตริมน้ำอีกด้วย โดยในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 12 มีการทำบุญตักบาตรเลี้ยงพระ และตอนกลางวันจะเป็นการทำกระทง สมัยก่อนกระทงที่ทำจะทำจากวัสดุธรรมชาติล้วน หากแต่กาลเวลาเปลี่ยนไป วิวัฒนาการความทันสมัย เข้ามาแทนที่วัสดุที่ใช้ทำกระทงจึงถูกประยุกต์ปรับเปลี่ยนบ้างตามวันเวลา

การลอยกระทงมีวัตถุประสงค์ เพื่อ ขอขมาต่อพระแม่คงคาที่ใช้ได้นำในการชำระสิ่งสกปรกไปตลอดทั้งปี สำหรับหนุ่มสาวแล้ว การลอยกระทงจะนิยมไปลอยที่ศาลาหน้าวัด เพราะมีการเล่นอย่างสนุกสนาน และผู้สูงอายุจะนิยมลอยกระทงริมน้ำหน้าบ้าน กระทงจะถูกลอยในเวลาประมาณสองยามหรือเที่ยงคืน กระทงในคลองดำเนินสะดวกจะเป็นทิวแถว และสว่างไสวกลางสายธาร เป็นเสน่ห์วิถีชีวิตที่นับวันจะหาดูได้ยาก

เรือน : พิธีกรรมและความเชื่อของชาวมอญ

การปลูกเรือนของชาวมอญมีขั้นตอน กฎเกณฑ์ อันแฝงไว้ด้วยพิธีกรรม และความเชื่อมากมาย ดังนี้

ฤกษ์ยามกับการปลูกบ้าน

วันปลูก คือวันยกเสาเอกลงหลุม จะนิยมยกเสาหลุมในวันวันอาทิตย์ หรือวันจันทร์ หากต้องการยกเสาหลุมในวันพุธ วันพฤหัสบดี หรือวันศุกร์ ก็ได้ถ้าฤกษ์แล้วว่า เป็นวันดี ซึ่งหมายถึง เป็นวันที่มีผู้หญิง , ญาติครูฑ , วัว , พระจันทร์ , หรือ พระพรหมเป็นผู้เฝ้า ตามตำราของคัมภีร์ โลกสมมุติ สำหรับ เดือนจะเริ่มปลูกบ้านในเดือนยี่ เดือนสี่ เดือนหก เดือนเก้า เดือนสิบสอง

นอกจากนี้ชาวมอญยังมีความเชื่อเกี่ยวกับการปลูกบ้าน อื่นๆ อีกได้แก่

- ไม่ปลูกบ้านของบุตรให้เงาทับบ้านบิดามารดา ปู่ย่าตายาย
- ไม่ปลูกต้นไม้ใหญ่ใกล้ให้เงาของบ้านทับกับต้นไม้

และสิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การปลูกบ้านของมอญ ทุกบ้านจำเป็นอย่างยิ่งต้องหันหน้าไปทางทิศเหนือ ทั้งนี้ชาวมอญเชื่อว่า ทิศเหนือคือ ทิศแห่งหงสาวดี อันเป็นมาตุภูมิของตน การปลูกบ้านหันไปทางทิศเหนือ คือ การรำลึกถึงมาตุภูมิของตน ดังกล่าวมีผลให้บ้านมอญริมคลองปลูกหันหน้าทางทิศเหนือ แม้ว่าจะขวางริมลำคลองก็ตาม หากแต่ชาวมอญมีวิธีต่อเติมบ้านให้ไม่ขัดกับหลักสถาปัตยกรรมริมน้ำโดยทำนอกชานยื่น ออกไปบริเวณที่ติดกับคลองเป็นวิธีการรักษาเคล็ดและความเชื่อดังกล่าว

เรือนมอญริมสายธารดำเนินสะดวก

เนื่องจากชนชาติมอญเป็นชนชาติที่นับถือผี มอญจึงถือเรื่องเสาเรือนมาก มอญริมสายธารดำเนินสะดวก เชื่อว่า หากมีไชนามสกุลเดียวกันหรือนับถือผีเดียวกันกับเจ้าของบ้านมอญมาขออนอนค้างคืน ณ ที่บ้านของตน สำหรับผู้แต่งงานแล้ว ชาวมอญจะไม่ให้นอนด้วยกัน โดยให้สามีภรรยาอนแยกกัน เรื่องราวของความเชื่อมอญริมสายธารดำเนินสะดวกเกี่ยวกับเรือนยังปรากฏให้เห็นในเรื่องของ การห้ามหญิงท้องนั่งฟังเสาเรือน ห้ามนั่งกลางระเบียบบ้าน ซึ่งจะเป็นการกระทำผิดต่อผีเรือน เมื่อวิถีความเชื่อของมอญมีผลต่อแขกผู้มาเยือนดังกล่าว ทำให้มอญริมสายธารดำเนินสะดวก นิยมปลูกเรือน สองตอน คือ ตอนแรกไว้รับแขก ตอนหลังไว้อยู่ ทั้งนี้ เพื่อเป็นการป้องกันแขกที่มาเยี่ยมเยียน ไม่รู้การปฏิบัติตามขั้นตอนพิธีของการเยือนเรือนดังกล่าว

นอกจากมอญริมสายธารดำเนินสะดวก จะปลูกบ้านหันหน้าไปทางทิศเหนือและนิยมปลูกเรือนสองช่วงแล้ว เนื่องจากบ้านของมอญติดริมคลองดำเนินสะดวกจึงนิยมปลูกดอกไม้ สีสันสดใสไว้หน้าเรือนริมคลอง ช่วงเวลาเย็นหลังจากเสร็จภาระกิจจากงานเกษตรกรรม ชาวบ้านริมคลองจึงเป็นที่พักผ่อนที่สำคัญของมอญที่อาศัยริมน้ำ วิถีปฏิบัติดังกล่าวเป็นวิถีพักผ่อนที่เรียบง่ายท่ามกลางคลื่นแห่งความทันสมัยโถมกระหน่ำซัดพาราก่อนของมอญอันคือเด็กรุ่นใหม่ให้แปรเปลี่ยน ตามโลกของธุรกิจการค้าและบริการ ซึ่งจะขอกกล่าวในช่วงต่อไป

พิธีกรรมและความเชื่อกับการเกิดของชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวก

พิธีกรรมและความเชื่อของมอญโบราณในการกำเนิดหรือเริ่มชีวิตใหม่ เริ่มตั้งแต่การปฏิสนธิกรรม การคลอด และการโกนจุก ดังนี้

การปฏิสนธิกรรม

พิธีกรรมและความเชื่อของมอญโบราณเกี่ยวกับการปฏิสนธิกรรม หญิงมีครรภ์ ต้องวางมะพร้าวผลหนึ่งไว้ที่หัวนอนในขณะที่ตั้งครรภ์ และเตรียมหม้อไว้หนึ่งใบสำหรับใส่ผงขมิ้นเพื่อใช้ผสมน้ำดื่มและอาบ เชื่อว่าสามารถทำให้คลอดลูกได้ง่าย ในหม้อขมิ้นใส่เข็มไว้เตรียมเจาะหูเด็กที่เกิดใหม่ด้วย นอกจากนั้น นับตั้งแต่เริ่มตั้งครรภ์จนคลอด หญิงมีครรภ์ มีข้อห้ามจากความเชื่อมากมาย ได้แก่ ห้ามนั่งกลางบ้าน ห้ามนั่งฝั่งเสาเอกหรือเสาผี ห้ามนั่งห้อยเท้าที่หัวบันไดบ้าน ห้ามไปส่งศพ ห้ามเดินข้ามคลองถ้าจำเป็นต้องนำเข็มปักที่ผมด้วยหนึ่งเล่มเป็นการแก้เคล็ด ห้ามอาบน้ำหลังตะวันตกดิน ถ้าจำเป็นต้องอาบต้องจุดไม้ขีดหรือจุดไฟลงไปใต้น้ำก่อนเป็นการแก้เคล็ดกันผีพราย ข้อห้ามต่างๆนั้นมาจาก ความเชื่อเรื่องผี ที่จะอยู่ในตำแหน่งต่างขณะตั้งครรภ์ต้องทำพิธีเสียเคราะห์โดยการจัดทำกระทงด้วยกาบกล้วยรูปสี่เหลี่ยม กั้นกระทงปูด้วยใบไม้ นำแป้งมาปั้นเป็นรูปต่างๆใส่ในกระทงพร้อมขนมต่างๆ ชนิดของขนมจะต้องเปลี่ยนไปตามแต่ละเดือนตามตำรามอญ หากแต่น่าเสียดายที่พิธีกรรมในช่วงหญิงตั้งครรภ์ ดังกล่าวปัจจุบันได้สูญหายไปจากมอญคลองดำเนินแล้ว คงเหลือเพียงแต่ข้อห้ามและความเชื่อต่างๆระหว่างครรภ์ดังกล่าวข้างต้นเท่านั้น

ช่วงแห่งชีวิตใหม่

ช่วงแห่งชีวิตใหม่ ของเด็กที่จะเกิดนั้นมีพิธีกรรมต่างๆ ดังนี้

ผู้รู้ในการทำคลอดหรือหมอตำแยจะเตรียม มะพร้าว 1 ผล กล้วย 1 หวี สมุด ดินสอ แป้งร่ำ กระจก หวี วางในกระดั่งไว้ และนำสากมือตำข้าวยวาวๆที่ตำข้าวได้ทั้งสองข้างมาขวางประตูกันภูตผีปีศาจ ข้อห้ามอีกอย่างหนึ่งของมอญ ริมสายธารดำเนินสะดวก คือ จะ

ไม่เย็บเกาะ เสื้อผ้า ผ้าอ้อม เตรียมก่อนคลอดเพราะถือว่าไม่ดี เมื่อเด็กคลอดแล้วจะใช้กระดังรับเด็กแล้วใช้ไม้รวกตัดสะดือ ต่อจากนั้นหมอดำแยจะพูดว่า " ลูกใคร ก็รับไป "

การหาผู้ซ่านรับเด็กในกระดัง ลูกใคร ก็รับไป ผู้ซ่านรับจะต้องเป็นผู้ที่สังคมนิยมเลือกแล้วว่าเป็นคนดี เพราะชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวกถือว่า ถ้าผู้ซ่านรับเด็กเป็นอย่างไร เด็กที่เกิดมาจะเป็นอย่างนั้น

การฝังรกหรือการฝังสายสะดือ

เมื่อเด็กตัดสายสะดือแล้ว จะต้องนำรกและสายสะดือใส่เกลือห่อด้วยใบตอง นำไปฝังที่เตาหรือนอกบ้านก็ได้ โดยต้องดูทิศทางตามเดือนเกิดของเด็ก ถ้าเด็กเกิดเดือนสี่ เดือนห้า เดือนหก ต้องฝังทิศเหนือ ถ้าเกิดเดือนเจ็ด เดือนแปด เดือนเก้า ต้องฝังทิศตะวันตก ถ้าเกิดเดือนสิบ เดือนสิบเอ็ด เดือนสิบสอง ต้องฝังทิศใต้ ถ้าเกิดเดือนอ้ายหรือเดือนยี่ หรือเดือนสามต้องฝังทิศตะวันออก โดยมีความเชื่อที่ว่าหากฝังในทิศที่กำหนดเกิดมาแล้วเด็กจะได้ร่ำรวยต่อไป

เด็กทารกที่เกิดใหม่จะได้รับการทำกระแจะจันทร์ โดยผู้ทำพิธีจะร้องประกาศแก่เทวดาผู้มาลิขิตหน้าผากเด็กว่า บัดนี้เด็กคนนี้ได้เกิดแล้ว พร้อมกับพรมน้ำกระแจะจันทร์จากห้วงบันไดเรื่อยมาจนถึงตัวเด็ก เพื่อให้พระพรหมเอาเหล็กจารและน้ำหมึกลิขิตดวงชะตาลงบนหน้าผากเด็ก

สำหรับพิธีแห่งช่วงชีวิตใหม่และการฝังรกปัจจุบัน ไม่มีการทำพิธีดังกล่าวแล้ว ชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวกเล่าให้ฟังว่า

ชาวมอญ : " พิธีเก่าแก่แบบนี้ หายไป 30 ปีแล้ว เห็นจะได้ เพราะเดี๋ยวนี้ ไปคลอดที่โรงพยาบาลกันหมด "

ผู้วิจัย : " ทำไมถึงหายไป "

ชาวมอญ : " ก็มีอนามัยสมัยนั้นแล้ว ไม่มีใครมาทำพิธีเก่าๆอยู่หรอก แต่ความเชื่อเรื่องห้ามเตรียมเสื้อผ้าเหมาะให้เด็กก่อนเกิดยังมีอยู่ "

ดังกล่าวแสดงให้เห็นพิธีกรรมสูญสลายและถูกลืมเลือนไปกับวิวัฒนาการของการแพทย์สมัยใหม่ หากแต่ความเชื่อเก่าแก่ยังคงอยู่ เพราะส่วนลึกของจิตสำนึก ความกลัวของมนุษย์นั่นเอง

การโกนผมไฟ

การโกนผมไฟ ถือเป็นพิธีปฏิบัติหลังจากเด็กคลอดแล้ว จะต้องมีการทำพิธีนี้ โดยนิยมทำกันในเดือนสี่ เดือนห้า เดือนหก และเดือนสิบสอง โดยเมื่อกำหนดการโกนไฟได้แล้ว ในช่วงเข้าก่อนพิธีจะเป็นการรำผี เมื่อได้ฤกษ์ยามแล้ว พ่อแม่จะเชิญญาติใกล้เคียงมาร่วมพิธี โดยมีหม้อ บรรจุน้ำผสมใบส้มป่อย ขมิ้น กระแจะจันทน์ไว้ น้ำในหม้อรดให้ลูกจนทั่วตัว และอาบชำระตามด้วยน้ำสะอาด ทาแป้งกระแจะจันทน์

การโกนผมไฟนี้ชาวมอญที่ผีโศกหรือตระกูลใด ไ้จุกผมเด็กก็จะไว้จุกผม โดยโกนผมไฟรอบๆ ออกเหลือส่วนหนึ่งปล่อยไว้ให้ยาวไว้จุกตรงกลางกระหม่อม เมื่อผมยาวอาจถักเปียหรือปล่อยไว้เฉยๆ ก็ได้

การไว้จุกของผมของมอญคลองดำเนินสะดวกในปัจจุบัน หายากมากเพราะสภาพสังคมได้ เปลี่ยนไป ชาวมอญคลองดำเนินสะดวกเล่าให้ฟังว่า

“ เริ่มไม่มีการนิยมไว้จุกมาประมาณ 10 ปีแล้ว เพราะเดี๋ยวนี้เขาไม่ค่อยถือกันเรื่องไว้จุก ”

วัฒนธรรมการไว้จุก จึงถูกกลืนกินตามสภาพสังคมดังกล่าว

พิธีกรรมกับการบวชมอญ

เนื่องจากชาวมอญเป็นชนชาติที่มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนา ดังนั้นลูกชายที่มีอายุ 20 ปีบริบูรณ์ จึงต้องบวชในพระบวรพุทธศาสนาเพื่อศึกษาพระธรรมวินัย และเพื่อเป็นการทดแทนพระคุณพ่อแม่ จากการศึกษาวิจัยพบว่า พิธีการบวชพระของมอญนั้นจะแตกต่างจากชนชาติอื่น ดังนี้

ก่อนวันสุกดิบ

หลังจากกำหนดวันจัดงานแล้ว อย่างน้อย 5-7 วัน ผู้ที่จะบวชจะตั้งออไปอยู่ที่วัด เพื่อหัดท่องบทคำขอบรรพชาและอุปสมบท หรือเรียกว่า คำขานนาค

วันสุกดิบ

ในวันสุกดิบ ญาติจะจ่ายตลาด เตรียมข้าวปลาอาหารเลี้ยงแขก จะมีการปลุกปะรำพิธี ทำความสะอาดบ้าน ประดับตกแต่งสายรุ้งสีสังข์สดใส วันนี้จะมีการเคลื่อนขบวนขอขมาญาติหรือผู้ใหญ่ที่นาคนับถือ โดยจัดดอกไม้รูปเทียนใส่พาน 1 ชุด ผู้นำจะสอนให้นาคกล่าวคำขอขมา จบแล้วญาติผู้ใหญ่จะรับคำขอขมา ในวันที่ที่บ้านนาคจะมีการเตรียมต้อนรับแขก และมีดนตรีบรรเลงเพลงสลับกับการเปิดเพลงจากเครื่องขยายเสียง จากการลงพื้นที่วิจัย

งานบวชมอญ พบว่า ในระหว่างการเปิดเพลงมีการเปิดเพลง ชะแยมมอญ เพลงชะแยมมอญในปัจจุบันจะหาฟังได้ยาก ลักษณะเพลงคล้ายเพลงอีแซว มีการร้องตอบโต้กัน ทำนองสนุกสนาน ต่อจากนั้น จะมีการแห่หน้าเพื่อไปขอขมายังที่ต่างๆ ได้แก่ศาลเจ้าที่ที่บ้านของนาค ขอขมาเขตวัดที่นาคจะทำการบวช การแห่ขบวนขอขมามีความสนุกสนานเนื่องจากตลอดทางจะเป็นการนำริ้วขบวนด้วยวงดนตรี กลองยาวหรือแตรวง การร่ายรำของชาวบ้าน ตามด้วยขบวนหญิงสาวถือต้นเทียน พุ่มดอกไม้บายศรี โดยใช้เรือเป็นพาหนะในการคมนาคมส่งนาคไปขอขมายังที่ต่างๆ

พิธีกรรมการแต่งกายของนาค

การแต่งกายของนาคมอญในวันสุกดิบนี้ จะแตกต่างจากนาคของชนชาติอื่นๆ กล่าวคือ นาคจะนุ่งผ้าถุงไหมไทยหรือบ้างก็ผ้าม่วงแบบจีบหน้านาง คาดเข็มขัดนาคหรือเข็มขัดทอง ห่มสไบเฉียงทางไหลซ้าย สวมกำไลมือ กำไลเท้า สร้อยคอและแหวน ถือได้ว่าวันนั้นเป็นวันสำคัญ การแต่งกายและเครื่องประดับส่วนใหญ่จะเป็นสิ่งมีค่า กล่าวได้ว่า มีเครื่องประดับมีค่าแค่ไหนก็จะนำมาใส่ให้นาคในวันนั้น นอกจากนี้ นาคจะต้องปะแป้งแต่งหน้า และเจิมแป้งสามจุดที่หน้าผาก พร้อมทั้งตัดพวงดอกไม้ไว้ข้างหูด้วย

พิธีการทำขวัญนาค

พิธีทำขวัญนาค เป็นพิธีแหล่งสอนนาคโดยมีเนื้อหาใจความ กล่าวถึงความสำคัญ บิดา มารดาและปฏิบัติตนขณะบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนอันสงฆ์ของการบวช ส่วนใหญ่นิยมทำในตอนหัวค่ำของวันสุกดิบ และ แห่ เป็นภาษามอญ

เครื่องสังเวการทำขวัญนาค

1. ขนมห่มสามจวน ประกอบด้วยขนมหทอดที่เรียกว่า กววยสะเปียง กววยสะเปียง คือ แป้งข้าวเหนียวผสมน้ำตาลทอด ทำเป็นรูปปลาหรือตะลุ่มมาตร 1 จวน ขนมหูช้างหรือกววยตะปอด คือแห้งข้าวเหนียวคูลูกน้ำตาลนำไปทอดลักษณะคล้ายตาลปัด 1 จวน และข้าวเหนียวปักเทียนบนขนม 1 จวน
2. กล้วยน้ำหว่าสุก 3 หวี
3. มะพร้าวอ่อน 3 ผล
4. อาหารคาว 3 ส้ารับ ส้ารับละ 10 อย่าง
5. หมากพลู 3 จวน
6. คันเบ็ด
7. พานใส่รูปเทียน ดอกไม้ เงินบูชาครู

8. น้ำสะอาด

วันอุปสมบท

ช่วงเช้าของวันอุปสมบท จะมีการทำพิธีปลงผมและทรงน้ำโดยจะให้บิดามารดาเป็นผู้ปลงผมก่อน และตามด้วยญาติพี่น้อง เพื่อนฝูงตามลำดับ หลังจากนั้นปลงผมแล้ว จะต้องนุ่งขาวห่มขาว ไม่สวมเครื่องประดับ

หลังจากนั้น เมื่อได้ฤกษ์ยามที่กำหนด เจ้าภาพจะนำนาคไปอุปสมบทที่วัด พิธีการอุปสมบทในช่วงดังกล่าว จะเหมือนกับพิธีการอุปสมบททั่วไป คือมีริ้วขบวน บิดาถือตาลปัดสะพายบาตร นำหน้า มาดาถือพานแว่นฟ้าใส่ผ้าไตร ตามด้วย ญาติพี่น้อง ถือตันเทียน พุ่มดอกไม้ บายศรี เครื่องไทยทาน เดินเวียนรอบพัทธสีมา 3 รอบ รอบสุดท้ายนาคกล่าวคำขมาพัทธสีมา

พิธีกรรมสมรสของชาวมอญ

พิธีกรรมในงานมงคลสมรสของชาวมอญแบบโบราณนั้นปัจจุบันไม่ปรากฏแล้วหากแต่พิธีสมรสของมอญปัจจุบัน มีการปรับเปลี่ยนจนคล้ายคลึงกับของชาวไทย เค็ดเริ่มตั้งแต่เมื่อหนุ่มสาวรักกัน ผู้ใหญ่ฝ่ายชายก็จะเจรจาสู่ขอ และทำการหมั้นหมายฝ่ายหญิงจะเรียกสินสอดทองหมั้นและปลุกเรือนหอ เมื่อถึงพิธีประกอบการแต่งงาน ฝ่ายชายก็ต้องเตรียมเครื่องขันหมาก ประกอบด้วย ขนมปลา ขนมเทียน ขนมกง ขนมสายน้ำผึ้ง มะพร้าวอ่อนกล้วยสุก ไข่ต้ม หมูสามชั้น ต้นกล้วย ต้นอ้อย อย่างละ 1 คู่ และมีการแห่ขบวนขันหมากไปยังบ้านเจ้าสาวเพื่อประกอบพิธีแต่งงาน แม้ว่าปัจจุบันการประกอบพิธีแต่งงานของมอญจะเหมือนกับชาวไทย หากแต่จะแตกต่างกัน กล่าวคือโดยบ่าว-สาว จะต้องเซ่นไหว้ผีบรรพชนที่เสาะเอก ทั้งนี้เนื่องจากชาวมอญมีความเชื่อและนับถือผีบรรพชนที่เสาะเอกเป็นอย่างยิ่ง การประกอบพิธีกรรมสำคัญๆต่างจึงจำเป็นต้องเซ่นไหว้ผีบรรพชน ทุกพิธีกรรม

พิธีกรรมศพมอญ

พิธีกรรมศพของมอญแท้ๆ นั้น หาดูได้ยากในปัจจุบัน จากการวิจัยพบว่า พิธีกรรมศพของมอญริมสายธารดำเนินสะดวกได้ประยุกต์จากพิธีกรรมเดิมไปบ้าง หากแต่ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของพิธีการทำศพ ที่แตกต่างจากชนชาติอื่นอย่างเห็นชัด ดังนี้

พิธีกรรมกับลักษณะการตาย

มอญแบ่งลักษณะการตายเป็น 2 อย่าง คือ ตายดีกับกับตายไม่ดี

ตายดี คือ การตายด้วยโรคชรา หรือป่วยมานาน

ตายไม่ดี คือ ตายจากโรคร้ายต่างๆ เช่นอหิวาตกโรค ฝีดาษ กาฬโรค ไข้หวัด ไข้มาลาเรีย ฯลฯ รวมถึงการตายที่ถูกฟ้าผ่า ต้องอาวุธ จมน้ำ ตกต้นไม้ ฆูกัด แขนงคอตตาย ตายห้อง กลม การตายไม่ดีในลักษณะดังกล่าว ศพนั้นจะไม่มีกรเผา ฝังได้อย่างเดียว และจะต้องเอาศพ ออกจากบ้านอย่างรวดเร็ว ไม่มีการทำบุญเลี้ยงพระที่บ้าน ถ้าต้องการทำบุญให้ศพประเภทนี้ ต้องทำ หลังจากตายไปแล้ว 7 วัน หรือในปีถัดไป สมัยโบราณ หากศพตายไม่ดีจะต้องนำศพไปสู่สถาน ด้วยการหามด้วยแคร่ไม้ไผ่ และหากตายด้วย การถูกฟ้าผ่าตายหรือผูกคอตตาย ศพจะต้องนอนใน รางหมู แล้วอาบน้ำศพตรงตำแหน่งที่ตาย โดยขุดหลุมลึกเท่าความสูงของศพแล้วฝังศพในทำยีน ให้ศพหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ หากแต่พิธีกรรมทำศพดังกล่าวไม่ปรากฏให้เห็นแล้ว ในปัจจุบัน

การทำศพของมอญที่ตายดี เหมือนกับการทำศพของมอญในปัจจุบัน โดยมีพิธีกรรมดังต่อไปนี้

พิธีกรรมการเตรียมศพ

1. ใจ้เนียงหรือเตียงชนะ โดยการเตรียมเตียงไม้ไผ่ และแพต้นกล้วย ประดับตกแต่งด้วยดอกไม้ ตัวเตียงมีเสา 6 ด้าน ยาว 4 ศอกกับ 4 นิ้ว กว้าง 1 ศอก กับ 4 นิ้ว หัว และท้ายเตียงแขวนกระถงดอกไม้ด้านละ 2 กระถง แต่ละกระถงใส่ดอกไม้ 3 ดอก จากเพดาน ผูกเชือกห้องลงมาให้ตรงกับสะดือของศพที่ปลายเชือกผูกแหวนไว้ 1 วง และกรรไกรหรือมีหนีบ หมาย 1 อัน แหวนนี้หมายถึงจักขุญาณสำหรับผู้ตาย จะได้ใช้เพื่อความกระจ่างต่อภพหน้า ส่วน กรรไกรหรือมีด หมายถึงใช้ประหารตัดประหารกิเลสทั้งปวง

2. การอาบน้ำศพ การอาบน้ำศพจะอาบน้ำเย็นก่อนแล้วจึงอาบด้วยน้ำ อุ่น

3. การจัดเตรียมศพ หลังจากอาบน้ำศพจะเปลี่ยนศพใส่กางเกงที่เรียก ว่า โปง-มอย หลังจากนั้นยกศพขึ้นนอนบนเตียงและใส่เสื้อทางกลับกันให้แก่ศพ มัดหัวแม่มือหัว แม่เท้าศพด้วยเชือกกล้วย ปล่อยผมของศพให้สยายออก (เนื่องจากคนมอญอายุโตมักจะมีเกล้าผม) ใส่หมากหนึ่งคำกับเงินหนึ่งสลึงในปากศพ เพื่อเป็นค่าเดินทางข้ามแม่น้ำสู่ปรภพ ที่หัวนอน ศพจะมีไฟหนึ่งดวง และกระบุง เปิง-หะ-มาว หรือกระบุงวิญญานใส่เสื้อผ้าของผู้ตาย

การตั้งศพไว้ที่บ้าน

เมื่อพิธีการเตรียมศพเสร็จสิ้น ก็จะทำมุ้งคลุมศพไว้ และตั้งศพไว้ที่บ้าน สองถึงเจ็ดวัน ศพของชาวมอญจะไม่มีพิธีการสวดอภิธรรม หากแต่ในเวลากลางคืนจะเชิญผู้สูง อายุมาอ่านหนังสือ พุทธประวัติ ธรรมประวัติ นิทานชาดก ในเวลาเช้าเจ้าของบ้านจะนิมนต์พระ สงฆ์มารับจังหันบิณฑบาตที่บ้านทุกวัน

โลงศพมอญสิ่งต้องห้ามกับเรือน

ชนชาติมอญมีธรรมเนียมเคร่งครัดอย่างยิ่งในการห้ามเอาโลงศพเข้าบ้าน เพราะถือว่า โลงศพเป็นเสียดจัญไรกับเรือน ถ้าประสงค์จะนำศพลงโลงเพื่อไปทำพิธีกรรมต่อ จะต้องนำศพไปใส่ในโลง ด้านนอกตัวเรือน และยังมีข้อห้ามอีกว่า การนำเอาศพออกจากเรือน ห้ามนำออกด้านหน้าบ้าน การนำศพออกจากตัวเรือนต้องนำออกด้านหลังบ้าน หากไม่มีหลังบ้าน ก็ต้องรื้อถอนฝาบ้านแล้วนำออกด้านข้าง และจึงนำไปประกอบพิธีกรรมตามปกติที่วัดต่อไป ความเชื่อดังกล่าวยังปฏิบัติกันเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

โลงศพมอญ

โลงมอญหรือโลงศพมอญ มีเอกลักษณ์ โดดเด่นประจำชาติอย่างหนึ่งที่ ปัจจุบันยังสามารถพบได้ตามพิธีกรรมทำศพของชาวมอญแท้ๆ ลักษณะโลงศพจัดแบบสวยงาม มีรูปลวดลายของรามัญ โลงศพจัดทำลักษณะคล้ายปราสาท โดยมีหลายประเภทคือ ประเภทปราสาทยอดเดียว ประเภทปราสาทห้ายอด ประเภทปราสาทเจ็ดยอด และประเภทประสาทเก้า ยอด ตามกำลังทรัพย์ของลูกค้า

มอญร้องไห้

ประเพณีมอญร้องไห้ มีมาตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน หากแต่แตกต่าง ตรงที่ อดีตผู้ที่ทำหน้าที่มอญร้องไห้จะได้แก่ญาติผู้ใกล้ชิด แต่ปัจจุบัน มอญร้องไห้จะมีการรับจ้างร้องเป็นอาชีพ

ลักษณะของพิธีมอญร้องไห้ การทำพิธีมอญร้องไห้นั้นมิใช่เป็นการร้องไห้แบบมีน้ำอย่างที่ร้องกันจริงๆ หากแต่มอญร้องไห้ จะทำการพรว้าโอดครวญพรรณาคความดีของผู้ตายอย่างเป็นท่วงทำนอง โดยหญิงสูงอายุจะเป็นผู้ทำพิธี ปัจจุบันมอญร้องไห้นั้นจะพบได้เสมอ หากลูกหลานผู้ตายมีกำลังทรัพย์พอที่จะจัดพิธีนี้ได้

การประกอบพิธีศพแบบมอญ

ชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวกถือปฏิบัติมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และหากมอญริมสายธารดำเนินสะดวกครอบครัวใด มีผู้ตายและไม่ประกอบพิธีกรรมศพแบบดังกล่าว จะถูกการลงโทษจากสังคมชาวมอญ ชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวกแสดงทัศนะว่า

“ ตอนที่พ่อตายก็ไม่ได้เข้าพิธีมอญ เพราะเราย้ายไปอยู่ที่อื่นแล้วแต่พ่อ ยังอยู่แถวนี้ ชาวบ้านแถวนี้เขาก็ว่าพี่ หว่าไม่รักษาประเพณีจัดพิธีกรรมอย่างถูกต้องให้พ่อ ช่วง นั้นพี่มาแถวนี้ไม่ค่อยได้เลย เพราะโดนชาวบ้านว่าเอา ”

เห็นได้ว่า ชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวกมีความเชื่อ ที่จะประกอบ พิธีและหากผู้ใดขัดขึ้นก็จะถูกการลงโทษจากสังคม โดยการประนาม หรือติฉินนินทา ไม่ยอมรับ เข้ากลุ่มสังคมเดียวกัน ดังกล่าวมีผลให้ความเข้มแข็งของวิถีชีวิตชุมชนมอญสืบทอดได้ถึงใน ปัจจุบัน

ผี และพิธีกรรม

ชาวมอญมีความเชื่อเรื่องผีมาตั้งแต่ครั้งสมัยโบราณ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผีบรรพชน ที่เรียกว่า ฮาลักฮอย ผีบรรพชนเป็นผีของบุพการีตลอดจนญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้ว ของชาวมอญ ชาวมอญจะเชิญผีบรรพบุรุษให้มาสิงสถิตย์อยู่ ณ เสาคอกของบ้าน โดยมีสิ่งที่ใช้ เป็นตัวแทนบรรพชนในแต่ละตระกูลนั้น จะใช้เสื้อผ้าเป็นตัวแทน กล่าวคือ

บรรพชนชาย จะใช้ผ้าถุงผืนยาว 1 ผืน เสื้อคอกลมแขนยาวสีขาว 1 ตัว ผ้าขาวม้าสีแดง 1 ผืน และ แหวนทองมีหัวพลอยแดง 1 วง

บรรพชนหญิง จะใช้ผ้าถุงเชิงสีแดง-ขาว 1 ผืน และผ้าสไบสีขาว 1 ผืน การจัดเก็บต้องนำเสื้อผ้าอาภรณ์ทุกชิ้นพับใส่ห่อผ้าปู บรรจุในภาชนะที่ เตรียมไว้ได้แก่ กระบุงสานด้วยไม้ไผ่ หีบไม้ หรือหีบทองเหลือง เพื่อป้องกันมิให้แมลงหรือหนูเข้าไปกัดแทะ ทั้งนี้เพราะหากมีรอยชำรุดเสียหาย แม้เล็กน้อย ชาวมอญจะถือว่า อาจำทำให้อาบ้าน เกิดโทษภัยหรือโรคภัยได้ จากนั้นก็จะนำไปไว้บริเวณเสาคอกของบ้าน

การสืบทอดผีบรรพชน

การสืบทอดผีบรรพชนเป็นมรดกทางนามธรรมอย่างหนึ่ง ชาวมอญทุกคนต้องยอมรับผีบรรพชนประจำตระกูลและต้องสืบทอดต่อกันไป โดยผู้ชายในตระกูลมีลำดับ การสืบทอดจากลูกชายคนโตไปหาลูกชายคนเล็กตามลำดับ เรียกว่า ตอม-อะลก ขณะที่ลูกผู้ หญิงจะสืบทอดผีบรรพชน เรียกว่า ลุ่ม-ตา จนกว่าลูกผู้หญิงคนนั้นจะไปแต่งงานกับชายผู้อื่น และถ้าหากลูกผู้หญิงยังไม่มีสามี จะมีสิทธิเข้าร่วมในพิธีรำผีของตระกูลนั้นได้ แต่ถ้าแต่งงานไปแล้วถือว่าต้องเป็นสมาชิกของผีใหม่ (หมายถึงผีตระกูลของสามี) และไม่มีสิทธิเข้าร่วมพิธีรำผี ของตระกูลเดิมของตน นอกจากนี้ได้รับเชิญไปเป็นแขกในพิธีเท่านั้น

การเซ่นไหว้ผี

การเซ่นไหว้ผี จะทำกันในเดือน สี่ เดือนหก เดือนสิบสอง และเดือนยี่ ตามแต่ละบ้านจะกำหนดว่าเคยเซ่นไหว้วันใดเดือนใด

เครื่องเซ่นไหว้

ธรรมเนียมของการเซ่นไหว้ ถือว่า ถ้าเคยใช้ของเซ่นไหว้ชนิดใด จำนวนเท่าใด เมื่อถึงปีต้องใช้เครื่องไหว้แบบเดิม จำนวนเท่าเดิม เซ่นเครื่องเซ่นไหว้ส่วนใหญ่ประกอบด้วย

1. ขนมทอด สีแดงและสีขาว ขนมสีแดงทำด้วยแป้งข้าวเหนียวทอด สีขาวทำจากแป้งข้าวจ้าวผสมน้ำเกลือ โรยงาดำ
2. ขนมอี๋เอิบ ทำด้วยแป้งข้าวเจ้า
3. ขนมดินหลาว ทำด้วยแป้งข้าวจ้าวขนาดเล็กยาวๆ
4. ขนมสาว เป็นขนมห่อใบตองนึ่งแบบขนมกล้วย
5. ขนมเปียกปูน
6. ขนมข้าวตอกคั่วและข้าวงาคั่ว
7. ข้าวจ้าวหนึ่ง
8. แกงต้มยำ
9. มะพร้าว
10. กล้วยน้ำว้าสุก
11. ปลาช่อนย่าง
12. ข้าวกากหม้อ
13. เทียน
14. น้ำบริสุทธิ์

การเลี้ยงผีบรรพชน

การเลี้ยงผีจะจัดโดยคนทรงหรือคนเลี้ยงผี นำถาดเครื่องเซ่นไปวางที่เสาผี และจัดกระบุงหรือหีบผ้า นำของเครื่องเซ่นวางเรียงตามลำดับ จากนั้นจะเชิญกระบุงบรรพชน มาตรวจสอบความเรียบร้อย ผู้เลี้ยงผีจะกล่าวเชิญเจ้าฟ้า พระมหากษัตริย์ ผีบรรพชน สมุน บ่าวเจ้านาย ให้มารับเครื่องเซ่นไหว้ การเลี้ยงผีจะจัดกันทุก 3 ปี

การรำผี

การจัดรำผีของชาวมอญ จะจัดขึ้นต่อเมื่อมีสาเหตุ ดังนี้

1. แก่บ่น เช่นคนในบ้านป่วย ลูกหลานเจ้าบ้านหายสาบสูญ เจ้าบ้านจะบนบานศาลกล่าวต่อผีว่าถ้าช่วยให้หาย หรือช่วยหาคนที่หายให้เจอ จะรำถวาย
2. การขอขมาในกรณีที่เกิดการผิดผี เช่น มีคนที่มีกรรมมานอนในบ้าน หรือสามีภรรยาที่เป็นผีอื่นมานอนค้างคืนในบ้าน หรือเด็กที่ยังไม่ได้โกนผมจุกบ้านอื่นมานอนค้างในบ้าน ถือว่าผิดผี ต้องรำผีแก้

3. การขอขมาผีในกรณีที่ไม่แจ้งบางอย่าง เช่น เกิดเหตุภัยที่ร้ายแรงขึ้นในบ้านเมื่อเจ้าบ้านไปหาหมอดู หมอดูจะเสี่ยงทาย ถ้าผลเสี่ยงทายปรากฏว่าเพราะผีทำ ก็ต้องรำผีเพื่อขอขมา

ในการรำผีของมอญริมสายธารดำเนินสะดวก มีธรรมเนียมปฏิบัติหลายประการ เช่น ถ้าไม่ได้รับเชิญเป็นแขกในงานห้ามไปงานนั้นเด็ดขาด นอกจากนี้ เมื่อยังไม่ถึงเวลารับประทานอาหารหากเจ้าบ้านยังไม่ได้เชิญห้ามรับประทานอาหารจนกว่าพิธีเสร็จ ก่อนเข้างานรำผี แขกที่ไปร่วมงานจะได้รับการแจกหมากพลู เพื่อเป็นการแก้เคล็ด โดยชาวมอญถือว่า ถ้าแขกที่เชิญไปงานดวงแข็งกว่าเจ้าบ้าน ก็จะส่งผลร้ายกับเจ้าบ้าน หากแต่ถ้าแขกที่เชิญไปงานดวงอ่อนกว่าเจ้าของบ้าน แขกก็จะเคราะห์ร้าย การรำผีจึงเป็นพิธีกรรมการปฏิบัติที่ละเอียดอ่อนต่อวิถีชีวิตชนชาวมอญ

นอกจากผีบรรพบุรุษของชาวมอญเองแล้ว ชาวมอญยังมีการรับเอาผีมาจากบรรพบุรุษแต่เมื่อครั้งอาศัยอยู่ในเมืองมอญ ซึ่งปัจจุบันยังปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เช่น ตระกูลที่นับถือผีงู ตระกูลนับถือผีไก่ ตระกูลนับถือผีเต่า บางตระกูลนับถือผีข้าวเหนียว การนับถือผีต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น มีหลักปฏิบัติ คือ ถ้านับถือผีงูหรือผีไก่ ในพิธีรำผีจะต้องเอางูหรือไก่อมาทำอาหารเพื่อเซ่นสรวงบรรพบุรุษ ถ้านับถือผีเต่า เมื่อเดินออกจากบ้านไปพบเต่ากลางทาง หากไม่ทำปาณาติบาตก็ต้องออกปากว่าเต่านั้นเฒ่า เหม็น และตนเองต้องหลีกเลี่ยงไปทางอื่น หรือถ้าไม่ทำเช่นนั้น ก็จะต้องเอาเต่าไปฆ่าเพื่อทำอาหารกิน แต่ก่อนจะกินต้องเซ่นผีบรรพบุรุษเสียก่อน จึงกินได้ ถ้าหากไม่ติเตียนว่าเต่าเฒ่าหรือไม่เอาไปทำอาหาร ชาวมอญเชื่อว่าจะเกิดเภทภัยนานาต่อคนในตระกูลนั้นได้ ถ้านับถือผีข้าวเหนียว หากมีผู้อยากได้ข้าวเหนียวในบ้านของตน คนในบ้านจะให้หรือขายข้าวเหนียวไม่ได้ แต่ถ้าขโมยเอาไปโดยเจ้าของไม่ทราบก็ถือว่าไม่เป็นโทษ การนับถือผีดังกล่าวของชาวมอญเป็นความเชื่อตั้งแต่ครั้งอดีตกาล จวบจนปัจจุบันลูกหลานชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวกก็ยังคงสืบทอดความคิดและวิถีการนับถือผีแบบดั้งเดิมอยู่

ภาษาของมอญ

จากการวิจัยพบว่าปัจจุบันยังมีผู้สามารถอ่าน เขียน พูด ภาษามอญได้เป็นอย่างดี โดยได้รับการศึกษาจากพระสงฆ์ที่วัด ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชาวมอญเพศชายที่เคยบวชเรียน และชาวมอญสูงอายุ หากแต่ชาวมอญรุ่นใหม่ สามารถพูดและฟังภาษามอญได้เท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจาก เมื่อครอบครัวประกอบพิธีกรรมต่างๆ คนในครอบครัวและแขกในกลุ่มมอญที่มาร่วมพิธี จะนิยมสื่อสารด้วยภาษามอญเป็นหลัก

การแต่งกาย

การแต่งกายของชนชาติมอญนั้น ผู้ชายจะนิยมนุ่งผ้าตาหมากรุก ปัจจุบันได้ใช้ผ้าขาวม้าแทน และสวมเสื้อสีขาว

การแต่งกายของหญิงมอญ จะนิยมนุ่งผ้าถุง และสวมเสื้อสีขาวหรือสีพื้นๆ แขนกระบอกยาวและที่สำคัญคือ จะมีการห่มสไบ สีลันสไตต์ติดกับเสื้อ สำหรับผมนั้นจะเกล้ามวย ซึ่งการเกล้ามวยผมของชาวมอญจะต่างจากไทยทรงดำ กล่าวคือ ลักษณะมวยผมชาวไทยทรงดำจะมีลักษณะเอียงและอยู่ด้านหลัง หากแต่ของชาวมอญแล้ว จะเกล้ามวยผมตรงและไว้ด้านหลัง ชาวมอญจะนิยมปักปิ่นผมไว้ที่มวยผม ลักษณะปิ่นจะเป็นรูปตัวยูและทำด้วยเงินแท้

ปัจจุบันยังปรากฏว่าการแต่งกายในแบบดังกล่าวของชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวกอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวมอญผู้สูงอายุ

นิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม : วิถีชีวิตและวิถีผลิตของชุมชนริมน้ำ

วิถีชีวิตและวิถีผลิตของชุมชนริมน้ำ มีความเกี่ยวข้องกับนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรม กล่าวคือ สิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยเหตุประการหนึ่งที่เกิดรูปแบบทางวัฒนธรรมวิถีการดำเนินชีวิต และยังเป็นปัจจัยในการเชื่อมโยงทางวัฒนธรรมของหลายชนชาติที่อาศัยอยู่ในชุมชนริมสายธารดำเนินสะดวก ให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้

วิถีการผลิตเกษตรกรรม

ดำเนินสะดวกเป็นดินแดนของการเกษตรที่เลื่องชื่อ มาตั้งแต่ครั้งอดีต ตั้งแต่ พริกบางช้าง อุ่นหวานดำเนิน ฯลฯ โดยสภาพทางภูมิศาสตร์ของดำเนินสะดวก เอื้ออำนวยต่อการทำเกษตรกรรมไม่ว่าจะเป็นสภาพน้ำ และสภาพดินที่อุดมสมบูรณ์ โดยคลองดำเนินสะดวกจะแบ่งเขตออกเป็น 3 เขต คือ คลองดำเนินสะดวกเขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร คลองดำเนินสะดวกเขตอำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และคลองดำเนินสะดวกเขตอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ซึ่งแต่ละเขตดังกล่าว แม้จะมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะกับทำเกษตร หากแต่ สภาพทางภูมิศาสตร์แต่ละเขตและการตั้งถิ่นฐานของเชื้อชาติที่แตกต่างกัน อันมีผลต่อผลิตผลทางเกษตรที่ต่างกัน ดังนี้

นิเวศวิทยาทางวัฒนธรรมกับวิถีการผลิตเกษตรกรรมคลองดำเนินสะดวก

เขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร

เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ บริเวณเขตดังกล่าว ติดต่อกับแม่น้ำท่าจีน เขตจังหวัดสมุทรสาคร อันติดกับทะเลอ่าวไทย ซึ่งมีช่วงจังหวะระยะเวลาน้ำขึ้นน้ำลง การหนุนของน้ำทะเลมีผลทำให้บางครั้งบริเวณดังกล่าวได้รับอิทธิพลของการหนุนจากน้ำทะเล หากมิได้มีการปิดประตูระบายน้ำหรือเกิดการเอ่อล้นของน้ำจากการหนุนของน้ำทะเลทำให้น้ำเค็มไหลเข้ามาประปนมีผลให้บางครั้งเกิดน้ำกร่อยขึ้นในบริเวณดังกล่าว ประกอบกับบริเวณเขตพื้นที่ดังกล่าวคือเขตหลักของเขตหลักหนึ่งหลักสองและหลักสาม อันเป็นเขตของชุมชนที่มีชาวไทยเชื้อชาติมอญอาศัยอยู่เป็นส่วนใหญ่ มีผลให้ผลผลิตทางการเกษตร ต่างจากพื้นที่อื่นๆ โดยแบ่งเป็น 2 ช่วงเวลา ดังนี้

วิถีการผลิตการเกษตรกรรมริมคลองดำเนินสะดวกเขตอำเภอบ้านแพ้ว

จังหวัดสมุทรสาครในอดีต

ในอดีตชาวมอญมีความถนัดและนิยมทำการเกษตรนาข้าว จนเกิดประเพณีหลายประเพณีและการละเล่นที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวกับการทำนาข้าว อันได้แก่ การลงแขกเกี่ยวข้าว การนวดข้าว ประเพณีข่วงข้าวเม่า การเล่นขะแย้มมอญ การเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน ที่คอยคุ้มครองป้องกันสัตว์เลื้อยและธัญพืช นอกจากนี้ยังมีเทศกาลที่เกี่ยวข้องกับผลผลิตของข้าว ได้แก่ เทศกาลกวนกระยาสารท กวนกาละแม กวนข้าวเหนียวแดง หากแต่ยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลงไป มีผลให้ วิถีการผลิตการเกษตรอันก่อให้เกิดวัฒนธรรมประเพณีบางอย่างได้สูญสลาย หากแต่บางอย่างยังคงถือเป็นพิธีปฏิบัติตามเทศกาลหาชีวิตชีวิตอย่างแท้จริงไม่

ประเพณีที่สูญสลายไปกับการเปลี่ยนแปลงวิถีผลิต ได้แก่ การลงแขกเกี่ยวข้าว การนวดข้าว ประเพณีข่วงข้าวเม่า การเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน ชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวกแสดงทัศนคติเสียตายประเพณี ดังเดิมนั้น

“ เมื่อก่อนเวลานานา เกี่ยวข้าว ไม่ต้องไปจ้างแขก เหมือนเดี๋ยวนี้ บ้านใครเกี่ยวคนในหมู่บ้านก็จะมาช่วยกัน เป็นการลงแรง เดียวนี้ไม่มีแล้ว มันทำให้คนใจคอคับแคบ ไม่มีการช่วยเหลือกัน ”

ทัศนคติของชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวกที่เห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวิถีการผลิต อันมีผลต่อวิถีชีวิต จิตวิญญาณ ของคนที่ผูกพันกันนในสังคมซึ่งหาไม่ได้ในปัจจุบัน

ประเพณีที่เป็นผลมาจากวิถีผลิตในอดีตที่ยังคงอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ การเล่นชะแย้มมอญ เทศกาลกวนกระยาสารท การกวนข้าวเหนียวแดง การกวนกอละแม จากการศึกษพบสาเหตุของการคงอยู่เทศกาลต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีการผลิต ดังนี้

1. การเล่นชะแย้มมอญในปัจจุบันใช้เล่นเป็นการละเล่นในวันพิธีสำคัญๆต่างแทนช่วงเทศกาลหน้าทำนา
2. เทศกาลกวนกระยาสารท กระยาสารทเป็นอาหารสำคัญชนิดหนึ่งที่ใช้ในพิธีออกพรรษาของชาวมอญ ซึ่งปัจจุบัน ชาวมอญส่วนใหญ่นิยมซื้อกระยาสารท ใช้ในวันออกพรรษามากกว่าที่จะกวนกันในหมู่บ้าน
3. เทศกาลกวนกอละแม ทำข้าวเหนียวแดง กอละแมและข้าวเหนียวแดงถือเป็นอาหารสำคัญที่ใช้ในเทศกาลสงกรานต์ ซึ่งปัจจุบัน ชาวมอญส่วนใหญ่นิยมซื้อกอละแมและข้าวเหนียวแดง ที่ใช้ในวันสงกรานต์มากกว่าจะทำกันในหมู่บ้าน

ประเพณีดังกล่าวในปัจจุบันจึงมีวิถีปฏิบัติในการดำเนินชีวิต อันมีผลมาจากวิถีการผลิตตั้งแต่เก่าก่อน หากแต่ เป็นวิธีการปฏิบัติให้ถูกต้องตามประเพณีเทศกาลที่ยังคงอยู่เท่านั้น

วิถีการผลิตการเกษตรเขตอำเภอบ้านแพ้วจังหวัดสมุทรสาครในปัจจุบัน

จากผลของการพัฒนาประเทศสู่ความทันสมัย มีผลต่อวิถีการผลิตทางเกษตร ของชาวมอญเขตอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร ทั้งนี้เนื่องจาก การขาดความสนใจดูแลและการประกันราคาข้าวที่ดี ประกอบกับการสนับสนุนของรัฐให้ปลูกพืชเศรษฐกิจ และความสำเร็จของเกษตรกรชาวจีนคลองดำเนินสะดวกเขตใกล้เคียงในการทำสวน เป็นปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้ชาวมอญเปลี่ยนวิถีการผลิต จากการทำนามาเป็นปลูกพืชเศรษฐกิจ อันได้แก่ องุ่น ลำไย ส้ม ซึ่งสภาพทรัพยากรดินบริเวณดังกล่าวปัจจุบันยังอุดมสมบูรณ์สามารถปลูกพืชผล การเกษตร เพื่อการค้าการส่งออกได้เป็นอย่างดี ชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวก ให้ทัศนะว่า

“ เลิกทำนา มา 10 กว่าปีแล้ว หันมาปลูกองุ่นแทนรายได้ดีกว่ากันตั้งเยอะ ถ้าทำนาคงไม่มีตั้งส่งลูกเรียนหนังสือในกรุงเทพได้ “

วิถีการผลิตเปลี่ยนไป วิถีชีวิตเปลี่ยนตาม แม้ว่าชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวกจะได้กำไรจากพืชทางเกษตรในปัจจุบัน หากแต่ เขาก็ต้องสูญเสียวัฒนธรรมบางอย่างจากวิถีการผลิตที่เปลี่ยนแปลงไป อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

วิถีการผลิตเกษตรกรรมคลองดำเนินสะดวกเขตรอยต่อระหว่างอำเภอ
บ้านแพ้วจังหวัดสมุทรสาครและอำเภอดำเนินสะดวกจังหวัดราชบุรี

บริเวณการผลิตเกษตรกรรมนี้อยู่ในเขตหลักสี่และหลักห้าเขตนี้เป็นที่ตั้ง
ถิ่นฐานของไทยทรงดำและชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ จากสภาพภูมิศาสตร์ และ วัฒนธรรมของแต่ละ
เชื้อชาติแล้ว มีผลให้ผลผลิตทางการเกษตร ต่างจากพื้นที่ดังกล่าวข้างต้น

วิถีการผลิตเกษตรกรรมสายธารดำเนินสะดวกเขตรอยต่อระหว่างอำเภอ
บ้านแพ้วและอำเภอดำเนินสะดวก การผลิตของแต่ละเชื้อชาติในอดีตเป็นดังนี้

ชาวไทยทรงดำ ชาวไทยทรงส่วนใหญ่จะนิยม ประกอบอาชีพทำนาเช่น
กับชาวมอญ จนทำให้เกิดประเพณีหลายประเพณีและการละเล่นที่มีความสัมพันธ์กับชาวไทยทรง
ดำในการทำนาข้าว อันได้แก่ ประเพณีการลงข่วง (ประเพณีนี้ชายหนุ่มจะมาจีบหญิงสาวและ
ช่วยหญิงสาวดำข้าวที่ลานบ้านตอนกลางคืน) การเล่นคอน หลังเก็บเกี่ยวข้าวในนา การรำ
แคน หากแต่ยุคสมัยได้เปลี่ยนแปลงไป มีผลให้วิถีการผลิต การเกษตรจากการทำนา อันมีผลต่อ
การเกิดวัฒนธรรมประเพณีการละเล่น บางอย่างได้สูญสลายอันได้แก่ ประเพณีการลงข่วง และ
ประเพณีการเล่นคอน หากแต่ประเพณีการละเล่นที่ยังคงอยู่ได้ การรำแคนก็ถือเป็นเพณี
การละเล่นที่จัดขึ้นตามเทศกาลวันสำคัญเพื่อรวมกลุ่มชาวไทยทรงดำให้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์คุณ
ค่าการละเล่นเก่าก่อนไว้ หาใช่มาจากวิถีชีวิตอย่างดั้งเดิมแท้จริงไม่

วิถีการผลิตของชาวไทยทรงดำในปัจจุบัน ได้เปลี่ยนแปลงมาเพาะปลูกพืช
เศรษฐกิจ ซึ่งไม่แตกต่างอะไร วิธีของการผลิตชาวมอญ และชาวจีนในปัจจุบัน

ชาวไทยเชื้อสายจีนและชาวจีน เนื่องจากคลองดำเนินสะดวกนั้น
ประกอบด้วย หลายชาติพันธุ์วรรณา การผสมผสานทางเชื้อชาติจึงเกิดขึ้นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้
เชื้อชาติชาวไทยแท้ๆ จึงไม่ปรากฏให้เห็นในเขตริมสายธารดำเนินสะดวก ดังนั้น จึงขอกกล่าวถึง
ชาวไทยเชื้อสายจีน และชาวจีนกับวิถีผลิตในคลองดำเนินสะดวก กล่าวคือ หลังจากที่ชาวจีนเข้า
รับจ้างขุดคลองเสร็จ ชาวจีนจำนวนหนึ่งจับจองและซื้อที่เพื่อทำการเกษตรบริเวณดำเนินสะดวก
และยังมีชาวจีนบางส่วนที่อพยพโยกย้ายมาจากที่อื่น อันได้แก่ กลุ่มแม่น้ำแม่กลองเป็นสำคัญ
ชาวจีนเมื่ออพยพเข้ามาก็นำวิถีการผลิตแบบจีนเข้ามาผลิตการเกษตรในเมืองไทย กล่าวคือชาว
จีนเป็นชนชาติกลุ่มแรกที่เข้ามาบุกเบิกทำสวนแบบยกทรง ผลไม้ที่ชาวจีนเลือกปลูกล้วนมีความ
สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับประเพณีของจีนอย่างเห็นชัด เช่น การปลูกส้ม เพราะถือว่า ส้ม เป็นผลไม้
มงคล ต้องใช้ในการทำพิธีต่างๆ ของชาวจีน นอกจากนี้ยังมีการปลูกพริก ปลูกมะนาว ปลูก
มะม่วงและปลูกองุ่น

ความสำเร็จของการปลูกพริกของชาวไทยเชื้อสายจีนและชาวจีน เป็นที่ เลื่องลือในอดีตในนามของพริกบางช้างว่าเป็นพริกที่มีคุณภาพดี และความสำเร็จทางการเกษตร ดังกล่าวยังผลต่อมาในการปลูกองุ่นปัจจุบัน จนได้ชื่อว่า ดำเนินสะดวกดินแดนแห่งองุ่นหวาน จากความสำเร็จทางการเกษตรกรรมของชาวไทยเชื้อสายจีนและชาวจีนมีผลให้ชาวจีนมีฐานะทาง เศรษฐกิจที่ดีจนขยายเป็นการค้าขายอื่นๆ และก่อสร้างตัวประจำตระกูลขึ้นดังที่เห็นได้ในปัจจุบัน

หากแต่วันเวลาได้เปลี่ยนแปลงไปชุ่มทรัพย์ในพื้นดิน อันได้แก่ทรัพยากร แร่ธาตุในดินที่ใช้ในการเกษตร เริ่มเสื่อมลง ประกอบกับระบบนิเวศวิทยาเปลี่ยนไป จากการใช้ ปุ๋ยของเกษตรกรและเกษตรกรที่เปลี่ยนอาชีพจากการเพาะปลูก ในพื้นที่เขตหลักสี่เปลี่ยนไป ประกอบอาชีพทำนาทุ่งเพิ่มมากขึ้น มีผลให้ผืนดินที่อุดมสมบูรณ์เริ่มเสื่อมลง นิเวศของน้ำเริ่มไม่ สมดุลจากน้ำเสีย จากเรือกสวนไรนาที่เป็นสวนผสมปุ๋ยเคมีปล่อยลงคลอง น้ำจากนาทุ่งและผล กระทบระบบนิเวศจาก การทำนาทุ่ง อีกทั้งการเลิกคมนาคมทางเรือทำให้น้ำในคลองขาดออกซิ เจนที่ทำปฏิกิริยาจากใบพัดเครื่องยนตร์ ชาวจีนที่ทำเกษตรแสดงทัศนนะว่า

“ เมื่อก่อนปลูกอะไรๆ ก็ขึ้น ก็งาม เดียวนี้คิดจะปลูกอะไรไม่ง่ายเหมือน เมื่อก่อน ดินมันเสื่อม น้ำ มันเสียไม่เหมือนก่อนแล้ว ”

วิกฤตดังกล่าวก่อให้เกิดผลกระทบ ที่จะตามมาของเกษตรกร ชาวจีนและ ชนชาติอื่นริมสายธารดำเนินสะดวกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หากชุมชนและรัฐขาดการเข้าใจปัญหา อย่างแท้จริง

วิธีการผลิตเกษตรกรรมริมสายธารดำเนินสะดวกรอยต่อระหว่างเขตพื้นที่ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และเขตบางคนที่ จังหวัดสมุทรสาคร อยู่ในเขตหลักหก หลักเจ็ด และหลักแปด เขตนี้เช่นกันที่เป็นเขตที่อยู่อาศัยของชาวไทยจีนและชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ วิธีการผลิตไม่แตกต่างจากชาวจีนที่อาศัยอยู่ในเขตหลักสี่และหลักห้า เนื่องจากพืชผลทางการ เกษตร ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบันเป็น ผลผลิตการเกษตรทางการค้า และผลผลิตที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอันได้แก่ ส้ม องุ่น มะนาว มะม่วง พริก ฝรั่ง ฯลฯ หากแต่ที่แตกต่างจาก เขตเกษตรหลัก ห้า คือ บริเวณหลักเจ็ด และเขตหลักแปด เป็นรอยต่อเชื่อมกับจังหวัด สมุทรสาคร นอก จากผลไม้เศรษฐกิจดังกล่าวแล้ว สภาพภูมิศาสตร์บริเวณเขตนี้ ยังเอื้อต่อ การปลูกมะพร้าว ลั่นจี่ อีก ด้วย ในปัจจุบันคลองดำเนินสะดวกเขต หลักหก หลักเจ็ดและหลักแปด ยังมีได้รับผลกระทบ จาก นาทุ่งมากดังเขตหลักสาม หลักสี่ และหลักห้า หากแต่เนื่องจากบริเวณเขตหลัก หก หลัก

เจ็ด หลักแปด ในปัจจุบันเปลี่ยนไปใช้การคมนาคม โดยรถยนต์เป็นส่วนใหญ่ ทำให้การคมนาคม โดยเรือทางยาวติดเครื่องสูญสลายไป คงเหลือเฉพาะรับนักท่องเที่ยวเท่านั้น ดังกล่าวมีผลให้ สภาพน้ำในเขตนี้ ไม่ได้รับการปรับอีกซิเจน อันเป็นผลพวงมาจากเครื่องยนต์ เรือ ซึ่งจะขอ กล่าวในหัวข้อต่อไป

วิถีการค้าชุมชนริมน้ำ

นับตั้งแต่ คลองดำเนินสะดวก เป็นดินแดนแห่งการเกษตรกรรมจวบจน ปัจจุบัน อีกทั้งประกอบด้วยหลายเชื้อชาติพันธุ์วรรณาจึงมีผลต่อวิถีการค้าของชุมชน ซึ่งของ กล่าววิถีการค้าชุมชนริมน้ำใน 2 ประเภท คือ

1. **ตลาดน้ำ** ก่อกำเนิดจากระบบนิเวศวิทยา ก่อกำเนิดวิถีไทย นับตั้ง แต่อดีตกาล ตลาดน้ำเป็นระบบศูนย์กลางการค้าและการแลกเปลี่ยนแบบ Barter หรือการแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้า ตลอดจนระบบการค้าแห่งภูมิปัญญาไทยที่ไม่ต้องลอกเลียนแบบตะวันตก อันเป็นการค้าโดยตรงของผู้ผลิต อันได้แก่ ชาวสวน ผู้บริโภค ตลาดน้ำเป็นมนต์เสน่ห์ แห่งวิถี ไทยที่มีชาติใดเสมอเหมือน สภาพแวดล้อมอันเป็นปัจจัยก่อให้เกิดตลาดน้ำ กล่าวคือ ตลาดน้ำ จะติดบริเวณปากคลองชอยกับคลองใหญ่ และเป็นบริเวณที่มีลมไม้ชายคาของต้นไม้ พอที่จะ หลบบังแดดฝน คุณภาพสินค้าเกษตรมีความใหม่สด ประกอบกับราคาตรงจากผู้ผลิตไม่ผ่านคน กลาง ทำให้ตลาดน้ำเป็นวิถีการค้าริมน้ำของเกษตรกรกับชาวบ้านชุมชนริมน้ำ ซึ่งวิถีดังกล่าวเป็น หัวใจสำคัญของวิถีการค้าชุมชนริมน้ำได้แหลกลสลายไปสิ้นจาก การพัฒนาตามทฤษฎี Modernization ที่รัฐหยิบยื่นให้ในขณะที่ชุมชนคาดไม่ถึงกับการล่มสลายอันมีผลกระทบของชุมชนริมน้ำในปัจจุบัน ชาวบ้านริมน้ำคลองโพธิ์หักแสดงทัศนะว่า

" เสียตายตลาดน้ำคลองโพธิ์หัก เดียวนี้ไม่มีแม่ค้าเหมือนเมื่อก่อน ดิด ตลาดนัด (ตลาดนัดบก) กันหมด ตั้งแต่ถนนเข้าถึง

ตลาดน้ำนอกจะเป็นที่แลกเปลี่ยนสินค้าของ พ่อค้า แม่ค้า ชาวสวนกับ ชาวบ้านในชุมชนแล้ว ตลาดน้ำยังเป็นหัวใจการค้าขาย ร้านค้า ของชุมชน อีกด้วย เมื่อตลาดน้ำ ล่มสลายร้านค้าก็สูญหายด้วยเช่น กับ ปัจจุบันร้านค้าบริเวณตลาดน้ำคลองโพธิ์หักก็มีได้ ตั้งแหล่ง คำขายบริเวณตลาดน้ำแล้ว หากแต่จะตั้งร้านแหล่งค้าขายบริเวณริมถนนที่มีการคมนาคมทางรถ ยนต์เป็นสำคัญ

ปัจจุบันตลาดน้ำที่ยังคงเหลืออยู่ ตลาดน้ำคลองต้นเข็ม หากแต่ตลาดน้ำคลองต้นเข็มจัดได้ว่าเป็นตลาดน้ำในรูปแบบธุรกิจการท่องเที่ยวเข้ามาเกี่ยวข้อง หาใช่วิถีชีวิตจริงไม่ ภาพแห่งตลาดน้ำคลองต้นเข็มในปัจจุบันจึงเป็นภาพของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ศึกษาวิถีไทยเท่านั้น ชาวบ้านริมสายธารดำเนินแสดงทัศนะว่า

" ตลาดน้ำคลองต้นเข็ม ถ้าไม่มีใครมาเที่ยวก็คงเหลือแต่ชื่อ เพราะของที่ขาย ขายกันอยู่ที่นี่ เราขายนักท่องเที่ยว อีกอย่างบริษัท (หมายถึงบริษัทท่องเที่ยวต่างๆ) เขาก็เอาเงิน เอาฝรั่งมาลงเยอะ "

2. **ร้านค้า** ร้านค้าเป็นผลพวงของการเกิดตลาดน้ำ วิถีผลิตและวิถีชีวิตของชุมชน กิจกรรมร้านค้าส่วนใหญ่คลองดำเนินสะดวก เพราะร้านค้าส่วนใหญ่จะตั้งอยู่บริเวณตลาดน้ำ เพื่อสะดวกแก่การค้าขาย กับชาวสวนและชาวบ้านที่ซื้อหาสินค้า กิจกรรมร้านค้าส่วนใหญ่คลองดำเนินสะดวก ชาวจีนส่วนใหญ่จะเป็นเจ้าของกิจการ ได้แก่ ร้านขายของชำ ร้านขายปุ๋ยยาฆ่าแมลง ร้านขายยาจีน ร้านทำผม ร้านตัดเสื้อ ร้านทำขนมแต่เลี้ยว แม้ว่ากิจการของร้านค้าคลองดำเนินจะดูเหมือนร้านค้า ของพื้นที่อื่นๆ ทั่วไป หากศึกษาในระดับลึก แล้ว จะพบว่าร้านค้ามีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เชื้อชาติ ของชุมชน กล่าวคือ

- ร้านขายปุ๋ยยาฆ่าแมลง มีความเกี่ยวข้องกับวิถีการผลิตเกษตรดำเนิน

- ร้านทำผมเสริมสวย และตัดเสื้อ จะมีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต กล่าวคือ ชาวไทยจีนคลองดำเนินสะดวกส่วนใหญ่ จะมีความเชื่อในฤกษ์เวลา พิธีกรรมแต่งงาน เจ้าของร้านทำผมร้านตัดเสื้อ ให้ทัศนะว่า

" คนจีนที่นี้เวลา แต่งงานจะต้องดูเวลาแต่งงานหน้าทำผม ต้องดูฤกษ์ในการวางเสื้อตัดเสื้อ เขาเคร่งมาก "

- ร้านขายของชำ มีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวสวนเนื่องจากชาวสวนดำเนินสะดวกส่วนใหญ่ มีพื้นที่ขนาดใหญ่ในการประกอบเกษตรกรรม ประกอบกับบริเวณบ้านชาวสวน มิได้อยู่ในชุมชนค้าขาย ดังนั้น เมื่อชาวสวนนำของมาขายที่ตลาดน้ำก็จะนิยมซื้อของอุปโภคบริโภคร้านขายของชำกลับไป

- ร้านขายยาจีน เนื่องจากคลองดำเนินสะดวกส่วนใหญ่เป็นชุมชนของชาวไทยและชาวจีน ดังนั้น ชาวจีนส่วนใหญ่จึงนิยมบริโภคยาแผนโบราณของจีน ซึ่งจะพบได้ว่าริมคลองดำเนินสะดวก จะมีร้านขายยาสมุนไพรจีนหลายร้าน เจ้าของร้านขายยาบางแห่งยังสามารถตรวจรักษาด้วยการเมะ เป็นการตรวจรักษาแบบของจีนดั้งเดิมอันเป็นภูมิปัญญาชาวจีนริมสายธารดำเนินสะดวกที่ยังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

- ร้านทำขนมแต้เหลี้ยว เนื่องจากวิถีชีวิตของจีนผูกพันกับพิธีกรรมดั้งเดิม การไหว้ หรือการประกอบพิธีสำคัญของจีนส่วนใหญ่นิยมที่จะให้ขนมแต้เหลี้ยว ดังนั้นร้านทำขนมแต้เหลี้ยวจากฝีมือของชาวจีนยังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

- ร้านขายอุปกรณ์ ทำพิธีกรรมของชาวจีน เพื่อชาวจีนเป็นผู้ผูกพันกับพิธีดั้งเดิม ร้านขายอุปกรณ์ ทำพิธีกรรมของชาวจีน จึงเป็นร้านค้า ประเภทหนึ่งขาดไม่ได้ในริมสายธารดำเนินสะดวก

ดังที่กล่าวเป็นได้ว่าร้านค้ามีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตและวิถีการผลิตคนในชุมชนริมสายธารดำเนินสะดวก

3.วิถีการรับจ้างงานชุมชนริมน้ำ

วิถีการรับจ้างงานของชาวชุมชนริมสายธารดำเนินสะดวกล้วนเกี่ยวพันกับวิถีการผลิต และวิถีการเดินทาง ดังนี้

3.1 การรับจ้างกับวิถีการผลิต เนื่องจากอาชีพหลักของชุมชนริมน้ำคลองดำเนินสะดวก สะดวกผูกพันกับ การทำเกษตร มีผลให้ผู้ที่ไม่มีที่ดินทำกินของตนเองจ้างทำการเกษตร ที่เรียกว่า การลงแขก การลงแขกในอดีต ต่างจากการลงแขกในปัจจุบันกล่าวคือ การลงแขกในอดีตเกิดจาก ความช่วยเหลือกันในหมู่บ้านที่ทำเกษตร หากครัวเรือนใดผลผลิตที่จะต้องเก็บเกี่ยว หรือขุดไถ หน้ำดิน ชาวบ้านในชุมชนก็จะมาลงแรงช่วยเหลือกัน หากแต่ในปัจจุบัน การลงแขกเป็นการรับจ้างทำงานในภาค เกษตร โดยจ่ายเป็นค่าจ้างแรงงานตามที่ตกลงเป็นรายวัน โดย ประมาณ 100-150 บาท จากการวิจัยพบว่า อาชีพรับจ้างงานในภาคเกษตรหรือการลงแขกของเกษตรกรคลองดำเนินสะดวกจะมี ทั้งการจ้างงานคนในพื้นที่ และคนต่างพื้นที่ที่อพยพโยกย้ายมาหางานทำ

3.2 การรับจ้างกับวิถีการเดินทาง เนื่องจาก การคมนาคมขนส่งคลองดำเนินสะดวก ในอดีตใช้พาหนะการเดินทางคือเรือ เพราะฉะนั้น จึงก่อให้เกิด การรับจ้างรับจ้าง การพายเรือรับจ้างรับส่งข้ามฝั่งคลอง บริเวณพื้นที่ที่ไม่มีสะพานข้ามคลอง หากแต่เวลาได้เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกระแสพัฒนาที่โดนกระหน่ำ อาชีพเรือรับจ้าง จึงค่อยๆ สูญสลายลง ปัจจุบันจะพบเรือรับจ้าง ได้ที่ทำเรือหลักห้า โดยเรือเล็กรับจ้างจะรับจ้างส่งผู้โดยสารใน คลอง

ชอย สำหรับเรือหางยาวรับจ้างจะรับส่งผู้โดยสาร ระหว่างเขตหลักห้าถึงเขตหลักสาม นอกจากนี้ พื้นที่เขตดังกล่าวจะเป็นเรือรับจ้างแบบเหมา ซึ่งเป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยว

เรือรับจ้าง ผลกระทบจากการพัฒนา

จากผลของการพัฒนา โดยการสร้างถนนเข้าผ่านเรือกสวนไร่นา ต่างๆ ในบริเวณ ใกล้กับริมคลองดำเนินสะดวก เพื่อการคมนาคมขนส่งที่สะดวกสบายทางรถยนต์ มีผลให้ เรือรับจ้าง หมดบทบาทในการเป็นพาหนะสำคัญของวิถีชีวิตริมน้ำ หากแต่ผลที่ตามมาของการพัฒนาดังกล่าว ก่อให้เกิดปัญหา 2 ประการ ดังนี้

1) ผู้ประกอบอาชีพเรือรับจ้าง ขาดรายได้และอนาคต ความสะดวกสบายของการเดินทางบกเพิ่มมากขึ้น อาจทำให้เรือรับจ้างริมคลองสูญหายไปจากวิถีชีวิตริมน้ำ ชาวบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกแสดงทัศนะว่า

" เมื่อก่อนเดินทางโดยใช้เรือ ก็สะดวกนะ นั่งเรือเย็นดี เดี่ยวนี้นั่งรถ "

2) เกิดน้ำเสีย กล่าวคือ กระบวนการของเครื่องยนต์ ในส่วนของใบพัดทางเรือ เมื่อเรือวิ่ง มีผลทำให้เกิดการปั่นออกซิเจนขึ้นในน้ำ ทำให้น้ำไม่เน่าเสีย แต่หากเรือรับจ้างสูญไปแล้ว จะมีผลทำลายต่อระบบนิเวศสิ่งแวดล้อม ชาวบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกแสดงทัศนะว่า

" เมื่อก่อนน้ำไม่เสียอย่างนี้หรอก อย่างน้อยก็ยังมีเรือวิ่งทำให้น้ำไม่เสีย "

การพัฒนาโดยขาดความเข้าใจอย่างแท้จริง ถึงวิถีการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิมของชุมชนริมน้ำ ก่อให้เกิดปัญหาในระยะยาวในหลายมิติ การพัฒนาแม้ว่าจะนำผลดี กล่าวคือ ก่อให้เกิดคมนาคมที่สะดวกสบาย หากแต่การคมนาคมที่สะดวกสบาย คือสาเหตุของการสูญหายทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตไทยริมน้ำ ไม่ว่าจะเป็นการสูญสิ้นตลาดน้ำคลองโพธิ์หักวิถีการค้าริมน้ำ การจ้างงาน และระบบนิเวศวิทยา ที่ผู้หยิบยื่นความเจริญมิเคยรับผิดชอบต่อชุมชน

4. วิถีการบริโภค

การบริโภค วิถีริมน้ำดำเนินสะดวก เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางวัฒนธรรมของชนชาติจีน ประกอบกับปัจจัยวิถีการผลิต ดินแดนแห่งเกษตรกรรม ดังนี้

1) ปัจจัยทางวัฒนธรรมของชนชาติจีน

- กว๋ยเตี่ยว เป็นวัฒนธรรมการบริโภคของจีน เนื่องจากสภาพแวดล้อมคลองดำเนินสะดวกเอื้ออำนวยต่อการค้าทางเรือ กว๋ยเตี่ยวเรือจึงเป็น เอกลักษณ์แท้ของ กว๋ยเตี่ยวเรือดำเนินสะดวกนั้น เครื่องกว๋ยเตี่ยวเรือดำเนินสะดวกจะต้องทำจากหมู เท่านั้น ทั้งนี้ เนื่องจากชนชาติส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ริมคลองดำเนินสะดวกคือชาวจีน และชาวจีนไม่นิยมรับประทานเนื้อ จนมีคำกล่าว ของชาวบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกว่า

" ตลาดดำเนินสะดวกไม่มีเขียงเนื้อ "

ทั้งนี้เพราะไม่มีการรับประทานเนื้อนั่นเอง ดังกล่าวก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรมการบริโภค ของ ชาวไทย มอญ และไทย

ทรงดำ ในการบริโภคกว๋ยเตี่ยวเรือ

- ข้าวต้มรอบดึก วิถีการบริโภคอีกประการของชนชาติจีน คือการรับประทานข้าวต้มรอบดึก จากการวิจัยพบว่า ข้าวต้มรอบดึกเป็นที่นิยมของชาวจีนและเป็นวิถีริมน้ำแห่งสุดท้ายยามค่ำคืนริมสายธารดำเนินสะดวกที่มีเรือข้าวต้มรอบดึก

มวยปล้ำ เรือลำสุดท้ายยามค่ำคืน

มวยหมายถึง ข้าวต้มของคนจีน ปล้ำหมายถึง เจ้าของเรือข้าวต้มลำเล็กๆ ที่เป็นที่รู้จักกันเกือบทั้งคลองดำเนินสะดวก ชาวบ้านแสดงทัศนะว่า

" ปล้ำขายข้าวต้มในเรือมานานแล้ว หน้าหกลีบปีมั้ง ขายตั้งแต่ทุ้มหนึ่งถึงเที่ยงคืน มีคนกินกันทุกวัน ถ้าหน้าเทศกาลเจก็จะขายรวดหน้าเจ "

ข้าวต้มปล้ำ เรือลำสุดท้ายที่แสดงให้เห็นถึง วิถีการบริโภคริมน้ำยามค่ำคืนที่มาจากวัฒนธรรมการบริโภคจีน ลักษณะเครื่องปรุงข้าวต้มก็ไม่ใช้น้ำมัน สัตว์ต้องห้ามของจีนด้วย เครื่องที่ใช้ปรุงข้าวต้มจะทำจากไก่และปลาเท่านั้น ข้าวต้มปล้ำจึงเป็นเสน่ห์ริมน้ำยามค่ำคืนของวิถีไทยจีน ที่ยังมีถูกกลืนไปกับกระแสความทันสมัยของบริโคนิยม

2) ปัจจัยวิถีการผลิต ดินแดนแห่งเกษตรกรรม เนื่องจากดำเนินสะดวกเป็นแหล่งของการเกษตรไม่ว่าจะเป็นพืชผักผลไม้ไทยๆ ชนิดต่างๆ ดังนั้นวิถีการบริโภคของชุมชนจึงมีพืชผักผลไม้รับประทานตลอดทั้งปี สมัยก่อน ถ้าสวนไหนมีผลไม้มากเก็บขายแล้วยังมีเหลือ

แจก หากแต่ปัจจุบัน ระบบธุรกิจการค้าพืชผลไม้เศรษฐกิจเข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีการบริโภคของชาวบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก กล่าวคือ ชาวสวนจะเก็บผลไม้ ส่งให้ผู้ซื้อคนกลางรายใหญ่ เช่นตลาดไทย ตลาดสี่มุมเมือง ปากคลองตลาด โดยจะคัดเลือกผลไม้ชนิดคุณภาพดี เข้าสู่ตลาดเพื่อแข่งขันในราคาตามระบบธุรกิจคงเหลือไว้แต่พืชผักผลไม้ที่ไม่ได้ขนาดมาตรฐานหรือคุณภาพไม่ดี คัดทิ้งจากการส่งในระบบตลาด ก็จะนำมาขายให้แก่ชาวบ้านในชุมชน ชาวบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกแสดงทัศนคติการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวว่า

“ เมื่อก่อนผักผลไม้ที่นี้สวยๆ ลูกใหญ่ๆ สดๆ ตอนนี้อหาไม่ได้แล้ว ชาวสวนเขาส่งตลาดกลางกันหมด ”

“ เดี่ยวนี้พอถึงหน้ามะม่วง ราคามะม่วงที่นี้พอๆ กับกรุงเทพ แต่มะม่วงลูกเล็กกว่า ลูกใหญ่ๆ เขาเก็บส่งกรุงเทพหมด ”

วิถีการบริโภคจึงเปลี่ยนไปตามวิถีการผลิต การแข่งขันทางธุรกิจสินค้าเกษตร อันมีผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนปัจจุบัน

5.วิถีชีวิตกับการคมนาคม

วิถีชีวิตริมสายธาร เรือ เป็นพาหนะในการเดินทางคมนาคมขนส่งนับตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน โดยแบ่งการเดินทางคมนาคมริมสายธารดำเนินสะดวกออกเป็น 3 ประเภทคือ

1) การคมนาคมโดยการเดินทางระหว่างอำเภอ ในอดีตเรือรับจ้างเป็นพาหนะในการเดินทางที่สำคัญ ประกอบไปด้วย เรือหางยาว และ เรือแท็กซี่ หากแต่ในปัจจุบันวิถีการเดินทางด้วยเรือหางยาว ที่เป็น รูปแบบของเรือแม่ มีเฉพาะเขตหลักสาม หลักสี่ และหลักห้าเท่านั้น สำหรับเขตอื่นๆในคลองดำเนินสะดวกจะเป็นลักษณะรูปแบบเรือเหมา สำหรับนักท่องเที่ยว การล่มสลายของวิถีการเดินทางดังกล่าว เกิดขึ้นพร้อมกับการเข้ามาของถนนคมนาคมทางบก

2) การคมนาคมขนส่งโดยเรือระหว่างจังหวัด ในอดีต ไม่ว่าจะไปพระนครหรือตอนใต้ของประเทศต่างก็อาศัยเรือเป็นพาหนะการเดินทาง โดยสมัยก่อนเดินทางโดยเรือแดง เมื่อต้องการจะไปติดต่อยังกรุงเทพ โดยผ่านประตูน้ำบางยาง เข้าคลองภาษีเจริญ หรือแม้กระทั่งผ่านประตูน้ำบางยาง เข้าอ่าวไทยแล้วย้อนกลับมายังกรุงเทพ เส้นทางอ่าวไทยเป็นเส้นทาง

ที่ไม่ค่อยมีคนคุ้นเคยมากนัก ชาวบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกเล่าให้ฟังถึงการเดินทางแบบสมัยก่อนซึ่งสมัยนี้ยังมีการใช้เส้นทางเดิมบ้างแม้ว่าจะน้อย ดังนี้

“ เมื่อ 5 ปีก่อน เคยเอาเรือไปแข่ง ก็ใช้เส้นทางผ่านประตูน้ำบางยางแล้วออกอ่าวไทย แล้วก็ไปลอดใต้สะพานแขวน แต่ไปค่อนข้างลำบากเพราะคนที่รู้จักเส้นทางนี้น้อย ”

นอกจากนี้ วิธีการคมนาคมสมัยก่อน บนสายธารดำเนินสะดวกเป็นเส้นทางทางการค้าที่สำคัญในการขนส่ง อ้อย น้ำตาล และสินค้าจากทางใต้เข้าสู่กรุงเทพฯ ด้วย โดยใช้เส้นทางแม่น้ำแม่กลอง ผ่านประตูน้ำบางนกแขวกผ่านคลองดำเนินสะดวกสู่พระนคร ซึ่งกล่าวไว้แล้วในบทที่ 3

ปัจจุบันการคมนาคมขนส่งโดยเรือระหว่างจังหวัดสำหรับการเดินทางของชาวบ้านไม่ปรากฏแล้ว หากแต่ยังพบว่าธรรมาสำคัญสายนี้ยังหล่อเลี้ยงวิถีคมนาคมขนส่งสินค้าจากใต้สู่พระนครเหมือนแต่เก่าก่อน

“ ก็ยังมีบ้างนะที่เขาขนส่งสินค้ากัน เช่นสินค้าที่มาค้าขายกลองไสกลองใหญ่ส่งร้านโชห่วย ขนทางเรือ แม้จะรอสักสองสามวันแต่ก็ไม่แตก กระแทกเหมือนรถ แล้วเรือก็ถึงหน้าบ้านหน้าร้านเลย นอกนั้นก็พวก โอง หิน ททราย ขนจากแม่น้ำทางราชบุรีไปอ่าวไทย ”

แม้ว่ากาลเวลาจะเปลี่ยนไป แต่สายธารายังประโยชน์การคมนาคมขนส่งเหมือนเดิม

5. วิถีชีวิตริมน้ำกับประเพณีและศาสนา

ประเพณีและศาสนาถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ดังนั้น วิถีชีวิตริมน้ำ ที่เกี่ยวข้องกับการทำพิธี ความเชื่อ ตามประเพณี และศาสนา ได้แก่

1) พิธีกรรมการแห่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านไม่ว่าจะเชื้อชาติและศาสนาใด การทำพิธีกรรมแห่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะทำการแห่ตามสายธาร เพื่อให้เกิดสิริมงคลต่อริมสองฝากฝั่งสายธาร พิธีกรรมการแห่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือประเพณีของวิถีริมน้ำที่ปรากฏ พบ คือ การแห่หลวงพ่อไตรรัตน์ การแห่หลวงพ่อวัดหลักสี่ การแห่เทียนช้อ เทพเจ้าของชาวจีน และการแห่พระแม่มาลีของคริสติกชน

2) การลอยกระทง ประเพณีการลอยกระทงของชุมชนริมน้ำ นับว่าเป็น

ประเพณีที่ปฏิบัติกันทุกคนและทุกครอบครัว ด้วยความเชื่อที่ว่า ใช้น้ำในลำคลอง และชำระสิ่งสกปรกลงในลำคลองเมื่อถึงนลอยกระทงจึง ลอยกระทง ถือเป็น การขอขมาพระแม่คงคา ความสวยงามของแสงไฟกระทงที่ลอยล่องในสายธาราจากครอบครัวแต่ละครอบครัว ริมสองฝากฝั่ง ในคืนจันทร์เพ็ญ เป็นความงามของวิถีไทยริมน้ำที่นับวันจะหาดูได้ยาก หากแต่ยังปรากฏ ณ ที่สายธารแห่งนี้

3) การไหว้พระจันทร์ การไหว้พระจันทร์ก็เช่นกัน แม้จะเป็นวิถีของชาวจีน หากแต่ ชาวบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก ได้เล่าให้ฟังถึงมนต์เสน่ห์ ของความมีชีวิตริมน้ำ ในพิธีไหว้พระจันทร์ว่า จะมีการตั้งโต๊ะบูชาจันทร์ หน้าบ้านชาวจีนสองฝากฝั่งคลองซึ่งปัจจุบัน ตั้งแต่ใช้การคมนาคมด้วยถนน หาดูได้ยากเนื่องจาก ผู้ไหว้พระจันทร์เปลี่ยนสถานที่จากริมคลองไปไหว้หลังบ้าน ทั้งนี้ ชาวจีนผู้ทำพิธีไหว้พระจันทร์ให้ทัศนะว่า

“ เดี่ยวนี้ไม่กล้าไหว้หน้าบ้านริมน้ำแล้ว เพราะกลัวคนแปลกหน้า เมื่อก่อนถนนรถไม่ถึง คนแปลกหน้าไม่มาก ”

ด้วยเหตุดังกล่าวเสน่ห์วิถีริมน้ำประเพณีไหว้พระจันทร์ จึงต้องเสื่อมสลายลง

4) การแข่งเรือ ประเพณีการแข่งเรือคือ ประเพณีสำคัญในสมัยก่อน เนื่องจากวิถีริมน้ำผูกพันกับการใช้เรือ จากการศึกษาพบว่า ปัจจุบันไม่ปรากฏการแข่งขันแข่งเรือริมคลองดำเนินสะดวกแล้ว ทั้งนี้เนื่องจาก ไม่มีผู้อนุรักษ์หรือ ให้ความสำคัญในการจัดงาน ชาวดำเนินสะดวกที่ชอบการแข่งขันเรือจึงนิยมนำเรือของตนไปแข่งยังท้องที่อื่น ๆ

5) เขตอภัยทานกับการไม่บริโภคปลา วิถีชีวิตริมน้ำที่เกี่ยวข้อง ศาสนาอีกประการคือ ชาวบ้านจะละเว้นไม่ตกปลา บริเวณที่อภัยทาน เพราะถือว่าเป็นปลาของวัด หากบริโภคจะก่อให้เกิดบาปได้ ชาวบ้านให้ทัศนะว่า

“ ไม่กล้าไปตกกินหรรอก ที่วัด บาป ขนาดปลานิลที่วัดเลี้ยงไว้มีคนจับมาขายคนแถวนี้ไม่ซื้อเลย ”

วิถีดังกล่าวล้วนเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ในบาปบุญคุณโทษของศาสนา ที่ชาวบ้านริมน้ำยึดถือและปฏิบัติกันในปัจจุบัน

7. วิถีชีวิตกับนันทนาการ

วิถีชีวิตริมสายธารดำเนินสะดวกที่เกี่ยวข้องกับนันทนาการในชีวิต นั้นได้แก่

1) การว่ายน้ำ โดยผู้อาศัยอยุธยาริมคลองจะมีความคุ้นเคยและมีความจำเป็นต้องว่ายน้ำให้เป็น การว่ายน้ำสำหรับชาวบ้านริมคลองดำเนิน สะดวก นอกจากเป็นการช่วยชีวิตตัวเองเป็นเบื้องต้นได้แล้วนั้น การว่ายน้ำ ยังถือ เป็นการชำระร่างกายและพักผ่อนที่สนุกสนานของ คนทุกเพศทุกวัย ในวิถีชีวิตริมคลอง

2) การตกปลา สำหรับวิถีชีวิตริมสายธารดำเนินสะดวก การตกปลานอกจากจะเป็นรายได้เสริมในการหาเลี้ยงชีพแล้ว ยังถือว่าเป็นกิจกรรมที่สร้างความสนุกสนานให้แก่ผู้รักกีฬาการตกปลา และเป็นการพักผ่อนหย่อนใจ ที่ไม่ต้องเดินทางหรือแสวงหาจากที่อื่น

8. วิถีชีวิตกับความผูกพันศาสนา

หลายร้อยหลายพันชีวิตบนริมสายธารดำเนินสะดวกเป็นที่เรียงร้อยเรื่องราวของศาสนามาเป็นวิถีปฏิบัติ ศาสนาริมสายธารดำเนินสะดวกที่สำคัญ ได้แก่ พุทธศาสนา และคริสต์ศาสนา

พุทธศาสนา ชาวบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก ไม่ว่าจะ เป็น เชื้อสายใดก็ตามต่างมีวิถีที่เกี่ยวข้องและผูกพันกับศาสนา ในการทำบุญตามพิธีในวันสำคัญทางศาสนา ต่างๆ หรือความเชื่อต่างๆในพุทธศาสนาที่มีส่วนปฏิบัติในชีวิตประจำวัน จากการศึกษาพบว่า มีวัดสำคัญๆในศาสนาพุทธประจำเกือบทุกเขตหลักริมสายธารดำเนินสะดวกตั้งแต่เขตหลักหนึ่งถึงเขตหลักแปด และยังพบวัดจีนในเขตหลักหกอำเภอดำเนินสะดวกด้วย

คริสต์ศาสนา คริสต์ศาสนาริมสายธารดำเนินสะดวกเริ่มเข้ามาเมื่อมีการอพยพของครอบครัวชาวคริสต์ตั้งรกรากเข้ามาทำกิน เป็นครอบครัวของชาวญวนอพยพจากไซ่ง่อนที่มาอาศัยอยู่ที่วัดฉนวน สามเสน กรุงเทพฯ ต่อมาได้มีการสร้างวัดแม่พระลูกประคำหลักห้า

วิถีชาวบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกจึงเป็นวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทั้งพุทธศาสนาและคริสต์ศาสนานบนริมสายธาราเดียวกัน

9. วิถีชีวิตกับสถาปัตยกรรมเรือนริมน้ำ

การปลูกเรือนริมสายธารดำเนินสะดวกส่วนใหญ่เป็นเรือนลักษณะรูปแบบไทยๆ เป็นเรือนใต้ถุนสูงเนื่องจากอยุธยา มีทั้งเรือนสองชั้นและเรือนชั้นเดียว นิยมปลูกด้วยไม้ หากแต่ลักษณะพิเศษของเรือนริมสายธารดำเนินสะดวกที่เหมือนกันทุกหลังคือ การมี

ชานบ้านยื่นออกมาริมน้ำ เพื่อเป็นบริเวณพักผ่อนนั่งเล่นและ เป็นวิถีทางเดินเท้าที่แต่ละบ้านปลูกสร้างไว้เชื่อมติดกันริมสายธารแห่งนี้

ชานหน้าบ้านกับจิตวิญญาณที่หลุดหายไป

ชาวบ้าน : " เมื่อก่อนชาวบ้านริมคลองมักจะปลูกบ้านยื่นออกมาเป็นทางเดินไปมา
หาสุกัน ตอนนี้ชานบ้านลดน้อยลงมีสะพานปูนไปหมดแล้ว "

ผู้วิจัย : " เริ่มเปลี่ยนเป็นสะพานปูนเมื่อไหร่ "

ชาวบ้าน : " ประมาณ 4-5 ปี มาเอง "

ผู้วิจัย : " ทำไมถึงนิยมปลูกนอกชานบ้าน "

ชาวบ้าน : " ก็ไว้นั่งเล่น อีกอย่างเชื่อว่าการทำทางให้คนเดินได้บุญ "

การปลูกเรือนริมคลองถือเป็นสถาปัตยกรรมริมน้ำและชานบ้านที่ยื่นออกมา ก็เปรียบเสมือนน้ำใจร่วมกันของชาวบ้านที่อาศัยอยู่ริมสายธาร ภายใต้ความเชื่อของบุญกุศล ในการทำทานทางเดินให้แก่ผู้อื่น สถาปัตยกรรมริมน้ำจึงเป็นบทพิสูจน์วิถีไทย ประการหนึ่งซึ่งปัจจุบัน เมื่อการพัฒนาที่ไร้ซึ่งความเข้าใจในจิตวิญญาณ ได้กลายกล้า มีผลให้ความเชื่อวิถีไทย ดังกล่าวได้สูญสลาย ประกอบกับเป็นการทำลายภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมน้ำอันมาจากจิตวิญญาณ ซึ่งนับวันมีแต่เสื่อมสลายจากการพัฒนาที่ถูกวางต้นแบบจากรัฐ ซึ่งการพัฒนาทางเท้าริมน้ำด้วยการทำสะพานปูนเชื่อมตลอดริมคลอง เป็นผลให้สูญเสียด้านจิตวิญญาณและทัศนภาพที่ไร้ซึ่งความกลมกลืนแห่งนิเวศทางวัฒนธรรม

บทที่ 5

วิเคราะห์ผลการวิจัย

วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก ประกอบด้วย วิถีชีวิตของชาวไทยหลายเชื้อชาติ ริมสองฝั่งสายธารและคลองขอยที่ครอบคลุมพื้นที่จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดราชบุรี และจังหวัดสมุทรสงคราม จากสภาพภูมิศาสตร์ต่างกัน และเชื้อชาติที่ต่างกัน มีผลให้วัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกเป็นวัฒนธรรมที่หลากหลาย หากแต่จากกระแสวัฒนธรรมโลกที่ไหลบ่าอย่างรุนแรง ประกอบกับ การพัฒนาของรัฐมิได้เข้าใจอย่างทอ้งแท้ถึงวิถีชีวิตริมสายธารดำเนินสะดวก มีผลให้ วัฒนธรรมบางอย่างอันเป็นวิถีชีวิตต้องล่มสลาย วิถีบางประการก็ถูกปรับเปลี่ยนตามกาลเวลา หากแต่วิถีบางประการยังคงอยู่ภายใต้กระแสวัฒนธรรมโลกที่เชี่ยวกราก

จากการศึกษาวิจัยพบว่า วิถีชีวิตของชุมชนและเชื้อชาติมีความเข้มแข็งเปลี่ยนแปลงและล่มสลาย ทั้งนี้ สาเหตุของเข้มแข็งทางวัฒนธรรมดั้งเดิม ในกระแสวัฒนธรรมโลกได้นั้น ประกอบด้วยเงื่อนไขของความเชื่อ ในแต่ละชนชาติ การขัดเกลาเลี้ยงดูของครอบครัว และการลงโทษจากสังคมกลุ่มเชื้อชาติเดียวกัน และ สาเหตุการล่มสลายทางวัฒนธรรมบางประการเกิดจากความทันสมัยของกระแสโลก ความเชื่อบางอย่างที่ไม่ให้คุณให้โทษ การเปลี่ยนแปลงทางอาชีพ นอกจากนั้น การวิจัยยังพบว่า รูปแบบการพัฒนาของรัฐที่ไม่เข้าใจวิถีชีวิตริมน้ำอย่างแท้จริงนำมาซึ่งผลกระทบโดยตรงกับชาวบ้าน ทั้งด้านของธุรกิจการค้า การเสื่อมของทรัพยากรธรรมชาติ อาชีพและการสูญเสียของตลาดน้ำ ภาพลักษณ์ของวิถีไทยริมสายธารดำเนินสะดวก ดังต่อไปนี้

วิถีชีวิตชุมชน และเชื้อชาติ ความเข้มแข็ง การเปลี่ยนแปลง และการล่มสลาย

1. ความเข้มแข็งวัฒนธรรมชุมชน

ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง วัฒนธรรมไม่ล่มสลาย มีปัจจัยที่ต่างกันในแต่ละเชื้อชาติ ดังนี้

ชาวไทยเชื้อสายจีน และชาวจีน

ปัจจัยเหตุ ที่ทำให้ ชาวไทยเชื้อสายจีนหรือชาวจีนคล่องดำเนินสามารถรักษาวัฒนธรรมของตนได้ ทั้งนี้เนื่องจาก ปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1) ปัจจัยความเชื่อ

- ความเชื่อเกี่ยวกับความกตัญญูตเวที ในพิธีกรรมงานแต่งงาน งานศพ เหย็งเม้ง ตรุษจีน สารทจีน ล้วนมีพิธีกรรมต่างๆ ที่แฝงไว้ด้วยรากฐานของความเชื่อเรื่องความกตัญญูตเวที ดังกล่าวมีผลให้พิธีกรรมประเพณีต่างคงอยู่ได้ในปัจจุบัน

- ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เกี่ยวกับเทพเจ้า ในพิธีกรรมการไหว้เจ้า ในวันและเทศกาลสำคัญๆ ต่างๆ ตลอดทั้งปี ทั้งนี้ชาวจีนมีความเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จะสามารถดลบันดาลให้ครอบครัวและเศรษฐกิจของครอบครัวเจริญรุ่งเรือง มีผลให้ชาวจีนรักษาประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ไว้

- ความเชื่อเกี่ยวกับพิธีกรรมต่างๆ เป็น สิริมงคล ต่อครอบครัววงศ์ตระกูล และลูกหลาน ดังจะเห็นความเชื่อในพิธีกรรมของการแต่งงาน พิธีกรรมศพของคนในครอบครัว พิธีกรรมเก็บศพไร้ญาติ

- ความเชื่อในเรื่องบุญกรรม การให้ทานทำทาน ดังจะเห็นได้จากในพิธี
ทิ้งกระจาด

ความเชื่อต่างๆ ดังกล่าวเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมของจีนไม่ล่มสลาย

2) ปัจจัยด้านกระบวนการขัดเกลาของครอบครัวสังคมชาวจีน ความสำเร็จทางเศรษฐกิจของชาวจีนมีผลให้ลูกหลานรักษาวัฒนธรรมการพูด และเอกลักษณ์ของความสำเร็จแบบวัฒนธรรมจีนโดยการส่งเสริมการสร้างตัวแซ่ศาลเจ้าประจำตระกูล

3) ความรักในเชื้อชาติ ภาษาอันเป็นเอกลักษณ์ของชนชาติ เห็นได้จากการตั้งชื่อร้านค้าต่างๆ ของชาวจีนริมสายธารดำเนินสะดวก

ชาวไททรงดำ ปัจจัยเหตุที่ทำให้ชาวไททรงดำริมสายธารดำเนินสะดวกสามารถรักษาวัฒนธรรมในชุมชนอย่างเข้มแข็งได้ ทั้งนี้ เนื่องจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1) ความเชื่อเรื่องผีในการให้คุณให้โทษ มีผลให้พิธีกรรมต่างไม่สูญสลายอันได้แก่ พิธีเสนเรือน การแบ่งขวัญ การสอนขวัญ การสะเดาะเคราะห์ การข่มขวง และพิธีกรรมทำศพ

2) กฎเกณฑ์ในการประกอบพิธี จากความเชื่อ นำมาสู่กฎเกณฑ์การประกอบพิธีกรรม มีผลให้ เอกลักษณ์วัฒนธรรมการแต่งกายด้วยเสื้อฮี ของไตทรงดำ ชายหญิง ยังคงอยู่

3) จิตสำนึกในการอนุรักษ์ หวงแหวนวัฒนธรรมของกลุ่มไตทรงดำ อันได้แก่ การอนุรักษ์สืบทอดภาษาไตทรงดำ การละเล่นรำลาวหรือลำแคน

4) จิตสำนึกในการหวงแหนเอกลักษณ์ตระกูลของครอบครัวไตทรงดำที่สืบทอดกันมา อันได้แก่เครื่องประดับเงินแท้ของไตทรงดำ ประเพณีการสืบสกุล

ชาวมอญ ปัจจัยเหตุที่ทำให้ชาวมอญริมสายธารดำเนินสะดวกสามารถรักษาวัฒนธรรมในชุมชนอย่างเข้มแข็งได้ทั้งนี้ เนื่องจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้

1) ความเชื่อเรื่องผีในการให้คุณให้โทษ เช่นเดียวกับไตทรงดำ มีผลให้พิธีกรรมต่างๆไม่สูญสลาย ได้แก่ พิธีกรรมงานศพ พิธีถือผี พิธีเลี้ยงผี พิธีสืบทอดผี และ พิธีรำผี

2) การเป็นสังคมปิด อันเนื่องจากมอญ มีกฎเกณฑ์ จารีตประเพณี ข้อห้ามหลายประการ มีผลให้คนต่างเชื้อชาติไม่เข้าใจ ได้แก่ ข้อห้ามของหญิงท้อง ข้อห้ามของเด็กไว้ผมจุก การขึ้นบ้านใหม่ ภาษาและการพูดแบบมอญ บัวนเป็นเอกลักษณ์เฉพาะชนชาติมอญ ที่ชาวมอญถ่ายทอดสู่รุ่นลูกหลานปฏิบัติสืบทอดกันมา

3) การลงโทษจากสังคมด้วยการประนาม หากคนในสังคมมอญไม่ปฏิบัติตามพิธีกรรมประเพณีสืบทอดต่อกันมา อันได้แก่ พิธีการบวช พิธีกรรมการทำศพ การเลี้ยงผี การรำผี ฯลฯ ก็จะได้โดนตีฉิฉินินทา จากสังคมกลุ่มชนเชื้อชาติมอญ

4) ความเคร่งครัดในศาสนา ชาวมอญเป็นชนชาติที่เคร่งครัดในพระพุทธศาสนา ถือว่าวัดเป็นศูนย์รวมของการประพฤติปฏิบัติธรรมและมีการปฏิบัติสืบทอดกันมา ตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน เช่น การรักษาศีลวันพระ การทำบุญวันสงกรานต์ การทำบุญวันเข้าพรรษา ออกพรรษา ทอดกฐิน การลอยกระทง ล้วนแต่เป็นพิธีกรรมทางศาสนาที่ชาวมอญมิเคยหลีกเลี่ยง

5) จิตสำนึกในการอนุรักษ์หวงแหนวัฒนธรรมของกลุ่มมอญ อันได้แก่ พิธีเปลี่ยนหางหงษ์ชิงตะขาบ การละเล่นชะแยมมอญ การละเล่นสะบ้ามอญ ในวันสงกรานต์ การแต่งกายแบบชาวมอญในวันพิธีสำคัญๆ

2. การล่มสลาย ปัจจัยที่ทำให้ชุมชน สูญหายทาง วัฒนธรรมล่มสลาย มีปัจจัยที่ต่างกัน ในแต่ละเชื้อชาติ ดังนี้

ชาวไทยเชื้อสายจีนหรือชาวจีน ปัจจัยที่ทำให้ชาวไทยเชื้อสายจีนหรือชาวจีนไม่สามารถรักษาวัฒนธรรมบางอย่างของตนไว้ได้ ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้

- 1) ชาวจีนรุ่นใหม่ หรือชาวไทยเชื้อสายจีนรุ่นลูกหลานจะปรับพิธีกรรมบางอย่างไปตามสภาพเศรษฐกิจ เช่น พิธีทำงเด็ก พิธีการเซ่นไหว้ พิธีกรรมการไหว้ในวันสำคัญต่างๆ
- 2) เปลี่ยนตามสภาพสังคม เช่นการปรับเปลี่ยนสถานที่ไหว้พระจันทร์ จากริมคลองไปใช้สถานที่ไหว้หลังบ้านที่มีรั้วรอบขอบชิด เพราะเกรงอันตรายจากสภาพสังคมในปัจจุบัน

ชาวไต้หวัน ปัจจัยที่ทำให้ชาวไต้หวันรักษาวัฒนธรรมดำเนินสะดวก ไม่สามารถรักษาวัฒนธรรมและประเพณีบางอย่างไว้ได้ ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัย ต่างๆ ดังต่อไปนี้

- 1) พิธีกรรมความเชื่อที่ไม่สามารถให้คุณให้โทษได้ มีผลให้ชาวไต้หวันรุ่นใหม่ละเลยที่จะประพฤติปฏิบัติ อันได้แก่ พิธีการกินหลองแบบไต้หวัน พิธีเสี้ยงเทียน ประเพณีการเล่นต่างๆ ได้แก่ การเล่นคอน การลงช่วง ประเพณีพิธีกรรม ดังกล่าวได้ล่มสลายเหลือเพียงตำนานสืบทอดเท่านั้น
- 2) ความทันสมัย การพัฒนาสังคมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีการสื่อสารในโลกปัจจุบัน มีผลให้สังคมไต้หวันรุ่นใหม่ ไม่สนใจการแพทย์แผนโบราณ เช่นการคลอดลูกแบบไต้หวัน ซึ่งปัจจุบันได้สูญหายไปแล้วจากสังคม นอกจากนั้น ความทันสมัยยังนำมาซึ่งการแต่งกายที่เปลี่ยนไปด้วย

ชาวมอญ ปัจจัยที่ทำให้ชาวมอญรักษาวัฒนธรรมดำเนินสะดวก ไม่สามารถรักษาวัฒนธรรมบางอย่างของตนไว้ได้ ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยต่างๆ ดังนี้

- 1) พิธีกรรมความเชื่อในการให้คุณให้โทษ ซึ่งความเชื่อใดที่ไม่ก่อโทษกับชาวมอญ ชาวมอญรุ่นใหม่ก็เริ่มที่จะให้ความสนใจในพิธีกรรมนั้นน้อยลงจนเสื่อมสลายไปในที่สุดได้แก่ พิธีกรรมเกิด พิธีกรรมโกนผมไฟ พิธีไว้จุก
- 2) การเปลี่ยนแปลงอาชีพ เนื่องจากสมัยก่อนชาวมอญนิยมประกอบอาชีพในการทำนา การทำนา จึงมีความเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิต เทศกาล และพิธีกรรมต่างๆ หากแต่ปัจจุบัน ชาวมอญได้เปลี่ยนแปลงอาชีพจากการทำนา มาเป็นการทำสวน และค้าขาย เทศกาล และพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำนาข้าวจึงล่มสลาย หรือที่คงเหลืออยู่ก็มีการเปลี่ยนแปลงหา

ใหม่มาจากวิถีชีวิตการผลิตแบบดั้งเดิมไม่ อันได้แก่การกวนกระยาสารท การกวนกาละเม ข้าวเหนียวแดง เทศการข้างข้าวเม่า พิธีกรรมเลี้ยงผีศาลกลางบ้าน

3) เศรษฐกิจ เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้การประกอบพิธีกรรมบางอย่างเปลี่ยนแปลงไปเป็นระบบธุรกิจ การทำพิธีต้องขึ้นอยู่กับปัจจัยฐานะทางเศรษฐกิจ อันได้แก่ การทำพิธีมอญร้องไห้ เมื่อก่อนมอญร้องไห้จะทำการโดยวงศ์ญาติ ที่ใกล้ชิดกับผู้ตาย หากแต่ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงเป็นรูปธุรกิจ ผู้ที่จะทำพิธีมอญร้องไห้ต้องเป็นผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจ

4) ความทันสมัย เนื่องจากการพัฒนาสังคมเทคโนโลยีและการสื่อสารในปัจจุบัน มีผลให้ความทันสมัยเข้ามาแทนพิธีกรรม หรือวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม ได้แก่ การแต่งกาย การแพทย์แผนโบราณกับการเกิด อันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้วัฒนธรรมล่มสลาย เช่นเดียวกับชาวไททรงดำ

วิถีชาวบ้านผลกระทบจากการพัฒนา

จากผลของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติที่มีนโยบายผลักดันให้รัฐพัฒนาชุมชนท้องถิ่นตามแบบทฤษฎี Modernization ประกอบกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของโลก ก่อให้เกิดผลกระทบต่อวิถีชาวบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก คือ

1. ธุรกิจการค้าพืชเศรษฐกิจ การที่รัฐมีแนวทางสนับสนุนการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการค้าและการส่งออก ประกอบกับความล้มเหลวของการประกันราคาข้าวให้ได้มาตรฐาน ผลักดันให้เกษตรกรชาวมอญและไทยทรงดำที่ไม่ได้รับความเป็นธรรมจากการประกันราคาข้าว เปลี่ยนอาชีพจากการทำนาหันมาปลูกผลไม้เศรษฐกิจเพิ่มมากขึ้น ดังกล่าวแม้จะส่งผลดีทางเศรษฐกิจ หากแต่ มิติทางสังคมและวัฒนธรรมกับสูญสลาย ได้แก่ ประเพณีข้างข้าวเม่า พิธีกรรมการเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน การลงแขกแบบดั้งเดิมที่มีความสัมพันธ์กับการช่วยเหลือกันในชุมชน พิธีการกวนกระยาสารท การกวนกาละเม ข้าวเหนียวแดง การลงข่วง และการเล่นคอน

2 การเสื่อมสลายของทรัพยากรธรรมชาติ อันเนื่องจาก

2.1 การใช้ปุ๋ยยาฆ่าแมลงจากการเกษตรกรรมปลูกพืชเศรษฐกิจ มีผลต่อระบบนิเวศวิทยาของ อากาศ น้ำ และความเสื่อมสภาพของดิน

2.2 การทำนาแก้ง มีผลต่อระบบนิเวศวิทยาน้ำในคลองดำเนินสะดวก และความเสื่อมของทรัพยากรจากพื้นดินที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

2.3 การคมนาคม เนื่องจากปัจจุบันคลองดำเนินสะดวก ในบางพื้นที่ไม่มีเรือเมล์วิ่งผ่าน มีผลต่อระบบนิเวศวิทยาของน้ำ กล่าวคือ น้ำมิได้รับการปั่นออกซิเจน จากใบพัดเรือ ทำให้เกิดการเน่าเสียได้ง่าย

3. ผลกระทบต่ออาชีพของชาวบ้าน จากการพัฒนาหมู่บ้าน การสร้างถนน มีผลต่อวิถีชีวิตชาวบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก ดังนี้ คือ

3.1 อาชีพเรือรับจ้าง ปัจจุบันผู้ประกอบการอาชีพเรือรับจ้างหรือเรือเมล์ เริ่มลดน้อยลง ทั้งนี้เนื่องจากปัจจุบัน เรือเมล์ไม่ได้รับความสนใจที่จะใช้เป็นเส้นทางหรือเป็นพาหนะในการคมนาคมขนส่งอีกต่อไป

3.2 การค้าริมน้ำ ตลาดน้ำคลองลัดพลีและ ตลาดน้ำคลองโพธิ์หักได้ล่มสลาย มีผลต่อการค้าหรือ ร้านค้าบริเวณตลาดน้ำ ที่ซบเซาลง ร้านค้าบางรายต้องปิดกิจการและโยกย้ายไปค้าขายบริเวณที่มีถนนรถตัดผ่าน มีผลให้วิถีชีวิตของผู้ ประกอบธุรกิจร้านค้าริมน้ำไม่มีงานทำจากการปิดกิจการค้าไปนั่นเอง

4. ตลาดน้ำ ความสูญสลายแห่งวิถีชีวิตไทย ผลกระทบจากการพัฒนาจากตลาดน้ำคลองลัดพลี จนถึงยุคของการเปลี่ยนแปลงและล่มสลายของตลาดน้ำคลองโพธิ์หัก ที่ถือว่าเป็นตลาดน้ำแหล่งสุดท้ายที่แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตไทย โดยไม่ปนเปื้อนกับรูปแบบธุรกิจการท่องเที่ยวอย่างแท้จริง หากแต่ เมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา ตลาดน้ำคลองโพธิ์หักได้ล่มสลายไปพร้อมกับการเข้ามาของถนนและการก้าวเข้ามาของการค้าแบบตลาดนัดบก หลังจากมีการคมนาคมด้วยถนนอย่างสะดวกสบาย การพัฒนาดังกล่าวเป็นสิ่งที่รัฐหยาบยื่นให้กับอนาคตวิถีไทยริมน้ำที่เกิดขึ้น

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวก ครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทำความเข้าใจวัฒนธรรมพื้นบ้านของชนชาติต่างๆ ที่อาศัยอยู่ริมคลองดำเนินสะดวก ตั้งแต่เริ่มมีการขุดคลองและการอพยพตั้งถิ่นฐานของชนชาติต่างๆ ตลอดจนพิจารณาการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาในปัจจุบันในประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. เพื่อศึกษาประวัติสังคมวัฒนธรรมวิถีชีวิตริมน้ำคลองดำเนินสะดวก
2. เพื่อศึกษารวดาททางวัฒนธรรมพื้นบ้านริมคลองดำเนินสะดวกทั้งที่เป็นวัดและไม่ใช่วัด
3. เพื่อศึกษาระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตและวิถีผลิตของชุมชนริมน้ำคลองดำเนินสะดวก
4. ศึกษาความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและปัจจัยเหตุแห่งการล่มสลาย

ด้วยเหตุผลที่ว่า ประวัติสังคมการอพยพโยกย้ายของชนชาติต่างๆ เข้ามาอาศัยอยู่ริมสายธารแห่งนี้ย่อมนำวัฒนธรรมของชนชาติ เข้ามาใช้ในการดำเนินชีวิต ประกอบกับการเปลี่ยนแปลง (Social Change) และผลของกระแสการพัฒนาของรัฐและระบบสังคมโลกตามทฤษฎี Modernization มีผลต่อวิถีชีวิตริมสายธารดำเนินสะดวก ทั้งในเงื่อนไขของปัจจัยความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม และการล่มสลาย อันเป็นวิถีชีวิตปัจจุบันของวัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกนั่นเอง โดยการวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) เน้นการสังเกตและสัมภาษณ์ แบบ Non-Schedule Standardized Interview ในเขตพื้นที่ชุมชนสองฟากฝั่งคลองดำเนินสะดวก อำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และอำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม

จากผลการศึกษาวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

1. เพื่อศึกษาประวัติสังคมวิถีชีวิตริมน้ำคลองดำเนินสะดวก

คลองดำเนินสะดวกเกิดขึ้นในรัชสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2409 เพื่อการเดินทางจากพระนครไปฝั่งตะวันตกและตอนใต้ของประเทศ โดยขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นผู้รักษาราชการแผ่นดิน ได้พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ เป็นผู้อำนวยการขุดคลอง แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2411 คลองดำเนินสะดวกเป็นคลองที่ขุดผ่านตั้งแต่ตำบลบางยางอำเภอบ้านแพ้วจังหวัดสมุทรสาคร ผ่านอำเภอดำเนินสะดวกจังหวัดราชบุรี และสิ้นสุดที่อำเภอบางคนทีจังหวัดสมุทรสงคราม ระยะทางทั้งสิ้น 35.8 กิโลเมตร โดยทุกหลักมีหินสลักเขียนแบ่งเขตเป็น 3 ภาษาคือ เลขไทย เลขโรมัน และเลขจีน บอกไว้ทุกหลัก การขุดคลองดำเนินสะดวกนอกจากจะยังประโยชน์ทางการคมนาคมขนส่งระหว่างพระนครกับฝั่งตะวันตกสู่ตอนใต้ของประเทศแล้ว คลองดำเนินสะดวกยังเป็นแหล่งผลิตพืชผลเกษตรกรรมที่สมบูรณ์ในลุ่มน้ำกลางตอนใต้ของไทยอีกด้วย ประวัติศาสตร์สังคมวิถีชีวิตริมน้ำคลองดำเนินสะดวกสามารถแบ่งได้เป็นประเด็นต่างๆ ดังนี้

1. ประวัติการอพยพและเชื้อชาติ หลังจากขุดคลองดำเนินเสร็จ ก็ได้มีการอพยพของประชาชนจากกลุ่มแม่น้ำท่าจีนและแม่น้ำแม่กลอง เชื้อชาติไทย จีน มอญ ไททรงดำหรือลาวโห่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานริมคลองและคลองซอย เพื่อทำกสิกรรมและค้าขาย โดยเข้ามาในลักษณะของการซื้อและเช่าที่ดินริมคลองจากผู้จับจอง เพื่อทำมาหากิน ชนชาติต่างๆที่อพยพเจ้ามาอาศัยริมคลองดำเนินสะดวกได้นำเอาวัฒนธรรมของแต่ละเชื้อชาติ เข้ามาเป็นแบบแผนวิถีในการดำเนินชีวิต พร้อมทั้งปรับเปลี่ยนประยุกต์ตามสภาพสังคมวิถีชีวิตริมคลองด้วย

2. ประวัติการคมนาคมขนส่ง เมื่อขุดคลองดำเนินสะดวกเสร็จ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จประพาสผ่านคลองดำเนินโดยเรือพระที่นั่งทางชลมาศหลายครั้งเพื่อไปยังมณฑลราชบุรี นอกจากนี้จากประวัติศาสตร์การขนส่งสินค้าสำคัญ ในสนธิสัญญาเบาริงอันได้แก่ อ้อย และน้ำตาล ก็ใช้เส้นทางคลองดำเนินสะดวกเป็นเส้นทางหลักในการขนส่ง เมื่อคลองดำเนินสะดวกเริ่มมีความสำคัญในการคมนาคมขนส่งขึ้นตามลำดับ ในปี พ.ศ. 2442 เสนาบดี

กระทรวงเกษตรธิการจึงเห็นความสำคัญและให้ทำการสร้างประตูเก็บกักกระบายน้ำขึ้น ได้แก่ประตูน้ำบางยางและประตูน้ำบางนกแขวก ต่อมาในปี พ.ศ. 2488 ช่วงสงครามโลกครั้งที่สอง คลองดำเนินสะดวกได้ถือว่าเป็นคลองหลักสำคัญของประเทศญี่ปุ่นในการขนถ่ายอาวุธยุทโธปกรณ์ต่างๆ จากพระนครสู่หัวเมืองตะวันตกและใต้

การคมนาคมขนส่งคลองดำเนินสะดวกจะใช้พาหนะในการเดินทางโดยเรือ ซึ่งการเดินทางโดยเรือเริ่มแรกจะเดินทางด้วยเรือพาย เรืออ้อยมัจฉา ต่อมาเพื่อรองรับการคมนาคมขนส่งในการเดินทางที่เพิ่มขึ้น จึงมีการจัดตั้งบริษัทขนส่งและใช้เรือแดงเป็นหลักสำคัญเรื่อยมาจนกระทั่งประมาณ ในปี พ.ศ. 2510 ความสำคัญของเรือแดงเริ่มหมดไปและเข้ามาแทนที่ด้วยเรือแท็กซี่ เรือหางยาว เรืออีซูซุ เรือท้องวาง และเรือสองตอน ซึ่งยังสามารถพบเห็นได้ในวิถีชีวิตการเดินทางในปัจจุบัน

3. ตลาดน้ำ

ตลาดน้ำเป็นตลาดที่เกิดขึ้นในชุมชนที่มีความสัมพันธ์กับท้องน้ำและลำเรือ ตลาดน้ำดำเนินสะดวกเช่นกันเป็นตลาดน้ำที่เกิดจากกระบวนการการพัฒนาทางสังคมและวัฒนธรรมไทยที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับน้ำ ตลาดน้ำที่เกิดเป็นตลาดแรกบนสายธารนี้ คือตลาดน้ำปากคลองลาดพลี บริเวณปากคลองลาดพลีที่เชื่อมคลองลาดไปยังราชบุรี กับคลองดำเนินสะดวก ชาวสวน พ่อค้าแม่ค้า ใช้เรือเป็นพาหนะบรรทุกสินค้ามาค้าขายแลกเปลี่ยนกัน นอกจากตลาดน้ำคลองลาดพลีแล้ว ยังมีตลาดน้ำที่เกิดขึ้นในสมัยนั้นอีกสองแห่ง คือ ตลาดน้ำปากคลองโพธิ์หัก และตลาดน้ำศรีสุราษฎร์ ตลาดน้ำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นประวัติสังคมแห่งวิถีชาวบ้านริมน้ำในการค้าขายแบบไทยนั่นเอง

2. เพื่อศึกษามรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านริมคลองดำเนินสะดวกทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ

จากการศึกษาวิจัยพบว่า มรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านริมสายธารดำเนินสะดวกทั้งที่เป็นวัตถุและไม่ใช่วัตถุ บางอย่างยังคงอยู่เพราะความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมชุมชน ในแต่ละเชื้อชาติ หากแต่บางอย่างก็ล่มสลายและเปลี่ยนแปลงไป ดังนี้

1. วัฒนธรรมพื้นบ้านริมคลองดำเนินสะดวกที่เป็นวัตถุ หมายถึง เครื่องใช้

ต่างๆ ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อมาใช้ในชีวิต อันได้แก่ เครื่องมือเครื่องใช้ พาหนะในการคมนาคมขนส่ง เสื้อผ้า ศิลปกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม ฯลฯ จากการศึกษาพบว่าวัฒนธรรมที่เป็นวัตถุ จากวิถีชีวิตริมสายธารดำเนินสะดวก มีดังนี้

1.1 เสื้อผ้า จากการศึกษาพบว่า ชนชาติจีน ไทยทรงดำ และมอญต่างมี วัฒนธรรมในการแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่ต่างกัน และยังคงรักษาวัฒนธรรมในการแต่งกายด้วยเสื้อผ้า ประจำชาติ และประจำพิธีการ ดังนี้

- ชนชาติจีน วัฒนธรรมในการแต่งกายจะนิยมนุ่งกางเกงที่ตัดเย็บด้วยผ้า แพร เสื้อคอจน ซึ่งปัจจุบันยังพบการแต่งกายของผู้สูงอายุ

- ชนชาติไตทรงดำ ชาวไตทรงดำทุกคนทั้งชายหญิง มีวัฒนธรรมในการ แต่งกายในการสวมใส่เสื้อฮี และหญิงจะนิยมทั้งสวมเสื้อฮีและใส่ผ้าซิ่นลายที่บ่งบอกเอกลักษณ์ไตทรง ดำ ในงานพิธีสำคัญๆ หากแต่ สำหรับการแต่งกายของหญิงไตทรงดำด้วยผ้าเปี้ยวและผ้าฮ้างนม ปัจจุบันไม่มีการนุ่งห่มหรือแต่งกายแบบดังกล่าวแล้ว

- ชนชาติมอญ ชาวมอญผู้ชายจะนิยมสวมผ้าตกลมกรุก สำหรับ ชาวมอญผู้หญิง จะสวมเสื้อสีขาว ห่มสไบสีดำติดกับเสื้อ ซึ่งการแต่งกายดังกล่าว จะพบได้ในชาวมอญ ผู้สูงอายุปัจจุบัน

1.2 ศิลปกรรม จากการศึกษาพบว่า ศิลปกรรมพื้นบ้าน ของชนชาติต่างๆ จะแสดงออกมาในรูปของงานศิลปเครื่องประดับร่างกาย และของตกแต่งอื่นๆ ซึ่งมีความเป็นเอกลักษณ์โดดเด่น ในแต่ละเชื้อชาติต่างกัน ดังนี้

- ชนชาติจีน เครื่องประดับที่ชนชาติจีนสวมใส่ ชาวจีนจะนิยมทำด้วยหยก แท้ สำหรับ ของตกแต่งอื่นๆ จะทำเป็นรูปแบบศิลปจีน เน้นรูปหงษ์ มังกร และเทพเจ้า

- ชนชาติมอญ เครื่องประดับของชนชาติมอญจะทำด้วยเงินแท้ ที่พบคือ ปิ่นปักผมรูปตัวยู

- ชนชาติไตทรงดำ เครื่องประดับของไตทรงดำจะทำด้วยเงินแท้เช่นเดียวกันกับชนชาติมอญ ที่พบ คือ ต่างหู กำไลมือ กำไลคอ กำไลเท้า สายสร้อย สายคาดเอว ปิ่นปักผม ซึ่งมีเอกลักษณ์ ศิลปแบบของลาว

1.3 เครื่องมือเครื่องใช้ จากการศึกษาพบว่า เครื่องมือเครื่องใช้ในปัจจุบัน เป็นของสมัยใหม่ เนื่องจากว่ามีได้มีการอนุรักษ์ไว้ หากแต่สามารถพบเครื่องมือเครื่องใช้ ประเภทจักสานบางอย่างอันเป็นเอกลักษณ์พื้นบ้านของชาวมอญและไตทรงดำได้บ้าง หากแต่ใกล้จะสูญสลายหมดแล้ว

1.4 พาหนะในการคมนาคมขนส่ง วิธีชีวิตริมน้ำย่อมผูกพันกับเรือซึ่งเป็นพาหนะสำคัญในการเดินทางและขนส่ง เรือที่ใช้เป็นพาหนะได้มีพัฒนาการตามกระแสการเปลี่ยนแปลงของกาลเวลา อันได้แก่ เรือเอี้ยมจั้น เรือแดง ซึ่งปัจจุบันจะนำมาใช้ในการขนส่งสินค้าเท่านั้น เรือแท็กซี่ ปัจจุบันใช้นำมาลากโยงเรือในการขนส่งสินค้า นอกจากนั้น เรือที่ใช้เป็นพาหนะในการเดินทางในปัจจุบัน ได้แก่ เรือหางยาว เรืออีซุซุ เรือวางท้อง และเรือสองตอน

1.5 ประติมากรรม จากการศึกษาพบว่า ประติมากรรมริมสายธารดำเนินสะดวก ที่สำคัญได้แก่ เสาหินสลักเลขโรมัน จีน และไทยที่ใช้แบ่งเขตหลัก เสาหงษ์ อันเป็นเสาสำคัญของวัดชนชาติมอญ

1.6 สถาปัตยกรรม จากการศึกษาพบว่า สถาปัตยกรรมริมสายธารดำเนินสะดวก ประกอบด้วยสถาปัตยกรรมของแต่ละเชื้อชาติและศาสนา รวมถึงสถาปัตยกรรมเรือนริมน้ำ ดังนี้

- สถาปัตยกรรมประจำเชื้อชาติและศาสนา ได้แก่ สถาปัตยกรรมของวัดต่างๆในพุทธศาสนา ศิลปะการสร้างวัดจีนในพุทธศาสนา ศิลปะการสร้างวัดแบบมอญ และศิลปะการสร้างวัดแบบคริสต์ศาสนา

- สถาปัตยกรรมเรือนริมน้ำ เรือนริมน้ำของคลองดำเนินสะดวก ไม่ว่าจะ เป็นเรือนชั้นเดียวหรือสองชั้น สิ่งที่ขาดไม่ได้คือชานนอกบ้าน ไวสำหรับนั่งพักผ่อนริมน้ำ และชานนอกบ้านยังเป็นรูปแบบของวิถีความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เอื้อทางเดินทำให้แก่กันด้วย

2. วัฒนธรรมพื้นบ้านริมคลองที่ไม่ใช่วัดตุ หมายถึงวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี บรรทัดฐานทางสังคม จากการศึกษาพบว่า วัฒนธรรมพื้นบ้านริมคลองดำเนินสะดวกที่ไม่ใช่วัดตุ จะต่างกันไปตามเชื้อชาติ ดังนี้

2.1 วัฒนธรรมพื้นบ้านริมคลองดำเนินสะดวกที่ไม่ใช่วัดตุของชนชาติจีน ดังนี้

- วัฒนธรรมเกี่ยวกับเกี่ยวกับการเกิด ได้แก่ การโกนผมไฟ การเซ่นไหว้

- วัฒนธรรมเกี่ยวกับเกี่ยวกับมงคลสมรส ได้แก่ การเซ่นไหว้

- วัฒนธรรมเกี่ยวกับการทำศพ ได้แก่ การเตรียมโลงศพ การเตรียมศพ ช่วงเวลากับการตาย การเคลื่อนย้ายศพ การทำงเด็ก

- วัฒนธรรมเกี่ยวกับการเก็บศพไร้ญาติ

- วัฒนธรรมเกี่ยวกับตั้งเจี๊ยะ ศาลเจ้า
- วัฒนธรรมเกี่ยวกับการไหว้เจ้าและไหว้ในเทศกาลต่างๆ ตลอดทั้งปีได้

แก่ไหว้ตรุษจีน ไหว้จ้งวงเซียวโจ้ย ไหว้ซา งวย ซิว ซา ไหว้เหวยโจ้ย ไหว้ก้วยโจ้ย ไหว้ตงจ้งวงโจ้ย ไหว้ป๊วยเซียน ไหว้ตงซิวโจ้ย ไหว้เก๊าโหวยเจ ไหว้สารทขนมบัวลอย ไหว้เซี่ยเซ้ง ไหว้ส่งเจ้า ไหว้ ซิว อิด จับ ไหว้ว

2.2 วัฒนธรรมพื้นบ้านริมคลองดำเนินสะดวกที่ไม่ใช่วัตถุ ของชนเชื้อชาติใด ทรงดำ ดังนี้

- วัฒนธรรมเกี่ยวกับเรือนของไทยทรงดำเกี่ยวกับการเสนเฮือน ได้แก่ การ สืบผี ประเภทและวรรณะของผี ปานผื่อน การงายหมอ การเชิญผีเรือน ความเชื่อในการเสน
- วัฒนธรรมเกี่ยวกับการแบ่งขวัญ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องขวัญ
- วัฒนธรรมเกี่ยวกับการช่มขวง ได้แก่ ความเชื่อภูติผีปีศาจ
- วัฒนธรรมเกี่ยวกับการกินหลอง ได้แก่ การเซ่นไหว้ผีเรือน
- วัฒนธรรมเกี่ยวกับการทำศพ ได้แก่ การปลงศพ เฮ็ดแสว การส่ง

วิญญาณ

2.3 วัฒนธรรมพื้นบ้านริมคลองดำเนินสะดวกที่ไม่ใช่วัตถุของชาวมอญ ดังนี้

- วัฒนธรรมเกี่ยวกับวันสงกรานต์ ได้แก่ ความเชื่อในการทำบุญ การถม ถน การแห่ไม้ค้ำตันโพธิ์ การปล่อยปลา ประเพณีเปลี่ยนหางหงษ์ธงตะขาบ

ครบ 13 กัณฑ์

- วัฒนธรรมเกี่ยวกับการลอยกระทง
- วัฒนธรรมเกี่ยวกับเรือนของชาวมอญ ได้แก่ วันปลุกเรือน การปลุก เรือน ความเชื่อเกี่ยวกับผีเรือน

- วัฒนธรรมเกี่ยวกับการเกิด ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับปฏิสนธิกรรมวิ ความเชื่อเรื่องภูติผีปีศาจ ความเชื่อการฝังรกเด็ก การไว้จุก

- วัฒนธรรมเกี่ยวกับการบวช
- วัฒนธรรมเกี่ยวกับการสมรส ได้แก่ ผีบรรพชน
- วัฒนธรรมเกี่ยวกับการตาย ได้แก่ ลักษณะการตาย ความเชื่อในการ ทำพิธีศพ ความเชื่อเกี่ยวกับโลงศพ

- วัฒนธรรมเกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเรื่องผี ได้แก่ ผีบรรพชน การเลี้ยงผี การนับถือผี การรำผี

3. เพื่อศึกษาระบบนิเวศทางวัฒนธรรมที่มีต่อวิถีชีวิตและวิถีผลิตของชุมชนริมคลองดำเนินสะดวก

จากการศึกษาวิจัยพบว่า วิถีชีวิตและวิถีผลิตของชุมชนริมคลองดำเนินสะดวก ล้วนมีความเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศวิทยาทางวัฒนธรรมกล่าวคือ สิ่งแวดล้อมเป็นปัจจัยเหตุประการหนึ่งที่ทำให้เกิดรูปแบบทางวัฒนธรรมวิถีชีวิตและวิถีการผลิต ดังนี้

3.1 วิถีการผลิตเกษตรกรรม เกี่ยวข้องกับลักษณะภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม และวิถีการผลิตของแต่ละเชื้อชาติ อันได้แก่ เชื้อชาติมอญ เชื้อชาติลาว และเชื้อชาติจีน อีกทั้งวิถีการผลิตเกษตรกรรมยังนำมาซึ่งวัฒนธรรมต่างๆของชนในแต่ละเชื้อชาติ อันได้แก่

- การลงแขกเกี่ยวข้าว การนวดข้าว ประเพณีข่วงข้าวเฒ่า การเล่นชะแยมมอญ การเลี้ยงผีประจำหมู่บ้าน เทศกาลกวดกระยาสารท การกวนกालะแมและข้าวเหนียวแดงของชาวมอญ

- ประเพณีการลงข่วง การเล่นคอน การรำแคน ของชาวไตทรงดำ

- ประเพณีความเชื่อเกี่ยวกับผลไม้และการปลูกผลไม้ อันได้แก่ ส้ม ของชาวจีน

3.2 วิถีการค้าชุมชนริมน้ำ เกี่ยวข้องกับลักษณะภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อมและวิถีชีวิตและวิถีการผลิต อันได้แก่ การเกิดของตลาดน้ำ ร้านค้าและประเภทของร้านค้าริมน้ำ

3.3 วิถีการรับจ้างงานชุมชนริมน้ำ เกี่ยวข้องกับลักษณะภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตและวิถีผลิต อันได้แก่ การรับจ้างเกี่ยวกับการเกษตร การรับจ้างเกี่ยวกับการเดินคมนาคนขนส่ง

3.4 วิถีการบริโภค เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตและวิถีการผลิต ได้แก่ ข้าวต้มและก๊วยเตี๋ยวเรือ วัฒนธรรมการบริโภคของจีน และ ผลผลิตทางการเกษตรของดำเนินสะดวก

3.5 วิถีการคมนาคม เกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิต ในการใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทาง

3.6 วิธีชีวิตริมน้ำ เกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม วิธีชีวิต ได้แก่ พิธีกรรม การแห่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ การลอยกระทง การไหว้พระจันทร์ การแข่งเรือ เขตอภัยทานกับการไม่บริโภคน้ำปลา

3.7 วิธีชีวิตนันทนาการ เกี่ยวข้องกับภูมิศาสตร์ สิ่งแวดล้อม วิธีชีวิต ได้แก่ การว่ายน้ำ การตกปลา

3.8 วิธีชีวิตกับความผูกพันศาสนา เกี่ยวข้องกับวิธีชีวิต ได้แก่ พุทธศาสนา และคริสต์ศาสนา

3.9 วิธีชีวิตกับสถาปัตยกรรมเรือนน้ำ ได้แก่ รูปแบบการปลูกสร้างเรือนริมน้ำ

4. ศึกษาความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและปัจจัยเหตุแห่งการล่มสลาย

จากการศึกษาวิจัยพบว่า ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมและปัจจัยเหตุแห่งการล่มสลาย สามารถสรุปได้ ดังนี้

4.1 ความเข้มแข็งทางวัฒนธรรม ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง วัฒนธรรมไม่ล่มสลาย มีปัจจัยที่ต่างกันแต่ละเชื้อชาติ ดังนี้

- เชื้อชาติจีน ได้แก่ ปัจจัยเกี่ยวกับความเชื่อ ปัจจัยด้านกระบวนการขัดเกลาของครอบครัวสังคมชาวจีน ปัจจัยความรักในเชื้อชาติ ภาษาอันเป็นเอกลักษณ์ของชนชาติ

- ชาวไททรงดำ ได้แก่ ปัจจัยความเชื่อเรื่องผีในการให้คุณให้โทษ ปัจจัยกฎเกณฑ์ในการประกอบพิธี ปัจจัยจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ปัจจัยจิตสำนึกในการหวงแหนเอกลักษณ์ตระกูลของครอบครัว

- ชาวมอญ ได้แก่ ปัจจัยความเชื่อเรื่องผีในการให้คุณให้โทษ ปัจจัยการเป็นสังคมปิดของชาวมอญ ปัจจัยการลงโทษทางสังคม ปัจจัยความเคร่งครัดในศาสนา ปัจจัยจิตสำนึกในการอนุรักษ์หวงแหนวัฒนธรรมของกลุ่มมอญ

4.2 ความล่มสลาย ปัจจัยที่ทำให้ชุมชนสูญหายทางวัฒนธรรม มีปัจจัยที่ต่างกันแต่ละเชื้อชาติ ดังนี้

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ **สื่อส่งวัฒนธรรมไทย** , อมรินทร์พริ้นติ้ง , 2537
- กิติ ตันไทย **คลองกับระบบเศรษฐกิจไทย (พ.ศ. 2367-2453)** , วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์
มหาบัณฑิต แผนกวิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- งามพิศ สัตย์สงวน **หลักมนุษยวิทยา** , เจ้าพระยาการพิมพ์ , 2532
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 4** , ศึกษาค้นคว้าฉบับ
 , 2521
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ **พระราชพงศาวดาร พ.ศ. 2506 พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** , ป. พิเศษการพิมพ์ ธนบุรี ไม่ระบุปีที่พิมพ์
- ชัย เรื่องศิลป์ **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยพ.ศ.2352-2453 ด้านเศรษฐกิจ** , ไทยวัฒนาพานิชย์ , 2527
- ธิดา สารยา **ตลาดน้ำดำเนินสะดวก วารสารเมืองโบราณ ปีที่ 15 ฉบับที่ 4**
ตุลาคมถึงธันวาคม , 2532
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ **หมายเหตุวัฒนธรรมร่วมสมัย** , อมรินทร์พริ้นติ้ง , 2537
- นิธิ เอียวศรีวงศ์ **ปากไก่และใบเรือ** , อมรินทร์พริ้นติ้ง , 2538
- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว **พระราชหัตถเลขาเรื่องเสด็จประพาสมณฑลราชบุรี รศ
128 (พ.ศ. 2452)** , โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร , 2470
- พัทธา สายหู **กลไกของสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย** , 2532
- เมืองโบราณ **ตลาดน้ำย่านชุมชนริมน้ำในสังคมเมืองสยาม** , สำนักพิมพ์เมืองโบราณ , 2537
- วารสารเมืองโบราณ **ตลาดน้ำดำเนินสะดวก ปีที่ 15 ฉบับ 4 ตุลาคมถึงธันวาคม** , 2532
- สุภัตรา สุภาพ **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ประเพณี** , ไทยวัฒนาพานิชย์ ,
2528
- สุภางค์ จันทวานิช **การวิจัยเชิงคุณภาพ** , จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย , 2539
- สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ **ไทยยุควัฒนธรรมทาส** , อมรินทร์พริ้นติ้ง , 2539
- สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อมจุฬา
- สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อมจุฬา **คลอง** , คณะนิติจุฬา , 2537
- สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อมจุฬา **วารสารสิ่งแวดล้อม** , เทคโนโลยีมีเดีย , 2539
- สถาบันวิจัยสภาวะแวดล้อมจุฬา **คลอง** , คณะนิติศาสตร์จุฬา , 2537
- สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ **จังหวัดต่างๆในประเทศไทย** , โรงพิมพ์อุดมนคร , 2500
- อนุสาร อสท. กรกฎาคม 2538
- เอกสารไมโครฟิล์ม มร.5 กษ/10 , (9) , รศ 112 แผ่นที่ 27

เอกสารไมโครฟิล์ม มร.5 กษ/11 , (40) , รศ 121-125 แผ่นที่ 138

เอกสารไมโครฟิล์ม มร.5 กช/11 , (59) , รศ 118-119 แผ่นที่ 48

เอกสารไมโครฟิล์ม มร.5 กช/11 , (8) , รศ 118-119 แผ่นที่ 48

Bogdan , R. and Taylor , Steven J. **Introduction to Qualitative Research Methods** ,

New York : John Will 9 Sons , Inc. , 1975.

Coser Lenis A. **Sociological Theory** , United States : Macmillan , 1982.

Dezin , Norman K. **The Research Act** , New jersey : Prentice Hall , Englewood Cliffs , 1989.

Earl , Bobbie **The Practice of Social Research** , United State : Wad with , 1986.

Gavfinkel , Hasold. **Studies in Ethomethodology** , Englewood Cliffs ,

New Jersey : Prentice Hall , 1967.

Neuman W. Lawrence **Social Research Methods** , Viacom , USA , 1997

Tylor Edward B , Primitive Culture , London : John Macway , 1871.